

Analiza poljoprivrednog sektora Zapadnobačkog okruga

Projekat finansira Evropska Unija

HRVATSKA-SRBIA
PREKOGRAĐIĆA SURADNJA ZA POKICANJE ULAGANJA
PREKOGRAĐIĆA SURADNJA ZA PROMOCIJU INVESTICIJA

NACIONALNA ALIJANSZA ZA LOKALNI EKONOMSKI RAZVOJ
 NALED
NATIONAL ALLIANCE FOR LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT

 SEEDEV

Sektorske analize i investicione strategije za opštine Zapadnobačkog okruga

LOT 1 - Analiza sektora poljoprivrede/prerađe hrane i jednog podsektora

Analizu uradio SEEDEV tim

Goran Živkov, Ivana Dulić Marković, Dragana Tar, Nemanja Teofilović

2013. godine

Projekat finansira
Evropska Unija

Projekat implementira
NALED

Sadržaj

I.	Uvod	5
II.	Rezime.....	6
III.	Okruženje i prilagođavanje promenama.....	9
III.1.	Prilagoditi se globalnim promenama	9
III.2.	Prilagoditi se lokalnim promenama	13
IV.	Konkurentnost Odžaka i Kule	27
IV.1.	Konkurentnost sektora i proizvoda.....	27
IV.2.	Konkurentnost duž tržišnog lanaca	43
V.	Kako unaprediti konkurentnost.....	49
V.1.	Bolje koristiti opštinske resurse.....	49
V.2.	Privući investitore	55
VI.	Aneks.....	60

Graf 1: Godišnji indeks cene hrane	12
Graf 2: Indeks cena prehrambenih proizvoda u proteklim godinu dana	12
Graf 3: Spoljnotrgovinska razmena poljoprivrednih proizvoda u milionima USD	16
Graf 4: Trgovina poljoprivrednim proizvodima po destinacijama izvoza i uvoza (2012)	16
Graf 5: Učešće u svetskom izvozu poljoprivrednih proizvoda (2006-2012)	17
Graf 6: Izvoz poljoprivrednih proizvoda Srbije u milionima USD	17
Graf 7: Prosječni izvoz primarnih poljoprivrednih proizvoda u periodu 2006-2012	18
Graf 8: Izvoz primarnih poljoprivrednih proizvoda iz Srbije, odnos 2007/2012	18
Graf 9: Prosječna proizvodnja žitarica u odabranim zeljama (world growth = 0, prosek 2007-2011)	20
Graf 10: Trend rasta proizvodnje žitarica (2006 = 0)	20
Graf 11: Prosječna proizvodnja uljarica u odabranim zeljama (world growth = 0, prosek 2006-2011)	21
Graf 12: Trend rasta proizvodnje uljarica (2006 = 0)	21
Graf 13: Površine i proizvodnja soje, suncokreta i šećerne repe u Srbiji	21
Graf 14: Trend rasta proizvodnje soje, suncokreta i šećerne repe	21
Graf 15: Broj stoke u odabranim regionima (2011)	22
Graf 16: Trend proizvodnje u Srbiji	22
Graf 17: Prosječna proizvodnja mlečnih proizvoda u odabranim zeljama (world growth = 0, prosek 2006-2011)	23
Graf 18: Trend rasta proizvodnje mlečnih proizvoda (2006 = 0)	23
Graf 19: Prosječna proizvodnja voća u odabranim zeljama (world growth = 0, prosek 2007-2011)	24
Graf 20: Rast proizvodnje odabranog voća od 2007. do 2011. godine	25
Graf 21: Trend proizvodnje odabranog voća u Srbiji	25
Graf 22: Prosječna proizvodnja povrća u odabranim zeljama (world growth = 0, prosek 2005-2009)	25
Graf 23: Rast proizvodnje povrtarskih kultura (2007 – 2011)	26
Graf 24: Trend proizvodnje odabranog povrća u Srbiji	26
Graf 25: Struktura poljoprivredne proizvodnje u posmatranim regionima (2001 – 2012)	27
Graf 26 i 27: Najzastupljeniji proizvodi (u hiljadama tona)	27
Graf 28: Proizvodnja žitarica u posmatranim regionima	28
Graf 29: Proizvodnja industrijskog bilja u posmatranim regionima (2001 – 2012)	28
Graf 30: Proizvodnja kukuruza u posmatranim regionima	29
Graf 31: Trend proizvodnje kukuruza	29
Graf 32: Proizvodnja pšenice u posmatranim regionima	29
Graf 33: Trend proizvodnje pšenice	29
Graf 34: Trend proizvodnje žitarica (2007 – 2012)	30
Graf 35: Trend proizvodnje industrijskog bilja (2007 – 2012)	30
Graf 36: Proizvodnja šećerne repe u posmatranim regionima	31
Graf 37: Trend proizvodnje šećerne repe	31
Graf 38: Proizvodnja povrća u posmatranim regionima	32
Graf 39: Trend proizvodnje povrća (2007 – 2012)	32
Graf 40: Proizvodnja krompira u posmatranim regionima	32
Graf 41: Trend proizvodnje krompira	32
Graf 42: Proizvodnja voća u posmatranim regionima	33
Graf 43: Trend proizvodnje voća (2007 – 2012)	33
Graf 44: Proizvodnja jabuka u posmatranim regionima	33
Graf 45: Trend proizvodnje jabuka	33
Graf 46: Stočni fond u posmatranim regionima	34
Graf 47: Rangiranje proizvodnje Odžaka i Kule u odnosu na Srbiju i Srbiju u odnosu na CEFTA zemlje, EU i svet	37
Graf 48: Udeo i trend proizvodnje žitarica u Kuli (2001 – 2012)	38
Graf 49: Udeo i trend proizvodnje žitarica u Odžacima	38
Graf 50: Prosječan trend proizvodnje vodećih kultura žitarica (2001 – 2012)	38
Graf 51: Prosječna proizvodnja vodećih kultura žitarica	38
Graf 52: Udeo i trend proizvodnje industrijskog bilja u Kuli	39
Graf 53: Udeo i trend proizvodnje industrijskog bilja u Odžacima (2001 – 2012)	39
Graf 54: Prosječan trend proizvodnje vodećih kultura industrijskog bilja (2001 – 2012)	39
Graf 55: Prosječna proizvodnja vodećih kultura industrijskog bilja (2001 – 2012)	39
Graf 56: Udeo i trend proizvodnje povrća u Kuli	40
Graf 57: Udeo i trend proizvodnje povrća u Odžacima	40
Graf 58: Prosječan trend proizvodnje povrća (2001 – 2012)	40
Graf 59: Prosječna proizvodnja povrća (2001 – 2012)	40
Graf 60: Udeo posmatranih regiona u proizvodnji povrća u Srbiji (2001 – 2012)	41
Graf 61: Udeo i trend proizvodnje voća u Kuli	41
Graf 62: Udeo i trend proizvodnje voća u Odžacima	41
Graf 63: Prosječan trend proizvodnje voća (2001 – 2012)	42
Graf 64: Prosječna proizvodnja povrća (2001 – 2012)	42
Graf 65: Udeo posmatranih regiona u proizvodnji voća u Srbiji (2001 – 2012)	42
Graf 66: Izvoz svežih proizvoda i prerađevina iz izabranih zemalja	46
Graf 67: Rast izvoza svežih proizvoda i prerađevina iz Srbije	46
Graf 68 i 69: Izvoz poljoprivrednih proizvoda po jedinici obradive površine (\$/ha)	47
Tabela 1: Raspodela IPARD sredstava po državama	19
Tabela 2: Zadruge u Kuli i Odžacima	43
Tabela 3: Definisanje razvoja poljoprivrede u okviru strategija za održivi razvoj u Kuli i Odžacima	50
Tabela 4: Nadležnosti institucija u Odžacima i Kuli	52
Tabela 5: Mere podrške poljoprivredi i ruralnom razvoju	52
Tabela 6: Faktori koji utiču na mogućnost privlačenja strateških partnera	59
Tabela 7: Ocene proizvoda na osnovu postavljenih kriterijuma (broj pluseva označava ocenu)	60
Tabela 8: Rangiranje proizvoda prema postavljenim kriterijumima	61

I. Uvod

Studija "Sektorska analiza poljoprivrede u opštinama Odžaci i Kula" nastala je kao aktivnost na projektu prekogranične saradnje između Hrvatske i Srbije a sprovedenog sa strane Srbije saradnjom Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj i opština Odžaci i Kula. Opšti cilj projekta je unapređenje konkurentnosti i održivog ekonomskog rasta u pograničnim opštinama, gde je poljoprivreda identifikovana kao sektor koji može značajno doprineti ovom cilju.

Studija je nastala kao potreba da se istraže specifičnosti, dobre i loše strane poljoprivrede u opštinama Odžaci i Kula posmatrajući trendove i procese horizontalno – sektorski i vertikalno – duž tržišnog lanaca. Ipak osnovni cilj izrade Studije je da pomogne kreatorima politike u definisanja mera i politika koje će imati najveći ekonomski i socijalni efekat za razvoj poljoprivrede Odžaka i Kule i njegove stanovnike. Pored koristi koji imaju donosioci politika, isto tako i ostali učesnici u poljoprivredi u opštini imaju koristi od ove analize stanja, jer mogu da ocene gde su u poređenju sa ostalima, koje su im dobre, a koje loše strane i da na osnovu toga naprave svoje lične poslovne strategije. Upravo je zato Studija koncipirana kao analitički prikaz poljoprivrednog razvoja u kontekstu okruženja, iz kog su onda izdvojene preporuke za unapređenje poljoprivrede i tržišnog lanaca, kao i specifično za privlačenje investicija u poljoprivredu i prehrambenu industriju.

U pripremi Studije korišćene su sledeće metode – istraživanje postojećih dokumenata, nalaženje i obrada specifičnih podataka u registrima i bazama podataka, strukturisani intervjuji s odabranim osobama, studije slučaja i radionice.

Autori se posebno zahvaljuju opštinama Odžaci i Kula, kao i Nacionalnoj alijansi za lokalni ekonomski razvoj na pomoći u organizovanju poseta, sastanaka i radionica na izuzetnom profesionalizmu, kao i na tome što su svoje znanje i informacije nesebično delili sa autorskim timom.

II. Rezime

Proteklih nekoliko godina su verovatno najzanimljivljivije u razvoju poljoprivrede na globalnom nivou. Porast cena hrane, navika potrošača, klime, Svetska ekonomska kriza i drugo, učinili su da se o poljoprivredi razmišlja na jedan drugačiji način. Isto tako, poljoprivreda i poljoprivrednici Vojvodine su na krajima dobrih cena, otvaranja tržišta i pristupa državnom zemljištu, napravili jedan veliki iskorak u proizvodnji i pripremili se za predstojeće izazove – poput približavanja Evropskoj uniji i snižavanja cena. Ipak, i pored svega ostvarenog, Vojvodina i njeni najbolji poljoprivrednici zaostaju za konkurenjom u mnogim segmentima, kao na primer: ostvarenom prihodu i izvozu po hektaru, prinosima - naročito povrća, mleka i mesa, nivou tehnologije koje koriste, procentu proizvoda koji idu u dalju obradu, nivou prerade... Zato je **nepohodno da zajednica stalno istražuje svoje dobre i loše strane i da planski radi na sopstvenom unapređenju**, jer se njen razvoj nikada ne dešava sam od sebe, isto kao što je i nazadovanje posledica delovanja ljudi unutar zajednice i njihove nespremnosti da odgovore na izazove - bilo one kreirane sopstvenim činjenjem ili nametnute spolja. Ova Studija je pisana upravo sa tim ciljem – da pomogne kreatorima politike da donesu bolje mere i politike, ali i da učesnicima na tržištu pomogne da donesu najbolje poslovne odluke. **Pošto su ljudi ti koji se prilagođavaju promenama i čine da se promene dogode, važno je da poljoprivrednik ili stanovnik Odžaka i Kule doneše odluku o tome da nešto promeni na osnovu poznavanja okruženja i pravilnog predviđanja promena okruženja.**

Te javne i privatne odluke treba da budu donete ne samo na osnovu trenutnog i lokalnog stanja, nego gledajući u budućnost i posmatrajući globalno okruženje. Zato se u poglavljiju III Studije, analiziraju promene koje se dešavaju u poljoprivrednoj proizvodnji u svetu i Srbiji jer one kreiraju okruženje koje kreatori politike, poljoprivrednici i stanovnici Kule i Odžaka moraju da razumeju da bi doneli svoje poslovne, potrošačke, životne ali i strateške odluke. Promene koje se dešavaju, a na koje poljoprivrednici i lokalne samouprave ne mogu da utiču, ali moraju da ih razumeju i ukalkulišu njihov rizik u donošenje sопstvenih odluka, su: klimatske promene, ekonomska kriza iz 2008. koja traje duže nego što se predviđalo, cene poljoprivrednih proizvoda koje i na svetskom tržištu variraju, zahtevi potrošača koji se stalno menjaju, stalno unapređenje konkurenčnosti i produktivnosti. Pored globalnih promena, i sama dešavanja u Srbiji presudno utiču i na poljoprivrednu u Kuli i Odžacima. Izdvojene i detaljno obrađeni procesi i poruke jesu:

- Poruke države su konfuzne, a uticaj sve slabiji
- Poljoprivreda jeste i biće zasnovana na porodičnim gazdinstvima
- Dualizam će biti sve izraženiji dok na kraju ne nestane u potpunosti
- Velika potražnja za zemljištem će se usporiti
- Liberalizacija će doneti brojne promene u strukturi proizvodnje i cenama
- Izvozno tržište postaje sve važnije
- EU integracije doneće IPARD sredstva, ali i stožije uslove prozvodnje
- Dominacija žitarica u strukturi proizvodnje će se nastaviti
- Očekivan je rast produktivnosti proizvodnje industrijskog bilja
- Smanjenje proizvodnje mesa se mora zaustaviti
- Mlekarstvo čeka bolan period prilagođavanja EU standardima
- Dobri trendovi u proizvodnji i prodaji voća i loši u povrću su karakteristika Srbije poslednjih godina ali i svih prepristupnih zemalja EU

Kada je reč o prilagođavanju duž tržišnog lanca, u osnovi, bez obzira na sektor ili proizvod, najvažniji izazovi u predstojećem periodu su uključivanje malih proizvođača u moderne tržišne lance, povećanje konkurenčije na nivou prerade kroz stvaranje atraktivnog okruženja za investiranje i uvođenje standarda.

Poglavlje IV analizira konkurentnost Kule i Odžaka i zasniva se na tri osnovna i 12 izvedenih kriterijuma upoređujući Kulu i Odžake sa proizvodnjom u Srbiji - ali i Srbiju u odnosu na njene konkurente. Kriterijumi prema kojima je vršena analiza su 1) ideo u proizvodnji 2) ideo Srbije u trgovini proizvodima 3) trendovi u proizvodnji 4) iskustva NZČ u prepristupnom periodu i posle ulaska u EU. Cilj analize nije bio da identifikuje jedan proizvod koji je najbolji, nego da ukaže (kreatorima politike, privrednicima, poljoprivrednicima i

investitorima), gde se pojedine proizvodnje u Srbiji nalaze na listi globalne konkurenčnosti i kakvi su trendovi u pojedinim prizvodnjama. Neka od osnovnih zapažanja dobijenih analizom i intervjuiima sa zainteresovanim u opštinama Odžaci i Kula, ali i na nivou Srbije su da u sektoru žitarica Srbija ima pozitivne i bolje trendove od konkurenčije, kao i najveći udeo u proizvodnji i trgovini. Proizvodnja industrijskog bilja ima pozitivne trendove i najznačajnije udele u Srbiji. Odžaci i Kula su u svemu bolje od Srbije, osim u suncokretu. Dok u najvećem broju voćarskih proizvodnji Srbija ima pozitivne trendove, a koje su, ako ne bolje - ono makar na nivou konkurenata, dotle voćarstvo u u Kuli i Odžacima nije prepoznatljivo i prema nivou proizvodnje i trendovima se ne može se reći da daje signal nekog značajnijeg preorientisanja na ove profitabilnije poljoprivredne kulture. Srbija nije značajan proizvođač povrća, niti su to Odžaci i Kula - osim u proizvodnji graška i paprike u Kuli i proizvodnji dinja i lubenica u Odžacima.

Poglavlje V Studije se odnosi na mogućnosti unapređenja konkurenčnosti iz ugla lokalne samouprave. U odeljku V.1 tražeći odgovor na pitanje „Šta je uloga opštine u razvoju poljoprivrede?“ i u odeljku V.2 „Kako povećati investicije u poljoprivredu i preradu?“.

Opština, kao prvi izabrani organ vlasti najbliži poljoprivrednicima ima važnu ulogu u razvoju poljoprivrede i uloga opštinske uprave treba da bude usmerena u četiri pravca:

- Stvaranje uslova pogodnih pogodnih za investiranje u poljoprivrednu proizvodnju i preradu, tj. privlačenje investitora
- Pripremu za bolje korišćenje sredstava ministarstava i EU fondova
- Unapređenje kapaciteta lokalne uprave da na što kvalitetniji način odgovori nadležnostima koje ima opština i
- Obezbeđivanje podrške poljoprivrednicima u okviru svojih mogućnosti.

Naglašena je potreba da se maksimizira učinak i to **strateškim, institucionalnim i programskim definisanjem podrške poljoprivredi / ruralnom razvoju, definisanjem budžeta za sprovođenje i izgradnjom kapaciteta za sprovođenje**.

Pored rada na unapređenju konkurenčnosti, opštine moraju i aktivno da rade na privlačenju investitora u preradivačku industriju. Studija identificuje tri potencijala za ulaganje:

- Greenfield i braunfield investicije u preradne i proizvodne kapacitete koje dolaze kao:
 - Strane direktnе investicije od strane velikih i srednjih kompanija koje imaju pristup EU i drugim tržištima, kapitalu, i imaju znanje o organizovanju i unapređenju tržišnih lanaca
 - Investicije domaćih kompanija koje imaju iskustva u organizovanju tržišnog lanca u poljoprivredi
- Investicije u preradne kapacitete koje dolaze od strane domaćih proizvođačkih grupa bio da su one organizovane kao zadruge, udruženje zadruga, udruženja proizvođača
- Povećanje kapaciteta i nivoa standarda postojećih objekata preradivačke industrije

Identifikovane su i specifične prednosti Vojvodine za ulaganje u preradne kapacitete, ali isto tako i specifične prednosti opština Odžaci i Kula za investiranje u preradne kapacitete i poljoprivrednu, kao što su:

- Verovatno najkvalitetnije zemljište u Vojvodini sa mogućnošću navodnjavanja. Izgrađena kanalska mreža za navodnjavanje i odvodnjavanje u koju se poslednjih godina investira kroz čišćenje i rehabilitaciju
- Porodične zadruge koje imaju značajne zemljišne kapacitete koje je moguće lako organizovati u proizvodnju
- Veliki broj proizvođača s iskustvom proizvodnje na malom posedu koji može da se iskoristi za organizovanje lanca organske poljoprivrede
- Bačku Sivac sa 3.5 hiljade hektara u državnom vlasništvu čiju privatizaciju treba iskoristiti za privlačenje preradivačkog kapaciteta značajnog za region
- Dobra geografska lokacija

- Šire područje je centar prerađivačke industrije u Vojvodini sa uljarama, šećeranama, mesnim industrijama...
- Dobre logističke lokacije za tržište EU: blizina Hrvatske i Mađarske; na Dunavu se nalazi Luka „Dunav-Bogojevo“, koja je strateški locirana uz granični prelaz sa Republikom Hrvatskom, na kojoj se ukrštaju tri mogućnosti saobraćaja: drumski, železnički i rečni. U blizini Luke „Dunav-Bogojevo“ nalazi se 200 ha slobodnog zemljišta pogodnog za izgradnju Međunarodnog regionalnog logističkog centra
- Opština Odžaci je jedna od retkih opština u Srbiji na čijoj je celokupnoj površini izvršena obnova premera i komasacija.

Postojanje fabrike za preradu povrća, koja je decenijama oblikovala proizvođače koji su proizvodili visokovredne proizvode za preradu u ABC.

III. Okruženje i prilagođavanje promenama

Svet postaje sve više globalan na način da procesi i promene koji se dešavaju u jednom delu sveta imaju sve manje isključivo lokalni, a sve više uticaj na mesta i procese koje je teško dovesti u geografsku ili proizvodnu vezu. S druge strane, **Srbija je sve više integrisana**, pa ma koliko ona cela, neki region u njoj ili opština kao što su Odžaci i Kula bila specifična, nemoguće je da njena poljoprivredna proizvodnja, trgovina i cene budu bez uticaja svetskih i regionalnih trendova. A promene se dešavaju mnogo brže nego što je to bio slučaj pre. Skoro na godišnjem nivou se menjaju standardi, zahtevi potrošača, percepcija kupaca, potrebe investitora, tehnologija proizvodnje... Pošto su ljudi ti koji se prilagođavaju promenama i čine da se promene dogode, važno je da poljoprivrednik ili stanovnik opština Odžaci i Kula:

- **bude upoznat sa svim mogućim promenama okruženja** koje se dešavaju a koja utiču na njegovu poslovnu ili potrošačku odluku
- **doneset odluku o tome da nešto promeni** na osnovu poznавanja okruženja i pravilnog predviđanja promena okruženja.

Isto tako je važno da kreatori politika, bilo na državnom ili lokalnom nivou, imaju pristup informacijama i znanjima o promenama okruženja, na osnovu kojih će biti u mogućnosti da donesu politike koje će u najvećoj meri odgovarati potrebama zajednice.

III.1. Prilagoditi se globalnim promenama

Proteklih nekoliko godina su verovatno najzanimljiviji u razvoju poljoprivrede na globalnom nivou. Izveštaji pre ovog perioda prognozirali su dalje snižavanje cena u poljoprivredi usled povećanja produktivnosti, da će veliki broj (oko 900 miliona) farmera u svetu će biti ispod linije siromaštva, samim tim i vrlo brzo smanjenje broja poljoprivrednika, prihoda poljoprivrednika, naročito onih u EU i sl. Onda je prvi put 1997 godine došlo do povećanja cene hrane, ubrzo zatim svetska kriza, pa kriza u EU i mnoge stvari su se promenile. Neke toliko drastično (kao cena poljoprivrednog zemljišta, prihodi poljoprivrednika), da su se javili potpuno novi ili pojačali stari procesi u poljoprivredi - kao što je land grabbing, svest o pravednijoj distribuciji hrane, nebacanju hrane i sl.

Međutim, pored ovih neočekivanih promena, poljoprivreda i selo prolaze kroz **konstantno smanjenje ruralnog stanovništva, povećanje produktivnosti, te raspodelu globalne konkurentnosti**. Kao što je konstantan i stalni trend povećanja gradskog stanovništva u odnosu na ruralno, tako je i neumoljiv trend povećanja produktivnosti u ekonomiji koji se prvenstveno dešava usled inovacija, tehnološkog napretka, a podstakuto prirodnim i tržišnim zakonitostima da se uvek želi više. Zemlje koje imaju bolje prirodne, ljudske i ekonomski resurse su produktivnije u odnosu na druge. Otvranjem granica, procesima globalne supermarketizacije, pojeftinjenjem transporta i povećanjem transportabilnosti poljoprivrednih proizvoda, nejednakost se sve više povećava. Tako se uspostavlja **konkurenčija, ne samo među proizvodjačima nego i konkurenčija među regionima i državama**. Pitanje za opštine Odžaci i Kula je gde je njihovo mesto u rasporedu globalne konkurentnosti proizvodnje hrane i koje su to proizvodnje za koje mogu biti konkurentni na svetskom tržištu? Da ne postoje tržišne nepravilnosti verovatno bi ih bilo malo, pošto proizvođači u Turskoj proizvode jeftini paradajz, oni u Novom Zelandu ovčije meso, Nemačka mleko i sl. Ipak, postoje razlozi zašto se hrana proizvodi svuda u svetu i zašto će se i u budćnosti proizvoditi u opština Odžaci i Kula. Medju najznačajnijim su:

- **Raspodela konkurentnosti na državnom nivou ne oslikava u potpunosti pojedinačnu raspodelu** u smislu da ne znači da je najlošiji holandski proizvođač bolji od nekog dobrog u Srbiji, nego je moguće pronaći konkurentne proizvođače i u manje konkurentnim zemljama. Upravo zato opštine Odžaci i Kula, čak iako se na prvi pogled ne čini da mogu da budu konkurentne u određenim proizvodnjama, ne smeju da odustanu od podrške pojedincima koji imaju viziju.
- **Pretpostavka da druge, konkurentnije, zemlje koje proizvode bolje određene proizvode su isto tako bolje i u drugim proizvodnjama** pa usled limitiranih resursa nisu u mogućnosti da proizvode sve. Holandija bi verovatno bolje proizvodila kukuruz ili jabuke nego Srbija ali isto tako ona bolje

proizvodi cveće, povrće, pečurke i brojne druge proizvode, pa samim tim ostavlja se prostor za druge zemlje da proizvode druge kulture iako nisu najkonkurentnije u tim proizvodnjama.

- **Velika proizvodnja za sopstvene potrebe**, koja po pravilu ima drugačije kalkulacije od poslovnih kalkulacija jer ne uključuje sopstveni rad.
- **Manja očekivanja proizvođača** od onih u razvijenijim zemljama. Pretpostavka je da su osnovna očekivanja proizvođača koja ih motivišu da ostanu u sektoru da zaradi makar prosečna plata koja je nekoliko puta veća u Zapadnim zemljama, pa su samim tim i očekivanja tamo veća. Dodatno, ukoliko je velika stopa nezaposlenosti, osnovna očekivanja su da se makar ima posao koji donosi neku dobit, pa makar ona bila i prehrambena sigurnost.
- **Preferencija na lokalno tržište i lokalne proizvode**. Potrošači u EU i drugim razvijenim zemljama se sve više i više brinu ne samo o zdravstvenoj ispravnosti hrane, nego i za svoju okolinu. Oni žele i da konzumiranje hrane bude nešto više nego samo da se zadovolje potrebe metabolizma. U tom smislu, konzumiranje domaće hrane je jedan od prvih na listi prioriteta.
- **Tržišne nepravilnosti** kao što je otežan transport, carinske i vancarinske barijere, veličina tržišta, nedostatak tržišnih informacija i sl.

Svetska kriza će da traje duže nego se očekivalo

Krajem 2008. godine kulminirala je ekonomска kriza koja u kontinuitetu traje već petu godinu i za koju se ne zna kada, niti kako će se završiti. Kriza je prvo zahvatila finansijski, a zatim i realni sektor a najočiglednije i najveće posledicu su: veliki pad vrednosti berze, nedostatak kapitala i smanjena ulaganja, otpuštanja radnika, pad cena nekretnina, pad potrošnje... Dodatno dolazi do smanjenja priliva kapitala jer: (1) banke sa sedištem u EU više nemaju priliv jeftinom kapitalu u EU koje su kroz cross border kredite plasirale u Srbiju i ostale zemlje u kojima su otvarale poslovnice; (2) usled povećanja duga smanjena je mogućnost pozajmljivanja od međunarodnih finansijskih institucija za projekte koji zapošljavaju radnu snagu, kao što su infrastrukturni; (3) usporavanje rasta GDP i povećanje budžetskog deficita smanjuje mogućnost državnog ulaganja; (4) konzervativnost privatnog ulaganja, naročito van matičnih zemalja.

Poljoprivreda je specifična grana privrede, koju karakteriše velika dužina proizvodnog ciklusa i značajan uticaj vremenskih prilika na proizvodnju, što u velikoj meri otežava merenje uticaja pojedinih faktora na proizvodnju i tržišni lanac, naročito u kratkom vremenskom periodu. Prilikom istraživanja krize koja ima globalne razmere **teško je razgraničiti šta je globalni uticaj, šta regionalni, a šta je specifično domaći uticaj**.

Ipak nema dileme da je Svetska ekonomski kriza imala uticaj i na poljoprivrednu pre svega kroz: (1) smanjenje tražnje i (2) smanjenje investicija. Ovakvo okruženje je takođe pokrenulo brojna pitanja o veličini i načinima finasiranja poljoprivrede, tako da je model zasnovan na velikom ulaganju države kroz subvencije postao upitan u mnogim zemljama u razvoju, ali i u OECD zemljama. Tako je i po prvi put dat predlog da se EU budžet nominalno ne povećava u periodu 2014-2020 - što znači njegovo realno smanjenje, dok je poljoprivredni budžet u USA (Farm bill) smanjen za naredni petogodišnji period (2012-2019) u odnosu na predhodni, uz veliku raspravu da li da se u potpunosti ukida njegov socijalni deo. Ne samo da sve zemlje vrše detaljne analize efekata pojedinih mera - sa ciljem racionalizacije plaćanja u poljoprivredi, nego to čine i regioni. Opštine Odžaci i Kula treba da bude deo tih procesa i da povećaju efikasnost svojih mera i ulaganja u poljoprivrednu.

Početkom 2011. godine, kriza ulazi u svoj drugu fazu koja se karakteriše pre svega krizom javnih finansija, smanjivanjem kreditnih rejtinga pojedinih zemalja, poskupljenjem kapitala i sveopšte nesigurnosti u monetarni sistem. Ova kriza je najizraženija u EU kao skupu zemalja koje nemaju u potpunosti integrisane finansijske sisteme. Srbija nikako nije imuna na ove procese, čak naprotiv - ona je već pogodjena sa povećanjem duga i budžetskog deficit-a. **Kriza javnih finansija u EU je uticala na razne procese i zategnutosti unutar EU, ali isto tako i na procese integracije zemalja potencijalnih novih članica**, pre svega kroz smanjenje interesa pojedinih zemalja za proširenje Evropske Unije.

Poljoprivrednici i kreatori politike u opštiniama Odžaci i Kula mogu očekivati nastavak izazovnih vremena, na koje nemaju baš nikakav uticaj, a koje u velikoj meri utiču na ekonomiju i poljoprivrednu njihovih opština i isto tako na privlačenje investicija.

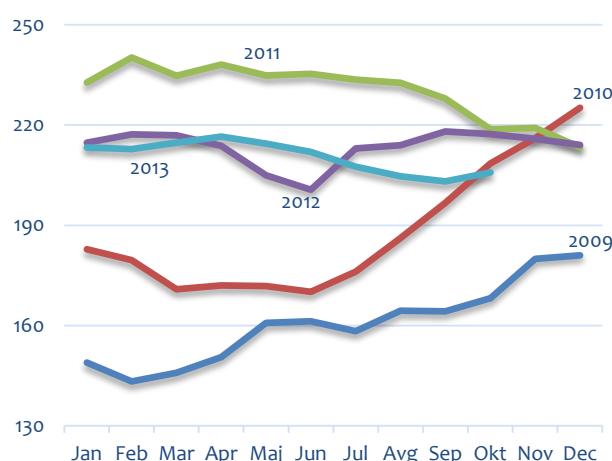
Cene neće biti visoke nego varirajuće

Porast i varijacija cene hrane jeste najveća promena u poslednjih nekoliko decenija u poljoprivredi, koja je u velikoj meri promenila strukturu proizvodnje i farmi, uticala na veličinu i pravce trgovine u poljoprivredi, prehrambenu sigurnost, značajno povećala prihode poljoprivrednika, kao i cenu resursa i inputa u poljoprivredi. Možda i najveća promena koju je porast cena hrane doneo jeste jedno novo razmišljanje o važnosti poljoprivrede, tako da su mnogi koji nikada nisu svoju budućnost videli u poljoprivredi počeli da ulažu u proizvodnju i preradu. Osnovni razlozi koji su uticali na rast cena hrane jesu: rast cene goriva i đubriva, porast potrošnje žitarica i uljarica za proizvodnju biodizela i etanola, povećana potrošnja u Kini i Indiji, nekoliko ne baš sjajnih proizvodnih godina u nizu. Cene žitarica i uljarica počinju da rastu krajem 2007. godine i dostižu svoj maksimum pred žetvu 2009. Posle konstantnog rasta i zadržavanju na visokom nivou, novi maksimum se dostiže 2012. Oba ova pika se karakterišu vrlo naglim padom cena, kako 2009, tako i 2013. godine. Ipak, nema dileme da će cene početi da se polako stabilizuju na nivou nešto višem nego na onom pre početka rasta. Ovo se dešava, pre svega zbog toga što proizvođači i potrošači reaguju na poticaje, a tržište ovih kultura ima dovoljno konkurenkcije. Najvažniji poticaji koji će uticati na stabilizaciju cena su: (1) povećanje površina pod deficitarnim kulturama, kao posledica regovanja na podsticaj potencijalno visoke zarade; (2) smanjenje potrošnje kao posledica regovanja na podsticaj visoke cene; (3) sve veća otvorenost tržišta usled pritiska od strane potrošača; (4) sve veća otvorenost prema prihvatanju GM proizvoda i drugih novih tehnologija, kako u proizvodnji hrane tako i energije; (5) splašnjavanje priče o bioenergiji kao mogućem rešenju za energetski problem i problem zaštite životne sredine; (6) kampanje i pritisak potrošača i preradivača na donosioce odluka da menjaju legislativu vezanu za agarnu i energetsku politiku. Stabilizacijom cena doći će i do promene svih onih pratećih efekata, uključujući i razmišljanje o poljoprivredi.

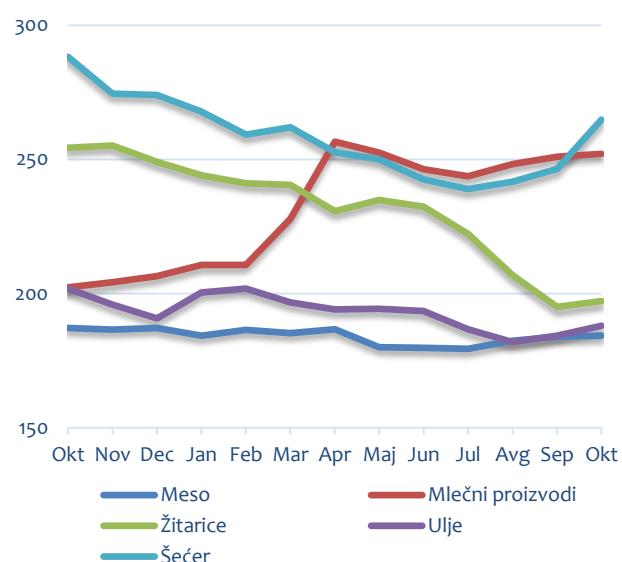
Puno je signala poslato i puno je podsticaja aktivirano da se cena poljoprivrednih proizvoda počne smanjivati. Naravno, ostaje pitanje vremena aktiviranja i regovanja na podsticaje, ali već 2013, u roku mnogo bržem od očekivanog, došlo je do tržišne i netržišne reakcije koje uslovjavaju postepeno smanjivanje cena poljoprivrednih proizvoda, što sve ukazuje da **osnovna karakteristika cena u narednom periodu biti ne njihova visina nego varijabilnost.**

Ove varijacije u Srbiji su još izraženije. Iako je teško je doneti generalni zaključak o visini cena, naročito u poljoprivredi gde postoje veliki broj različitih proizvoda, načina prodaje i proizvođača i gde je kvalitet i individualna percepcija vrlo važna u odabiru proizvoda, ipak se vrlo lako primećuje gotovo univerzalno pravilo da su cene poljoprivrednih proizvoda i hrane u Srbiji više u odnosu na okruženje, a naročito EU, u periodima kada one dostižu svoje visoke vrednosti (bilo unutar godine ili među godinama), dok su niže u periodima sa niskim cenama. Teško je postići cenovnu stabilnost i izvozni kontinuitet kada postoje ovolike varijacije u cenama, bilo da su to otkupne cene primarnih poljoprivrednih proizvoda ili potrošačke cene u prodavnicama. Nekoliko je razloga za ovoliko izraženu cenovnu varijabilnost: (1) postojeća velika varijabilnost u proizvodnji između godina uslovljena, pre svega, nestabilnim prinosim ali i varijacijama zasejanih površina u pojednim godinama; (2) još uvek visoka carinska zaštita kod najvećeg broja proizvoda sprečava da se uvoznim proizvodima cene spuštaju i time izbegavaju visoki cenovni pikovi; (3) nedostatak preradnih i skladišnih kapaciteta koji bi omogućili da se određena količina proizvoda skloni sa tržišta i pravilnije upravlja prodajom, čime bi se eliminisala situacija gde su ekstremno niske cene u žetvi usled velike konkurenkcije a visoke kasnije usled nemogućnosti čuvanja proizvoda; (4) dodatno, postoje i izražene cenovne varijacije između regiona i gradova, jer ne postoje kvalitetne tržišne informacije pa je tržište vrlo lokalizovano, naročito tamo gde nema supermarketa.

Graf 1: Godišnji indeks cene hrane

Graf 2: Indeks cena prehrabnenih proizvoda u proteklih godinu dana

Izvor: FAO

Indeks cena hrane je u konstantnom padu od aprila i u septembru je bio 5,5% ispod nivoa sa početka godine. U oktobru cene beleže prvi rast u poslednjih 6 meseci.

Najveći pad cena u proteklih godinu dana beleže žitarice. Rast cena zabeležen je jedino u maju, posle čega počinje nagli pad i u septembru je cena bila više od 17% niža od one postignute u maju. Posle naglog rasta početkom godine, cene mlečnih proizvoda su počele da opadaju u drugom kvartalu, da bi se poslednjih meseci konačno stabilizovale. Jedino je cena mesa konstantna u poslednjih godinu dana i zadržala je nivo iz septembra prošle godine

U isto vreme dok su cene žitarica i uljarica rasle, cene mesa, voća i povrća bile su praćene većim oscilacijama, ali su se nalazile u granicama dugogodišnjih proseka. Cena mleka, posle niskog nivoa iz 2008. godine, a izazvane smanjenom potrošnjom kao posledicom Svetske ekonomske krize i velikom proizvodnjom, u potpunosti su se vratile na predhodni nivo. Uopšte gledano, cene voća, povrća, mesa i mleka nisu bile pod uticajem visokih i varijabilnih cena uljarica i žitarica iako se u određenoj meri nalaze u istom tržišnom lancu (kukuruz/soja, meso/mleko), ali jesu beležile smanjenje površina (jer su poljoprivrednici povećavali površine pod žitaricama i uljaricama) i broja grla (jer je stočna hrana bila skupa).

Potrošač postaje sve zahtevniji

Proizvođači u Odžacima i Kuli se moraju prilagoditi ponašanju potrošača koje se menja tako da je potrošač sve više zabrinut za zdravstvenu bezbednost hrane, ekološki osvešćen, orijentisan ka lokalnim proizvodima i sve više diferenciran na one koji kupuju ili najskuplje ili najjeftinije. Danas potrošač u Srbiji i EU ne razmišlja kao pre deset godina. Pre bi se u cenovnom rasponu određenog proizvoda od 0,2 do 2 eura, odlučivao za kupovinu one od 1 eura. On će danas kupiti ili najjeftiniju ili najskuplju. Štaviše, češće se odlučuje za onu od 2 eura, koja mu ne garantuje samo zadovoljenje metabolitičkih potreba (da nije gladan) nego i zdravstvenih (da doprinosi njegovom zdravlju), socijalnih (da je proizveden lokalno, da pomaže malim proizvođačima, da smanjuje zagađenje...), pa i hedonističkih ("kupujem samo najskuplje"). Znači, ako se cenovna konkurenčnost prepušta velikim proizvođačima, bilo oni u EU ili van nje, i njima se konstantno smanjuje podrška (carinska ili direktna). S druge strane, kvalitet, koji je dokazan geografskom, ekološkom ili nekom drugom označkom u potpunosti je u trendu, kako kod onih koji daju pare tako i kod onih koji kupuju proizvode. Ako se tome doda mogućnost povezivanja sa uslugama, narodnim graditeljstvom, tradicijom, moguće je i ostavariti značajan ekonomski efekat kroz sinergijsku ponudu. Upravo zato će proizvođači u Srbiji morati da se prilagode ovim trendovima, naročito imajući u vidu da su proizvodi u Srbiji najčešće srednje cenovne kategorije i da se proizvodi koji imaju neku od oznaka kvaliteta mere promišlima.

Isto tako, kreatori politike na centralnom nivou moraju shvatiti ove promene i omogućiti proizvođačima da imaju mogućnost da sertifikuju svoje proizvode bilo kao IPM, Organic, GI, PDO, Global Gap, itd, pri čemu nije dovoljno samo doneti zakon, nego i napraviti sve institucionalne prepostavke da se promene dese. S druge strane, kreatori lokalnih politika moraju biti svesni ovih procesa i usmeravati politike podrške i edukacije u ovom pravcu.

Produktivnost i konkurentnost se povećava

Trend konstantnog smanjenja broja poljoprivrednika uz zadržanu ili povećanu, proizvodnju na najjednostavniji način pokazuje da se povećava produktivnost u poljoprivredi. Nove tehnologije donose napredak koji se pre svega vidi u snižavanju cene koštanja i povećanju prinosa, što na kraju utiče da se cena finalnog proizvoda može sniziti kod onih proizvođača koji primenjuju te tehnologije. **Primena novih tehnologija je po pravilu direktno vezana sa nivoom investicija, bilo u opremu i mehanizaciju, bilo u znanje.** Zato, mogućnost investiranja postaje ključ uspeha. Kreatori politika i poljoprivrednici u opština Odžaci i Kula to moraju stalno imati na umu i kreirati politiku i svoje poslovne planove koji će biti usmereni na investiranje.

Klima se menja

To koliko se brzo menja klima i u kojoj meri je proces promene klime stvaran jeste predmet brojnih rasprava. Ipak, verovanje ili neverovanje u klimatske promene i u pojavu ekstremnih delovanja klime postaje sve manje bitno, jer se cela poljoprivredna nauka i praksa polako prilagođavaju promenama klime. Ukupno povećanje prosečne godišnje temperature za Srbiju izazvano klimatskim promenama u poslednjem veku je oko 0.6°C i primetno je da efekti na poljoprivredu postoje, pa makar ponekad samo u glavama ljudi. Većina ovih posledica ili efekata će biti u obliku suše, poplava, ekstremnih vremenskih dešavanja i promena u nivou podzemnih voda, vodnom režimu, što vodi negativnim efektima na poljoprivredu zbog povećanog stresa sa vodosnabdevanjem. Da li su te posledice samo redovno klimatsko ispoljavanje ili posledica globalnih promena klime, opet nije bitno - **bitno je da poljoprivrednici pripremaju mere adaptacije** na ovakve uslove, a koje bi trebalo da obuhvate: poboljšanje navodnjavanja i odvodnjavanja; izgradnju novih i poboljšanje postojećih regulacija sliva; primenu mera koje će čuvati kvalitet zemljišta; unapređenje strukture zemljišta u cilju povećanja kapaciteta za skladištenje vode i zaštite zemljišta od erozije; izgradnju i obnovu prirodne vegetacije; promene u korišćenju mineralnih đubriva i hemijskih zaštitnih sredstava...

III.2. Prilagoditi se lokalnim promenama

Poljoprivreda i poljoprivrednici Vojvodine su na krilima dobrih cena, otvaranja tržišta i pristupa državnom zemljištu, napravili jedan veliki iskorak u proizvodnji i pripremili se za predstojeće izazove, kakav je približavanje Evropskoj uniji i snižavanje cena. Ipak, i pored svega ostvarenog, Vojvodina i njeni najbolji poljoprivrednici zaostaju za konkurenčijom u mnogim segmentima, kao na primer: ostvarenom prihodu i izvozu po hektaru, prinosima - naročito povrća, mleka i mesa, nivou tehnologije koje koriste, procentu proizvoda koji idu u dalju obradu, nivou prerade... Razloge za ovo zaostajanje treba tražiti pre svega u kasnim i sporim reformama, a naročito čestim kompromisima oko njihovog sprovođenja, ne samo u poljoprivredi nego u svim segmentima društva.

Poruke države su konfuzne, a uticaj sve slabiji

Učesnici u tržišnom lancu u poljoprivredi još uvek ne dobijaju jasnu poruku i signale koje očekuju od dražave. Da li je državno upravljanje kombinatima bolje od privatnog, da li bi slobodno tržište u poljoprivredi trebalo ili može li da funkcioniše ili bi mu stalno trebalo uvoditi izvozne zabrane? Da li bi cene trebalo da se slobodno formiraju ili bi država trebalo da ih ograničava? Da li se sa politikom podrške želi doprinositi ekonomskom razvoju (povećanje veličine farme koja vodi unapređenju konkurentnosti) ili doprinositi njenoj socijalnoj ulozi (puno malih gazdinsntava koja proizvode za svoje potrebe i time zadovoljavaju prehrambenu sigurnost) i tome slično? Učesnici u tržišnom lancu su stalno opterećeni kratkoročnim ad hoc merama, koje u potpunosti onemogućavaju predvidivost politike. Svaka od tih akcija kratkoročno rešava neki od

malih problema kroz redistribuciju resursa (obično budžetskih), ali dugoročno kreira probleme i zbujuje tržište.

Pored ovih zbujujućih poruka, poljoprivrednici isto tako osećaju da je **podrška države manja od one koju imaju konkurenti, manja od one koju osećaju da je potrebna i manje od one kolika je bila**. To jeste realnost koja se ogleda, ne samo kroz smanjivanje agrarnog budžeta i smanjivanja njegovog udela u ukupnom budžetu, nego i u činjenici da konkurenti svoje budžete ostavljaju na istom nivou (zemlje EU) ili pak, povećavaju (najveći deo CEFTA zemalja). Opština, ma koliko želela da nadomesti tu potrebu, to nije u mogućnosti da učini.

Poljoprivreda jeste i biće zasnovana na porodičnim gazdinstvima

U Vojvodini se poslednjih deset godina dešava tiha agrarna revolucija, koja je učinila da za samo nešto više od dvadesetak godina od ukidanja zemljišnog maksimuma od deset hektara, nemate maltene nijedno selo u Vojvodini u kojem nema nekoliko paora koji obrađuju 200-300 hektara, a nekoliko desetina njih od 50 do 100 hektara. To su **poljoprivrednici koji su shvatili kako tržište funkcioniše i nisu čekali da im država rešava sve probleme, nego su prihvatili rizik ulaska u kreditno zaduženje i sve pare koje su imali ili zaradili ulagali u zemlju, bilo da je rentiraju ili kupuju**. Tri bitne stvari su najznačajnije uticale da se ova revolucija dešava. Prvo, otvaranje granica i omogućavanje pristupa stranim inputima, tehnologijama i mehanizaciji. Druga, razvoj tržišta kredita, i treća - puštanje na tržište državnog zemljišta i omogućavanje da kroz tržišno rešenje svi imaju mogućnost njegove obrade.

Upravo su poljoprivrednici najveća konkurentska prednost Srbije. Pokazalo se da zemlje koje imaju poljoprivrednu zasnovanu na porodičnim gazdinstvima napreduju brže i mnogo uspešnije nego one koje žele da svoju budućnost grade na kompanijama i velikim zemljoposednicima. Tako je poljski izvoz 2000. godine bio 2.6 milijardi USD, 2006. godine 6.5, a 2008. već preko 17 milijardi. Mađarska, slično Poljskoj 2000-te godine izvozi 2.3 milijarde USD, ali 2008. stiže samo do 8.5 milijardi. Danas Poljska izvozi preko 22 milijarde USD a Mađarska 10.3. Zemlje kao Rumunija, Bugarska, Mađarska, Ukrajina, koje su svoju zemljišnu politiku zasnovanu na kompanijama i velikim parcelama, imaju lošije rezultate od onih koje su ili imali poljoprivrednu zasnovanu na porodičnim gazdinstvima (kao što je Poljska gde, kao i u Srbiji 85% zemljišta je bilo u rukama porodičnih gazdinstava), ili pak onih koji su rešili da zemljišnu reformu grade na porodičnim gazdinstvima iako ih pre nisu imali (kao što je Moldavija ili pak bivša Istočna Nemačka).

Upravo zato kreatori politike u opštinama Odžaci i Kula ne treba nikada imaju dilemu da li treba da podržavaju poljoprivrednike ili pravna lica, bilo oni u državnom ili privatnom vlasništvu. Naprotiv, **treba da stalno u porodičnim gazdinstvima vide najveću snagu za razvoj poljoprivrede** u regionu i svojim opštinama.

Dualizam će biti sve izraženiji - dok na kraju ne nestane u potpunosti

Posledica razvoja tržišta jeste promena strukture gazdinstava, koja pre svega ide u pravcu postupnog, ali vrlo izraženog trenda razgraničavanja gazdinstava na komercijalna i nekomercijalna. Teško je uz nepouzdanu statistiku reći šta se tačno dešava sa brojem poljoprivrednika i koliko se brzo njihov broj smanjuje ili povećava, ali se jasno uviđa činjenica da jedna grupa gazdinstva postaje sve veća na račun kupovine ili rentiranja zemljišta od nekomercijalnih poljoprivrednika, zemljovlasnika ili države. Logično da njihovo povećanje veličine farme ide na uštrb smanjenja broja ili veličine nekih drugih farmi. Tako, postupno dualnost postaje jedna od osnovnih karakteristika poljoprivrede Srbije - gde s jedne imate malog poljoprivrednika sa nekoliko životinja i hektara koji proizvodi za sopstvene potrebe, a s druge poljoprivrednike i preduzeća koji su po konkurentnosti, veličini farme, znanju i postojećoj mehanizaciji i opremi među najboljima u Evropi. Ovakva struktura nije neobična za zemlje u tranziciji, ali karakteristično za Srbiju je da mala nekomercijalna gazdinstva nemaju drugu opciju, pa dugo ostaju zarobljena na tom nivou proizvodnje samo za sebe, a koja je na granici siromštva. S druge strane, broj komercijalnih poljoprivrednika se ne povećava na način da mali postanu komercijalni, nego oni samo postaju sve veći.

Ovaj dualizam ne samo da treba da bude prepoznat u državnim i opštinskim strategijama razvoja poljoprivrede, nego treba da bude takav da se i mere podrške i politike moraju prilagoditi ovakvom stanju, ne samo zato što je ono činjenično - nego i zato što će se zadržati još izvesno vreme, isto tako što i

isključivanje jedne grupe u odnosu na drugu ne bi bilo pošteno, ali niti ekonomsko i socijalno odgovorno. Naravno, specifične mere moraju se definisati za svaku od grupa.

Velika potražnja za zemljištem će se usporiti

Razvijeno tržište zemljišta podrazumeva da njime gazduje onaj koji je najsposobniji da izvuče najviše iz njega, tj. da najviše zaradi obrađujući ga. Ne postoji zemlja u kojoj je u potpunosti razvijeno tržište zemljišta, ali postoje zemlje u kojima je ovo tržište dinamično i konkurentno i one u kojima je statično. **Neosporno je da se poslednjih deset godina tržište zemljišta u Vojvodini razvija brže nego predhodnih pedeset godina, ali je taj razvoj isuvise često praćen kompromisima.** Tako, u Vojvodini postoji vrlo razvijeno tržište zakupa i slabo razvijeno tržište prodaje zemljišta. Vlasnici zemljišta se pre opredeljuju za rentiranje zemljišta zato što ono podrazumeva niže troškove transakcije i zato što nije trajno. Potencijalni korisnici zemljišta se pre odlučuju na zakup ako je visok stepen neizvesnosti ulaganja u poljoprivrednu proizvodnju. Zato je tržište zakupa dominantnije nego tržište prodaje. Tržište prodaje je slabo razvijeno usled slabe ponude koja se javlja zbog neizvesne ekonomske situacije, pa se zemljište često vidi kao pouzdan izvor sredstava za život kada su drugi izvori prihoda neizvesni. Tome ide u prilog ide i vrlo nizak porez, pa sa te strane ne postoji pritisak za prodaju. Na strani potražnje, postoji – pored neizvesnosti u vezi sa budućom profitabilnošću zemljišta i kamatnim stopama – teškoća u finansiranju ove transakcije usled nedovoljno razvijenog tržišta kredita. Zakon o poljoprivrednom zemljištu je napravio veliki pomak na način da je značajne državne resurse koji su bili korišćeni na neadekvatan način i za koji se nije plaćala renta, stavio na tržište zakupa. Međutim, sam Zakon ima brojne limite usled nezavršene restitucije, manjka kapaciteta za sprovođenje zakona, a viška politike u njegovom sprovođenju. Zato, iako su značajni koraci postignuti, pred Srbijom se nalaze veliki izazovi u izgradnji ovog tržišta.

Bilo kako bilo, ipak se dešavaju velike promene na tržištu zemljišta, naročito posle 2008. godine i povećanja cena žitarica i uljarica. Cena poljoprivrednog zemljišta u Vojvodini se povećala nekoliko puta usled povećane tražnje, prvenstveno od strane poljoprivrednika, ali i onih koji nisu poljoprivrednici - nego su sredstva zaradili u drugim sektorima. Njihova tražnja je bila praćena mogućnošću da plate usled profita koji su ostvarivali zbog visokih cena. Posle 2012., sušne godine i 2013. sa nižim cenama, ova mogućnost se smanjila, pa je samim tim i cena zemljišta počela da se smanjuje i verovatno je da će se ovaj trend nastaviti. U početku usporeno, a kasnije intenzivnije ukoliko se nastave očekivani trendovi stabilizacije cena na nivou koji neće biti toliko visok kao u periodu 2007-2008 i 2010-2012.

Liberalizacija će doneti brojne promene u strukturi proizvodnje i cenama

Liberalizacija će uticati na kreiranje konkurentnijeg okruženja i uticaće na bolju alkoaciju resursa, ali će i izazvati brojne strukturne promene. Srbija ulazi značajne napore u daljem unapređenju razmene trgovine sa ostalim zemljama na način da potpisuje odvojene bilateralne sporazume, kao što su sporazumi u okviru CEFTA, Sporazum sa Rusijom, Turskom i Belorusijom. Sa Evropskom unijom je potpisana sporazum o postupnoj liberalizaciji, kao i usklađenje standarda u proizvodnji i poštovanja kvaliteta i posebnih fitosanitarnih procedura. Ovaj sporazum podrazumeva da će se carina sa početnih prosečnih 19% snižavati na 1.73% do 2014 godine, dok se carina prema Belorusiji spustila na 0.96% i Turskoj na 16.9% sa početkom 2011. godine. Sa STO je uspostavljen stalni dijalog i posebni bilateralni pregovori o liberalizaciji za zemlje koje imaju određen interes za uvoz u Srbiju. Završetak ovih pregovora, prвobитно najavljen za 2008. godinu, stalno se odlaže zbog često nerealnih zahteva od strane zemalja članica STO, često nejasne strategije o priključenju od strane Srbije, neratno postavljanju rokova i sl. Svi sporazumi podrazumevaju liberalizaciju tržišta. Konkurentnost proizvoda iz Srbije će određivati da li će se uvoz dešavati i odakle. Srbija sada ima prilično komplikovanu carinsku strukturu sa brojnim trgovinskim ugovorima, pa će u velikoj meri na trgovinu uticati i odnosi između tih ugovora. Tako liberalizacija carina Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Makedonije prema EU može Srbiju više da pogodi nego bilateralni sporazum sa Turskom ili Belorusijom.

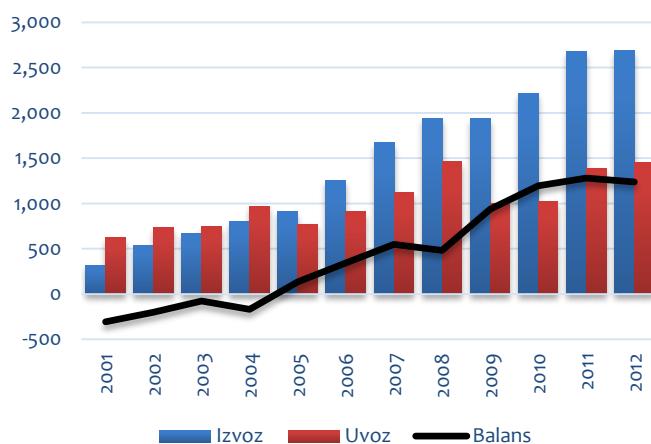
Posebna pažnja se mora obratiti na sektore koji će biti najviše pogodjeni liberalizacijom, kao što su sektori povrća i svinjskog mesa. Kod svinjskog mese svi indikatori (značajan nivo liberalizacije, iskustva novih zemlja članica, predviđeni trendovi cena u svetu, nekonkurentna proizvodnja u Srbiji...) ukazuju na ovakav scenario; kod povrća je situacija komplikovanija usled velikog broja različitih tipova povrća, ali i

jednostavnija, jer gotovo sve vrste imaju isto pravilo - da se uvoz dešava usled nemogućnosti čuvanja povrća (kod teško kvarljivog povrća) ili u vremenu kada Srbija nema proizvodnju (kod lako kvarljivog).

Izvozno tržište postaje sve važnije

Od 2002. godine Srbija ostvaruje značajne rezultate u trgovini poljoprivrednim proizvodima. Izvoz i uvoz poljoprivrednih proizvoda konstantno raste od 2002 godine. Od 2005. godine Srbija beleži suficit. Trend rasta uvoza i izvoza povećava se iz godine u godinu, s tim što je, pod uticajem Svetske ekonomske krize, u 2009. u poređenju sa prethodnom 2008. godinom, došlo do pada trgovine u oba smera. Godine 2011, **Srbija je izvezla gotovo duplo više poljoprivrednih proizvoda nego što ih je uvezla, ostvarujući rekordni suficit od 1.3 milijardi USD.**

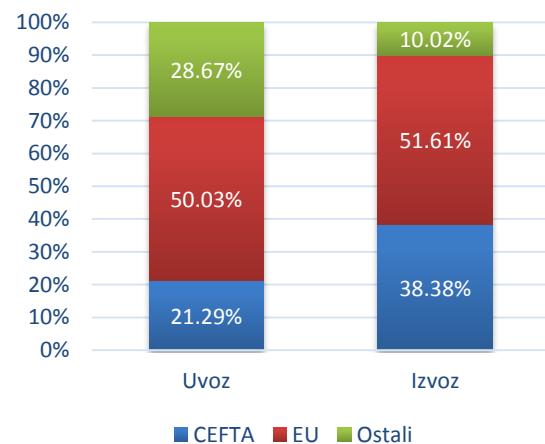
Graf 3: Spoljnotrgovinska razmena poljoprivrednih proizvoda u milionima USD

Izvor: UN Comtrade

Od 2005. godine Srbija izvozi više poljoprivrednih proizvoda u zemlje EU. Do tada su vodeći uvoznici bile zemlje CEFTA.

Graf 4: Trgovina poljoprivrednim proizvodima po destinacijama izvoza i uvoza (2012)

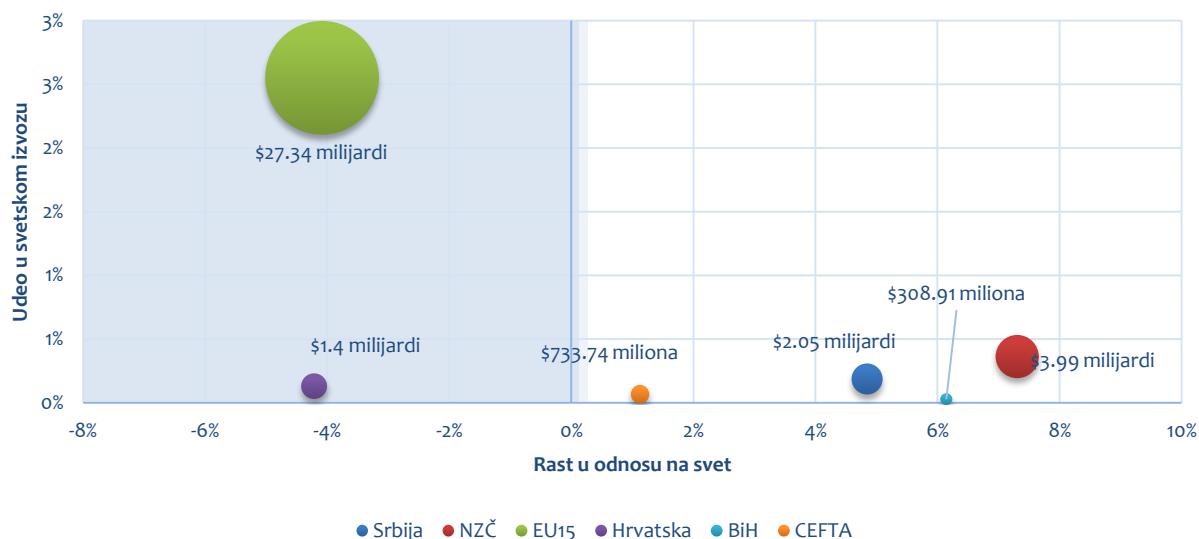

Izvor: UN Comtrade

Više od polovine trgovine poljoprivrednim proizvodima Srbija obavlja sa zemljama Evropske Unije

Izvoz poljoprivednih proizvoda ima trend rasta, a 2011. godine vrednost izvoza je udvostručena u odnosu na 2006; pri čemu čak 91 % izvoza je u EU i region koji pokriva CEFTA sporazum. U Srbiji, kao i u CEFTA regionu, izvoz raste brže od prosečnog svetskog izvoza poljoprivrednih proizvoda. Sa negativnim indeksom rasta izvoza u odnosu na svet, Hrvatska je jedina država potpisnica CEFTA sporazuma koja beleži manji indeks rasta od Srbije. S druge strane, Srbija beleži najveću vrednost izvoza u regionu. Iako EU 15 zemlje imaju negativan indeks rasta izvoza, prosečan udeo u svetskom izvozu poljoprivrednih proizvoda ovih država iznosi 35%. **Najveći konkurenti Srbije su Nove zemlje članice (NZČ) EU koje beleže za 1.4% veći godišnji rast izvoza od Srbije.** Takođe, NZČ u svetskom izvozu učestvuju sa 4.6%, dok je udeo Srbije samo 0.2%.

Graf 5: Učešće u svetskom izvozu poljoprivrednih proizvoda (2006-2012)

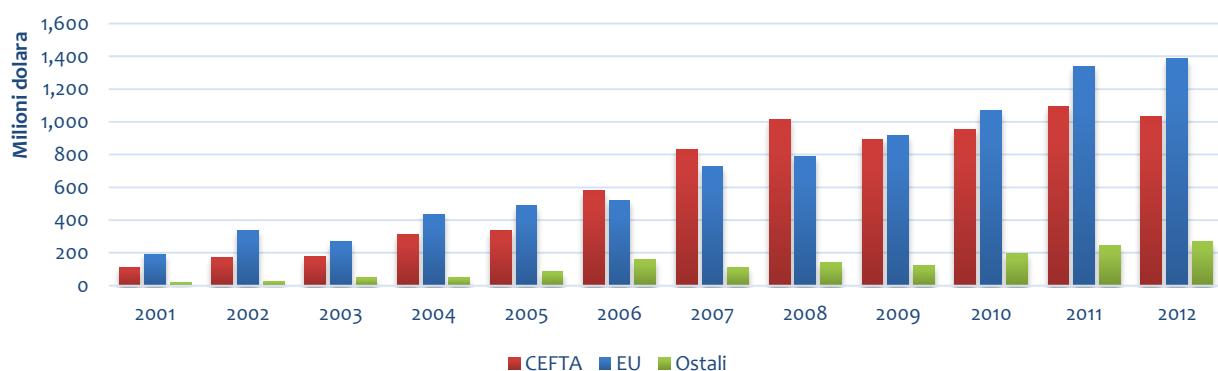

Izvor: UN Comtrade

Trend rasta izvoza poljoprivrednih proizvoda u odnosu na svet (prosečan svetski trend = 0) i ideo u svetskom izvozu pokazuje da Srbija i pored pozitivnog trenda rasta zaostaje za glavnim konkurentima – zemljama NZČ EU i po prosečnom indeksu rasta, a i po udelu u svetskom izvozu

Najveći trgovinski partner Srbije je Evropska unija, sa kojom postoji konstantan rast razmene poljoprivrednih proizvoda. Rast trgovine se poslednjih godina javlja i sa CEFTA zemljama, naročito nakon znatne liberalizacije i potpisivanja jedinstvenog trgovinskog sporazuma 2006. godine. Godine 2011. **polovinu poljoprivrednih proizvoda namenjenih izvozu, Srbija je izvezla u EU**, a kada tome dodamo i izvoz u CEFTA zemlje, vidimo da ova dva tržišta čine više od 90% tržišta za poljoprivredne proizvode iz Srbije. **Među prvih 10 zemalja u koje Srbija izvozi poljoprivredne proizvode nalazi se i Rusija.**

Graf 6: Izvoz poljoprivrednih proizvoda Srbije u milionima USD

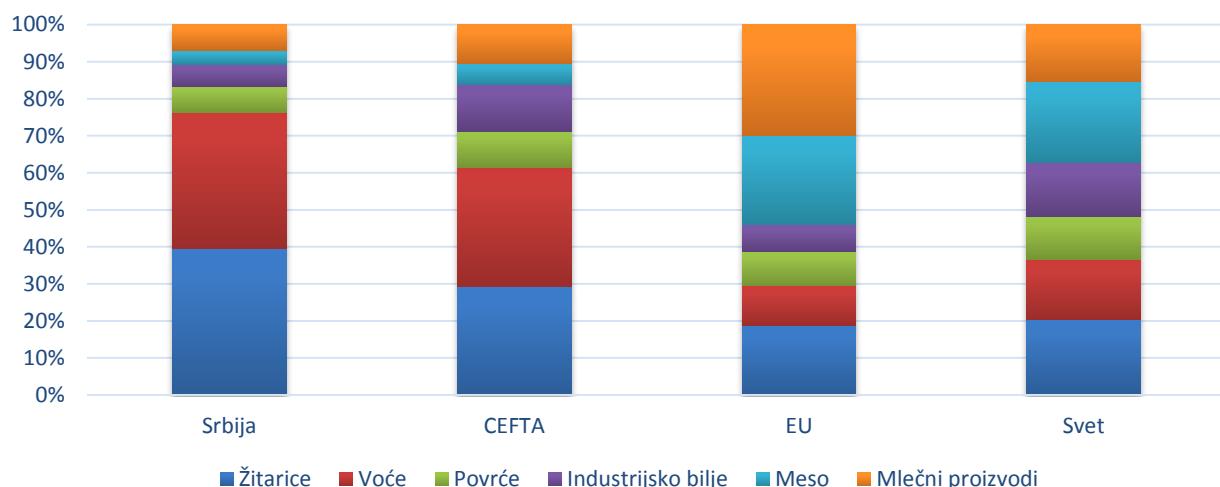

Izvor: UN Comtrade

EU je najveći trgovinski partner Srbije. Izvoz Srbije u EU konstantno raste, dok je izvoz u CEFTA, koja je bila u kratkom periodu najveći uvoznik srpskih proizvoda, u blagom padu

Srbija pretežno izvozi primarne proizvode. Tako su 2011. godine primarni poljoprivredni proizvodi (voće, povrće i žitarice) činili preko 40% ukupnog izvoza poljoprivrednih proizvoda iz Srbije. Ova činjenica je osnovni razlog što Srbija ne ostvaruje bolje izvozne rezultate posmatrano po jedinici površine. **Izvoz se značajno može povećati i ostvarivati izvoz od nekoliko hiljada USD po hektaru jedino ukoliko se povećaju investicije u preradne kapacitete.**

Graf 7: Prosečni izvoz primarnih poljoprivrednih proizvoda u periodu 2006-2012

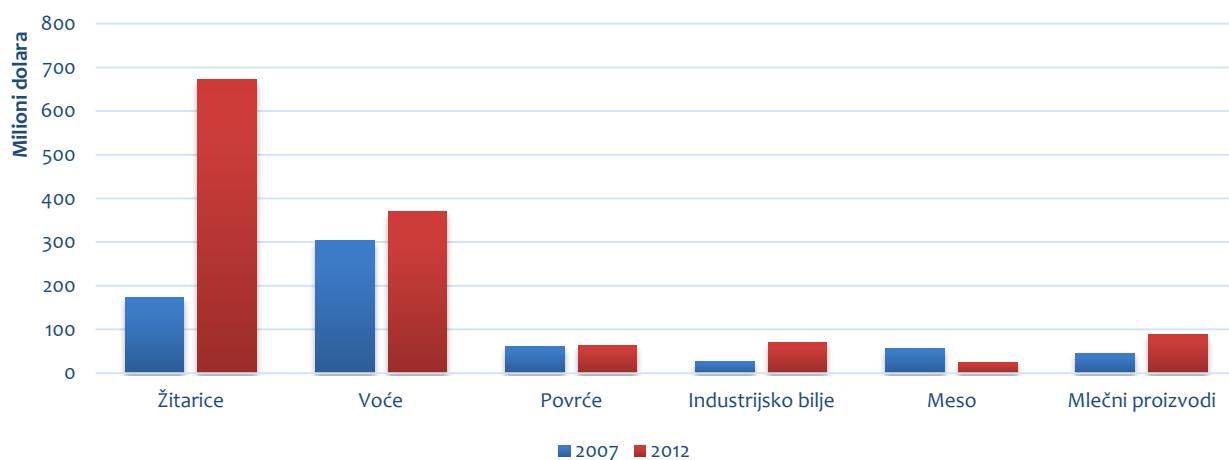

Izvor: UN Comtrade

Dok je u Srbiji i zemljama CEFTA dominantan izvoz voća, u EU dominira izvoz proizvoda animalnog porekla, na kojima se ostvaruje veća vrednost po jedinici proizvoda.

U ukupnom svetskom izvozu primarnih poljoprivrednih proizvoda, kao i u Evropskoj Uniji, izvoz proizvoda životinjskog porekla učestvuje sa više od 50% ukupnog izvoza. U Srbiji i okruženju dominantan je izvoz voća. Takođe, jedna od karakteristika izvoza Srbije, ali i ostalih CEFTA zemalja, je mali udio izvoza povrća, kako lako kvarljivog (paradajz, paprike, krastavci..), tako i teže kvarljivog koje se lako čuva (kupus, krompir, luk, šargarepa...). Očigledno je da zemlje u regionu nisu uspele da produže tržišni lanac u proizvodnji i prodaji povrća i da postoji nedostatak skladišnih prostora u slučaju teže kvarljivog povrća, kao i investicija koji bi produžili gajenje, unapredili pakovanje, preradu i prodaju lako kvarljivog povrća.

Graf 8: Izvoz primarnih poljoprivrednih proizvoda iz Srbije, odnos 2007/2012

Izvor: UN Comtrade

Od 2009. godine u Srbiji dominaciju u izvozu preuzimaju žitarice čiji je izvoz samo dve godine ranije, 2007. bio manji za više od 100 miliona dolara u odnosu na voće.

EU integracije doneće IPARD sredstva ali i strožije uslove provodnje

EU podržava poljoprivredu i poljoprivrednike u zemljama kandidatima za članstvo kroz specijalne programe prvo zvane SAPARD (Special Preaccession Programme for Rural Development) a od 2007. IPARD. Ovi programi imaju dvojaki cilj: da doprinesu razvoju institucija koje će podržati EU integracije i drugi da ubrza

modernizaciju poljoprivrede, prehrambene industrije i ruralnih područja. Njihovo efikasno korišćenje je važan faktor za kasniju absorpciju CAP sredstava. Da bi ova sredstva mogla biti dostupna poljoprivrednicima Srbije nepohodno je, pored političkog uslova dobijanja kandidature, izgraditi kapacitet za administriranje ovih fondova, i to konkretno: (1) usvajanje IPARD programa; (2) sektorski sporazum (Sectoral Agreement); (3) nacionalna akreditacija IPARD operativnih struktura (za programiranje - Managing Authority, za upravljanje finansijama – Agencija za plaćanja); (4) akreditacija i prenošenje odluke o upravljanju; (5) višegodišnji Sporazum o finansiranju; (6) razvoj procedura za monitoring i evaluaciju. Suština programa je obezbeđivanje bespovratnih sredstava u iznosu od oko 40-100% od vrednosti investicije za tri tipa projekata (prioriteta): (1) podizanje konkurentnosti; (2) zaštita životne sredine i LEDER peristup; (3) ruralna infrastruktura.

Tabela 1: Raspodela IPARD sredstava po državama

Zemlja		Sredstva (miliona EUR)						Broj projekata		Prosečno isplaćeno po projektu, EUR	
		Alocirano				Isplaćeno	%	Plaćeno			
		Godišnje	%	Ukupno	%			Plaćeno	%		
Češka		30,9	4,3	92,8	3,2	92,8	100	1.495	3,8	62.059	
Estonija		17,0	2,4	51,0	1,7	50,6	99	1.062	2,7	47.691	
Mađarska		53,3	7,5	160,0	5,4	160,0	100	2.575	6,6	62.121	
Letonija		30,6	4,3	91,9	3,1	87,3	95	1.702	4,4	51.286	
Litvanija		41,8	5,9	125,4	4,3	125,3	100	827	2,1	151.558	
Poljska		236,5	33,2	709,4	24,1	708,7	100	22.775	58,6	31.116	
Slovačka		25,6	3,6	76,9	2,6	76,9	100	893	2,3	86.119	
Slovenija		8,9	1,2	26,7	0,9	26,6	100	559	1,4	47.672	
Bugarska		74,1	10,4	444,7	15,1	320,2	72	2.600	6,7	123.161	
Rumunija		193,3	27,1	1.159,8	39,5	1.009,0	87	4.374	11,3	230.684	
Ukupno - EU 10		712,1	100,0	2.938,7	100,0	2.657,5	90	38.862	100,0	68.382	

Izvor: Nacionalni IPARD programi

Veličina ukupnih IPARD sedstava, prosečni nivo iskorišćenosti kao i prosečna veličina značajno varira među zemljama korisnicima ovih sredstava; kako god, ona su značajan podsticaj razvoju poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Pored administrativnih kapaciteta i akreditacije samih institucija postoji i drugi nivo koji poljoprivrednik ili kompanija treba da ispuni da bi dobio sredstva. Ovi kriterijumi su definisani Nacionalnim programom za ruralni razvoj, a govore o tome ko može da bude korisnik za koju meru. Za same korisnike važno je da znaju:

- Postupci su složeni i skupi, tako da će mnogi ljudi odlučiti da se ne prijavljuju; a od prijavljenih samo će možda $\frac{1}{4}$ - $\frac{1}{2}$ kandidata uspeti (broj se povećava tokom vremena)
- Iskustvo pokazuje da je IPARD najefikasniji kada se vlade pripreme dobro, i za:
 - Velike biznise (koje mogu da zadovolje administrativne zahteve, dobiju kredite banaka, kao i da priušte troškove pripreme punog biznis plana)
 - Jednostavnije investicije (npr. kupovina mehanizacije, koja ne mora da se pridržava propisa zaštite životne sredine ili drugih propisa)
- Jednom kada je prijava odobrena, korisnik mora:
 - Prvo da napravi ulaganje (što obično zahteva bankarski kredit)
 - Prođe inspekcijsku proveru da je ulaganje učinjeno kako je dogovorenno
 - Prijavi za refundiranje dela ulaganja od IPARD-a.
- Najveće prepreke za uspešnije korišćenje sredstava bile su:
 - Neposedovanje dokumenata kojim su uređeni imovinsko-pravni odnosi poljoprivrednih proizvođača;
 - Nedostatak sredstava za investicije i nepoverenje banaka za finansiranje projekata u primarnoj poljoprivednoj proizvodnji;
 - Nedostatak interesa poljoprivrednih proizvođača i kompanija zbog nepoznavanja mogućnosti IPARD fondova;

- Nedostatak znanja o savremenim upravljanjem farmom (farm management) i neadekvatne edukacije proizvođača u ruralnim područjima.
- Mali broj proizvođača u sistemu PDV
- Nemanje kapaciteta na lokalnom nivou za pripremu projekata

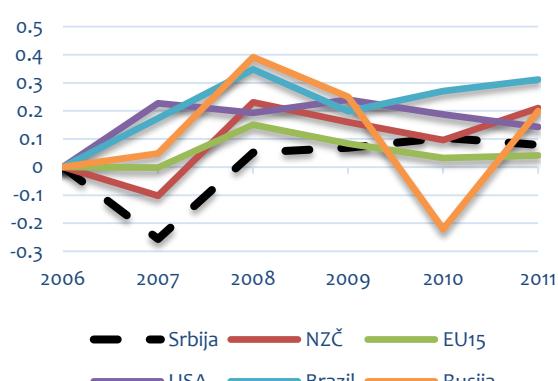
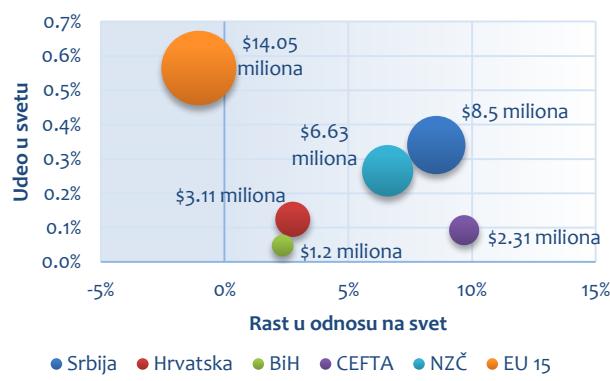
Dominacija žitarica u strukturi proizvodnje

Srbija treba da povećava vrednost proizvodnje žitarica, ali treba da bude svesna da je mogućnost ostvarivanja dodatne vrednosti u tom sektoru limitirana. Učešće žitarica u ukupnoj vrednosti proizvodnje u Srbiji je ubedljivo najveće od svih evropskih zemalja (Srbija preko 34%, EU – 11.4%). Samo u nekoliko zemalja EU učešće prelazi 20%. Primeri poslednjih godina, gde površine pod kukuruzom rastu na račun ostalih kultura, je kratkoročno dobra, ali dugoročno se gube tržišta nekih drugih proizvoda sa kojima se može ostvariti veća vrednost proizvodnje. Tu se pre svega misli na proizvodnju povrća, gde je udeo ove proizvodnje u Srbiji ubedljivo manje od svih NZČ (Srbija - 5,4%, EU – 10.2%, NZČ – 15%).

Ovo povećanje značajnosti žitarica, uzrokovano visokim cenama, se pre svega očitovalo kod značajnog povećanja površina i proizvodnje kukuruza. U područjima koje imaju velike zemljišne parcele, ali i gazdinstvima koja imaju nekoliko komada stoke koje hrane sa hranom koju proizvedu na sopstvenom imanju, od 2008. godine, konstantno se povećavaju površine pod kukuruzom, što je uslovljeno relativno malom zahtevnosti za tehnologijom i dobrom cenom. Međutim, ovo nije bila isključivo karakteristika Srbije, nego se trend povećanja površina dešava svuda gde ima dobrih uslova za gajenje kukuruza.

S druge strane, proizvodnja pšenice beleži pad proizvodnje, ukoliko posmatramo dugodišnje trendove ili stagnaciju - ukoliko posmatramo poslednjih pet godina. Proizvodnja pšenice u Srbiji je u potpunom neskladu sa očekivanjima poljoprivrednika, ali i signalima koje šalje država. U ovoj proizvodnji, više nego u i jednoj drugoj, spor je ulazak novih tehnologija, gde postoji i mala ponuda - ali i mala tražnja od strane poljoprivrednika za njima, pre svega iz razloga što se njeno sejanje vezuje uz potrebe za plodoredom, unapređenjem zemljišta, prehrabene sigurnosti... a sve manje dobrom zaradom.

Graf 9: Prosečna proizvodnja žitarica u odabranim zeljama (world growth = 0, prosek 2007-2011)

Izvor: FAO

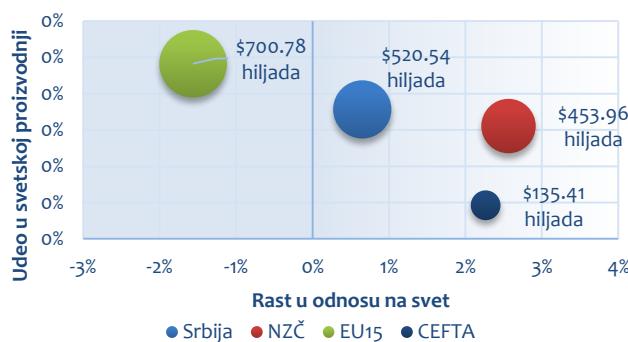
Proizvodnja žitarica u Srbiji ubedljivo najbrže raste u odnosu na konkurențe. CEFTA u proseku raste brže zahvaljujući Crnoj Gori čija proizvodnja raste brže nego u Srbiji iako proizvodnja Crne Gore čini svega 0.2% proizvodnje Srbije

Proizvodnja Srbije, ako izuzmemo blagi pad u sezoni 2010/11, stalno raste

Rast produktivnosti proizvodnje industrijskog bilja

Proizvodnja uljarica (soja, suncokret, šećerna repa) u Srbiji beleži rast, koji je u poslednjih pet godina uzrokovani prvenstveno dobrim cenama od 2008. godine. Međutim, taj rast je blago sporiji nego što to ostvaruju zemlje glavnih proizvođača uljarica u svetu, a isto tako i sporije od NZČ.

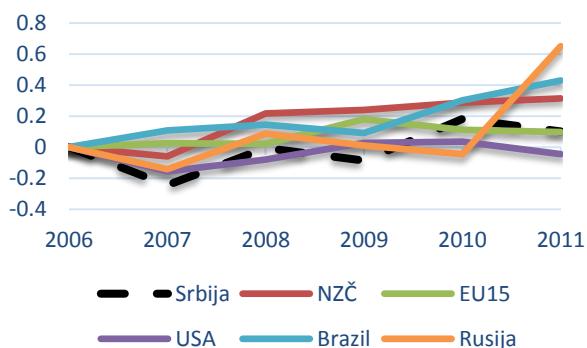
Graf 11: Prosečna proizvodnja uljarica u odabranim zemljama
(world growth = 0, prosek 2006-2011)

Izvor: FAO

Proizvodnja Srbije raste brže od svetskog rasta, ali manje od glavnih konkurenata. Rast proizvodnje starih zemalja članica EU sporiji je u odnosu na svet

Graf 12: Trend rasta proizvodnje uljarica (2006 = 0)

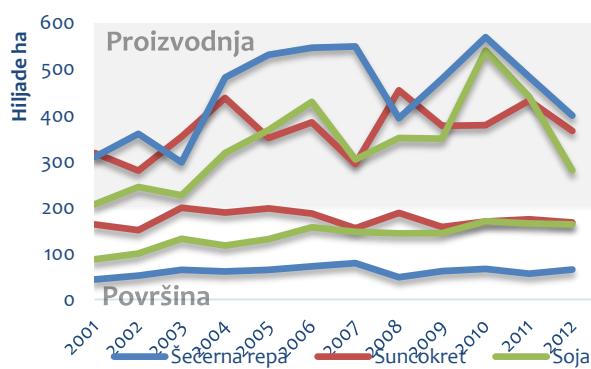

Proizvodnja Srbije u blagom padu, trenutno je na nivou EU 15. Jedino SAD proizvodi, procentualno u odnosu na 2006. godinu, manje od Srbije

Osnovne karakteristike proizvodnje industrijskog bilja poslednjih godina u Srbiji jesu:

- Izuzetno visoko učešće soje u setvenoj strukturi, nekarakteristično za zemlje Evrope. Evropa je odavno odustala od setve soje i u potpunosti je zavisna od uvoza soje i sojine sačme iz SAD, Brazila, Argentine (tek nekih oko 300 hiljada hektara je zasejano), pa tako danas proizvodnja u Srbiji čini čak preko 40% proizvodnje soje u EU.
- Značajno smanjenje broja proizvodjača šećerne repe, ali i veliko unapređenje produktivnosti i prinosa, koje omogućava da Srbija proizvede dovoljno šećera za ispunjenje izvozne kvote i za domaće potrebe.
- Suncokret, pored visoke cene u vreme porasta cena hrane, nije uspeo da značajnije poveća površine, dok su očekivanja da će imati značajna smanjenje površina kada je cena snižena (2013. godine)
- Još uvek velika varijabilnost u ukupnoj proizvodnji industrijskog bilja, naročito soje - veliki efekat loše i dobre godine na proizvodnju

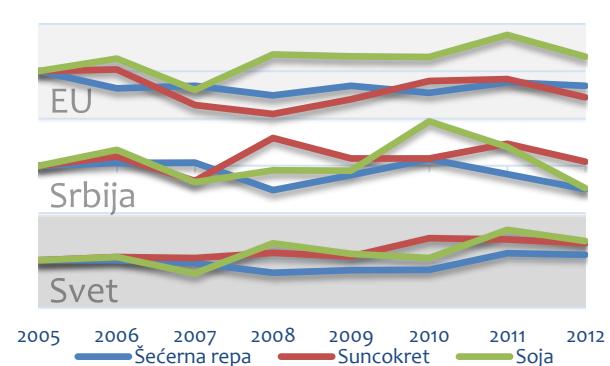
Graf 13: Površine i proizvodnja soje, suncokreta i šećerne repe u Srbiji

Izvor: FAO

Površine pod sojom u Srbiji najviše rastu, dok je proizvodnja u poslednje 2 godine prepolovljena. Prošle sezone pad proizvodnje beleži i ostale dve kulture.

Graf 14: Trend rasta proizvodnje soje, suncokreta i šećerne repe

Proizvodnja soje u Srbiji u poslednje vreme beleži najveći pad. Prinos šećerne repe u svetu, kao i u EU je u porastu, dok u Srbiji opada istim tempom već drugu sezonu za redom. Proizvodnja suncokreta je iznad nivoa iz 2005. godine, dok je u EU opala za skoro 30%

Smanjenje proizvodnje mesa

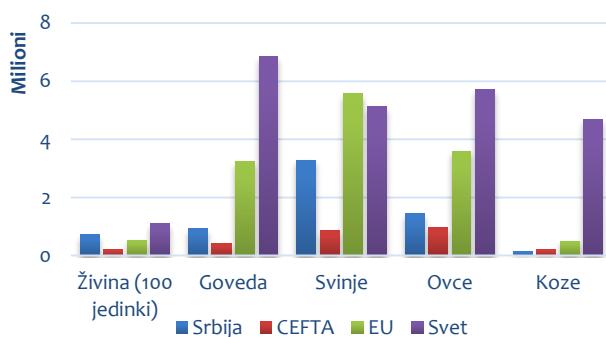
U Srbiji stočarstvo učestvuje sa malim procentom u ukupnoj vrednosti proizvodnje, što je u neskladu sa činjenicom da je Srbija značajan i konkurentan proizvođač stočne hrane i da ima relativno dobru genetiku u mnogim proizvodnjama (govedarstvo, živinarstvo). Sličan trend je primetan i u EU i NZČ. Postoje zemlje koje imaju manje ili slično učešće stočarske proizvodnje od Srbije (Grčka, Rumunija, Španja, Italija).

Govedarstvo u Srbiji ima ogroman značaj i učestvuje u ukupnoj vrednosti stočarske proizvodnje sa skoro 50%. Ipak, sektor nije pripremljen za utakmicu za evropsko i svetsko tržište, jer nema sertifikate o zdravstvenoj i kvalitetnoj kategoriji. Dodatno, veoma mali broj klanica ispunjava uslove za izvoz mesa na velika tržišta – EU, arapskih zemalja i SAD. Mali je broj objekata za klanje, rasecanje i preradu mesa registrovanih za izvoz na tržište Evropske Unije (6) i na tržište trećih zemalja (53). Proizvodni lanac sa aspekta zdravstvene sigurnosti u proizvodnji je neadekvantan za standarde EU, prvenstveno usled neispunjavanja sistemske kontrole zdravstvene bezbednosti hrane, higijenskih i ekoloških standarda. Usled toga, izvozna dozvola postoji samo za vrlo selektivne proizvode – baby beef. Posledica neizgrađenih tržišnih lanaca je cenovna i proizvodna cikličnost. Naročito, trendovi smanjenja broja mlečnih krava i velikog izvoza teladi utiču na cenovnu cikličnost.

Proizvodnja svinja je polarizovana između onih koji proizvode za svoje potrebe i specijalizovanih farmi za proizvodnju svinja. Pored ove dve grupe, postoje i veliki broj proizvođača koji imaju kapacitete za proizvodnju hrane i smeštaja životinja. Oni relativno lako ulaze i izlaze iz proizvodnje. Upravo oni izazivaju velike oscilacije u proizvodnji i ceni, što predstavlja jednu od osnovnih karakteristika proizvodnje svinja u Srbiji. Tipično tradicionalno držanje svinja je daleko od većine standarda EU. Misli se na standarde vezane za zdravstvenu bezbednost i dobrobit životinja. Sektor očekuju značajane reforme, koje se trenutno ne dešavaju, a trebalo bi ukoliko Srbija teži EU. Veliki i srednji proizvođači svinja u Srbiji u najvećem broju slučajeva jesu ili imaju potencijal da budu konkurentni koliko i najbolji proizvođači u EU. Isto tako i mali proizvođači, sa nekoliko svinja, koji proizvode za sopstvene potrebe na ekstenzivan način imaju relativno nisku cenu koštanja i ne zavise od tržišnih kretanja usled zatvorene proizvodnje.

Generalno gledano, glavna karakteristika tržišnog lanca pilećeg mesa u Srbiji da je izrazito kratak uz postojanje mnogo malih proizvođača. Tako, od ukupno proizvedene piletine u Srbiji 45% se proizvede na komercijalnim farmama, oko 40% polukomercijalnim i oko 15% na gazdinstvima koja proizvode za svoje potrebe. U Srbiji postoji oko 30 klanica za proizvodnju živinskog mesa i dvadesetak kombinovanih objekata (klanica, sečenje i prerada); od toga samo jedan objekat zadovoljava standarde za izvoz u EU, a 9 zadovoljavaju standarde izvoza u ostale zemlje. Da bi bila konkurentna po ulasku u EU, Srbija mora unaprediti genetski potencijal i načine čuvanja.

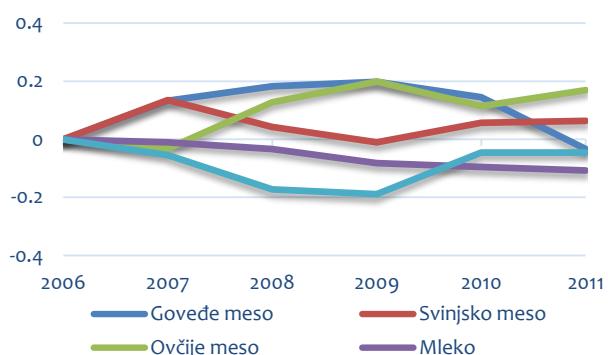
Graf 15: Broj stoke u odabranim regionima (2011)

Izvor: FAO

Broj jedinki živine u Srbiji je veći od proseka u EU. Drugi najveći ideo Srbija ima u proizvodnji svinja, dok je jedino po broju ovaca ispod proseka posmatranog regiona

Graf 16: Trend proizvodnje u Srbiji

U poslednjih šest godina, u Srbiji je najviše porasla proizvodnja ovčjeg mesa, dok je najviše opala proizvodnja mleka. Rekordni rast proizvodnje govedeg mesa zabeležen 2009. godine prati najveći procentualni pad, tako da u posmatranom periodu beležimo pad proizvodnje govedine

Mlekarstvo čeka bolan period prilagođavanja EU standardima

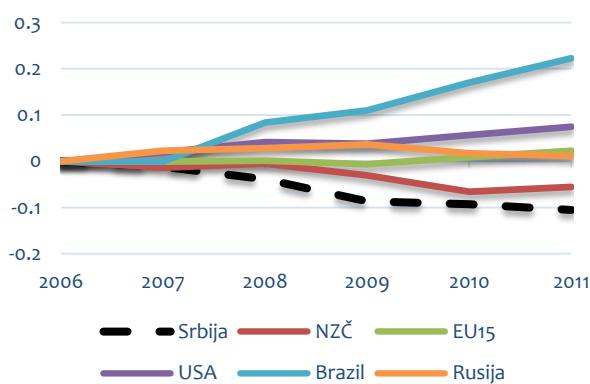
Mlekarstvo je u Srbiji značajna poljoprivredna grana koja sublimira više primarnih proizvodnji u jednu. To je jedan od sektora sa najvećom vrednošću primarne proizvodnje, od preko 500 miliona evra godišnje. Pored toga, gajenje muznih krava i dobijanje mleka i proizvoda od mleka predstavlja i veliki socijani oslonac siromašnim stanovnicima ruralnih područja. Srbija ima kapacitete u mlekarstvu, ali je proizvodnja procentualno gledano zasnovana na ekstenzivnoj proizvodnji i preradi koja ne zadovoljava standarde EU, naročito određene grupe proizvođača. Čak preko 40% mleka u Srbiji se prodaje „od kuće“ i tako ne ulazi u legalne tokove. U Srbiji se jasno odvajaju tri grupe proizvođača mleka, koji zahtevaju različitu agrarnu politiku. Prvi su mali proizvođači sa jednom ili nekoliko krava, koje po pravilu nemaju dobar genetski potencijal i daju malo mleka. Krave gaje u neadekvatnim uslovima u poređenju sa standardima EU. Oni svoje mleko najčešće prerađuju u sir i kajmak i ove proizvode prodaju od kuće ili na lokalnim pijacama. Druga grupa su srednji proizvođači sa 3-10 krava. Rasni sastav, uslovi držanja i muže kod ovih proizvođača se u poslednjih 6 godina značajno poboljšao, ali još uvek najveći deo njih ne ispunjava EU standarde o kvalitetu - iako u najvećem broju slučajeva mleko predaju mlekarama. Njihov broj se tokom 2009. i 2010. značajno smanjio. Treća grupa su velike farme sa dobrim genetskim potencijalom i koje su i po proizvodnji i po standardima na EU nivou. Sve ovo utiče da je Srbija je zemlja sa najmanjom prosečnom veličinom mlečnih farmi u Evropi (posle Albanije). U Srbiji trenutno radi preko 200 mlekara koje snabdevaju domaće tržište mlekom i mlečnim prerađevinama. Najveći deo od tog broja su male zanatske mlekare, dok na velike industrijske mlekare otpada oko 10%. Međutim, i pored tog velikog učešća u brojnom stanju malih mlekara, one ustvari pokrivaju svega 13% prerade mleka. U isto vreme, velike industrijske mlekare zahvataju 67% prerađivačkih kapaciteta. Sve ovo ukazuje da je pred sektorom melkarstva težak period koji će karakterisati prilagođavanje standardima EU.

Poslednjih nekoliko godina melkarstvo se suočava sa brojnim problemima i lošim tendovima uzrokovanim činjenicama da još uvek ogroman procenat mleka ide u sive tokove prerade i prodaje, i da je značajan broj proizvođača prestao sa proizvodnjom i uništilo stada zbog nerentabilnosti i neisplativosti da se bave ovim poslom - usled niske otkupne cene i neadekvatanog sistema državne politike podrške ovoj grani poljoprivrede. **Ipak, u Srbiji je posle dve hiljadete došlo do malog povećanja proizvodnje i unapređenja prerade i pored još uvek male prosečne veličine mlečnih farmi, niskog procenta udela mleka koje se otkupljuje kroz mlekare, niskog procenta Ekstra i Prve klase mleka.** S druge strane, očigledno je da se produktivnost povećala, jer je broj krava smanjen za skoro duplo, a proizvodnja je samo blago smanjena.

Graf 17: Prosečna proizvodnja mlečnih proizvoda u odabranim zemljama (world growth = 0, prosek 2006-2011)

Graf 18: Trend rasta proizvodnje mlečnih proizvoda (2006 = 0)

Izvor: FAO

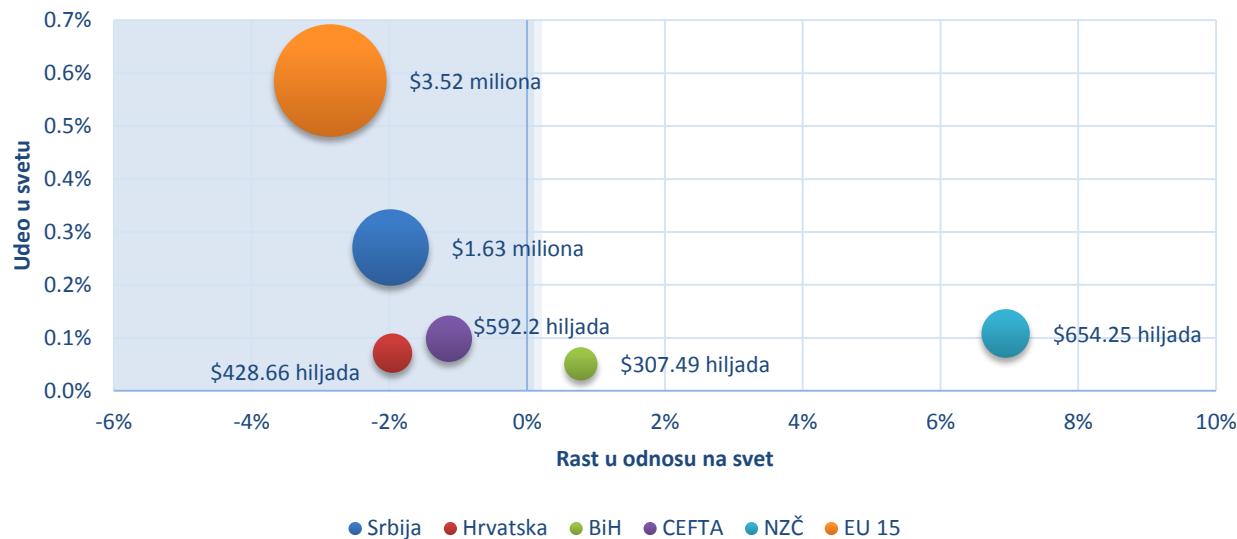
Iako proizvodnja u čitavom regionu, pa i u EU, raste sporije od svetskog proseka, proizvodnja Srbije najviše opada, 2.2% godišnje

Proizvodnja mleka u Srbiji konstantno opada i u odnosu na posmatrane zemlje beleži najveći pad u poslednjih 6 godina

Dobri trendovi u proizvodnji i prodaji voća i loši u povrću

Period posle 2005. godine karakteriše se pozitvним trendovima u proizvodnji i trgovini voćem, naročito jabukom, malinom, trešnjom i šljivom i periodično ostalim košticiavim voćem (breskvom, nektarinom i kajsijom). Rast proizvodnje ukupnog voća u Srbiji je sporiji od svetskog rasta za 2, Hrvatska raste -1.95% u odnosu na svet, dok BiH raste brže za 0.8%. Najbrže raste proizvodnja u NZČ, u odnosu na svet skoro +7%. Srbija u ovom periodu beleži najveći rast u odnosu na svet u proizvodnji kajsija i to za 9%, zatim malina za 7%, dok kruške i breskve rastu brže za 1.3%. Najsporije u odnosu na svet raste proizvodnja šljiva, koja zapravo, u posmatranom periodu, beleži blagi pad proizvodnje.

Graf 19: Prosečna proizvodnja voća u odabranim zeljama (world growth = 0, prosek 2007-2011)

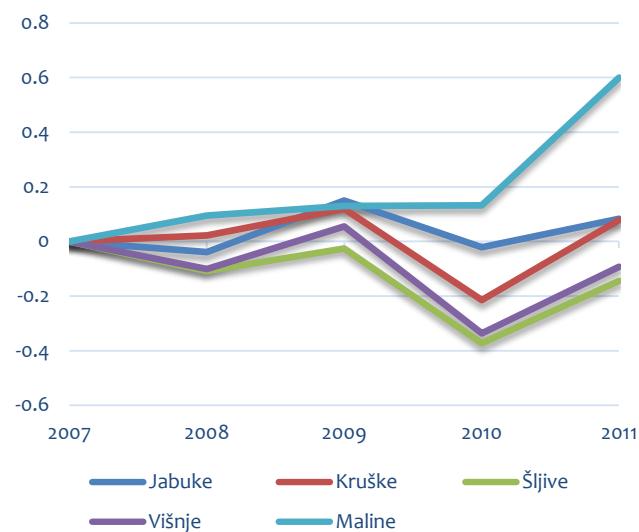
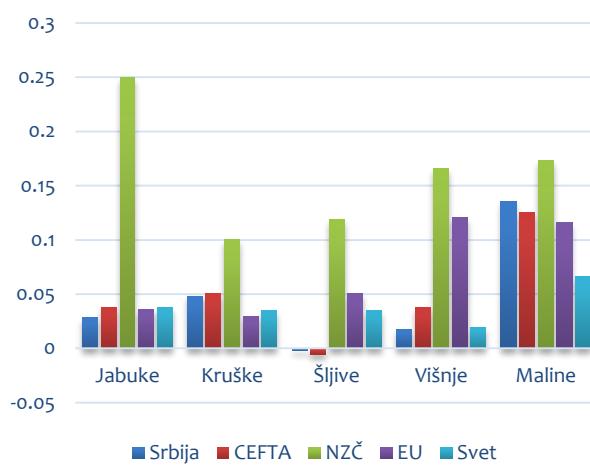

Izvor: FAO

Iako najveći proizvođač voća u regionu, proizvodnja Srbije raste znatno sporije od svetskog proseka, kao i u odnosu na glavne konkurenте. Proizvodnja Srbije raste brže jedino u odnosu na prosek država EU 15, odnosno starih zemalja članica EU

U periodu od 2007. do 2011. godine u Srbiji najbrže raste proizvodnja malina. Isti trend pokazuju i ostale zemlje CEFTA, kao i Nove zemlje članice EU. U svetu, takođe, u proseku najveći rast beleži proizvodnja ovog voća. Šljive su jedino voće koje u Srbiji beleži pad proizvodnje u poslednjih 5 godina. Zahvaljujući padu proizvodnje u dve vodeće CEFTA zemlje posle Srbije po proizvodnji šljiva, Hrvatskoj gde je proizvodnja opala za četvrtinu i Moldaviji u kojoj je skoro prepolovljena, u proseku CEFTA takođe beleži pad proizvodnje.

Graf 20: Rast proizvodnje odabranog voća od 2007. do 2011. Graf 21: Trend proizvodnje odabranog voća u Srbiji godine

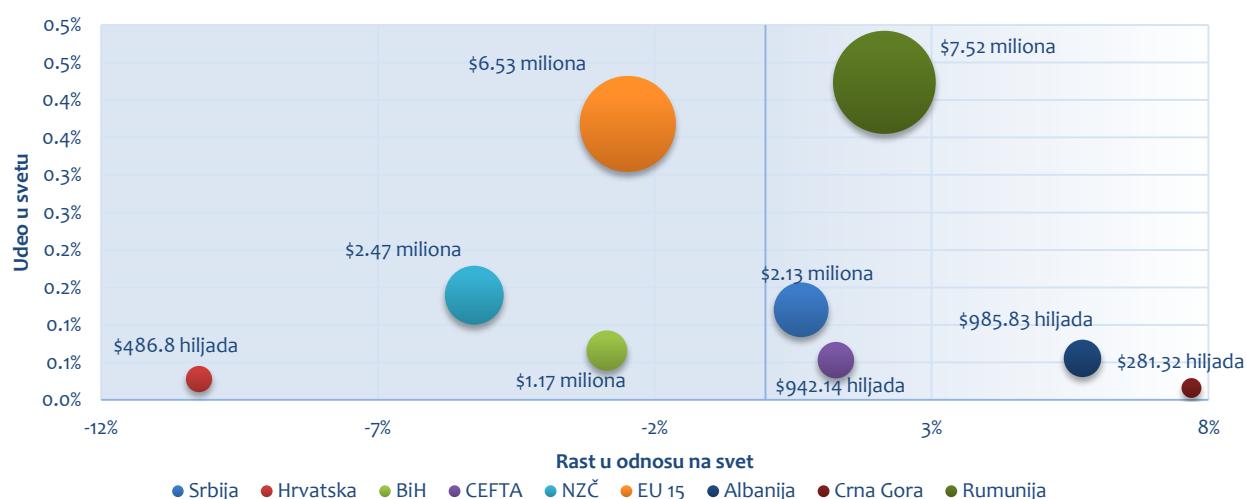
Izvor: FAO

U Srbiji najviše je povećana proizvodnja malina, dok jedino proizvodnja šljiva beleži pad

Sve vrste voća beleže rast proizvodnje u 2011. godini. Ubedljivo najveći rast beleži malina čija proizvodnja je u proteklih 5 godina povećana za 60%

Značajno zaostajanje za zemljama EU u proizvodnji povrća, naročito teško kvarljivog i naročito onog pripremljenog za prodaju u supermarketu (kontinuitet u isporuci, upakovano, ujednačeno). Pored proizvodnje svinjskog mesa, povrće je sektor koji ima najviše problema da zadrži postojeću proizvodnju u periodu pred pristupanje EU. Kod povrća je situacija komplikovanija usled velikog broja različitih tipova povrća, ali i jednostavnija, jer gotovo sve vrste imaju isto pravilo - da se uvoz dešava usled nemogućnosti čuvanja povrća (kod teško kvarljivog povrća) ili u vremenu kada Srbija nema proizvodnju (kod lako kvarljivog).

Graf 22: Prosečna proizvodnja povrća u odabranim zeljama (world growth = 0, prosek 2005-2009)

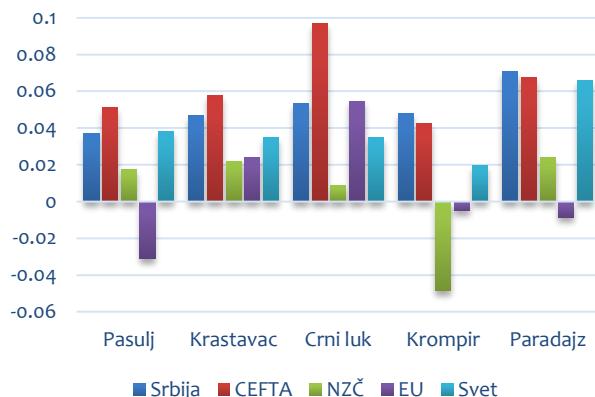

Izvor: FAO

Proizvodnja povrća u Srbiji raste brže od svetskog proseka. Ipak, proizvodnja zemalja CEFTA, u proseku, raste brže od Srbije. Iako proizvodi najmanje, najveći rast proizvodnje u okruženju, kao i među EU zemljama, beleži Crna Gora. Od Srbije brži rast proizvodnje beleže i Albanija i Rumunija, koja najviše u čestvuje u svetskoj proizvodnji povrća. Hrvatska beleži pad proizvodnje od preko 7% u proteklih 5 godina i jedina je, uz prosek NZČ, čija proizvodnja opada.

Proizvodnja paradajza u Srbiji beleži ubedljivo najveći rast poslednjih godina. Proizvodnja paradajza rasla je brže u odnosu na svetski prosek, dok EU u posmatranom periodu beleži pad proizvodnje. U Srbiji najbrže raste još i proizvodnja krompira. Zahvaljujući pre svega proizvodnji Makedonije, prosek zemalja CEFTA beleži brži rast proizvodnje pasulja, dok proizvodnja krastavaca i crnog luka ubedljivo najviše raste u Albaniji.

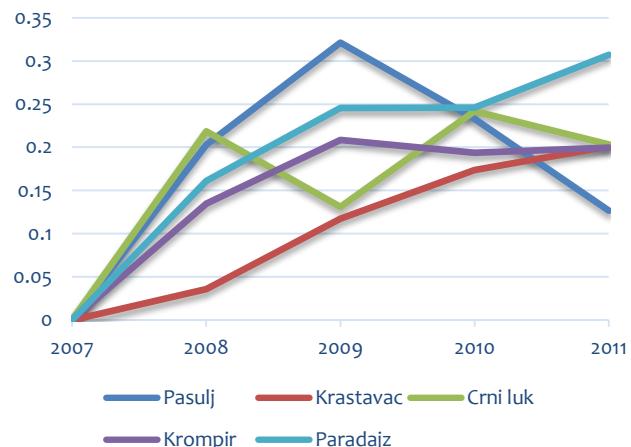
Graf 23: Rast proizvodnje povrtarskih kultura (2007 – 2011)

Izvor: FAO

Najbrže raste proizvodnja paradajza, dok najsporije raste proizvodnja pasulja. U Evropskoj Uniji upada proizvodnja pasulja, krompira i paradajza

Graf 24: Trend proizvodnje odabranog povrća u Srbiji

U Srbiji raste proizvodnja povrća. Najbrže raste prinos paradajza, dok proizvodnja pasulja, posle naglog rasta, 2009. počinje isto tako naglo da opada

IV. Konkurentnost Odžaka i Kule

IV.1. Konkurentnost sektora i proizvoda

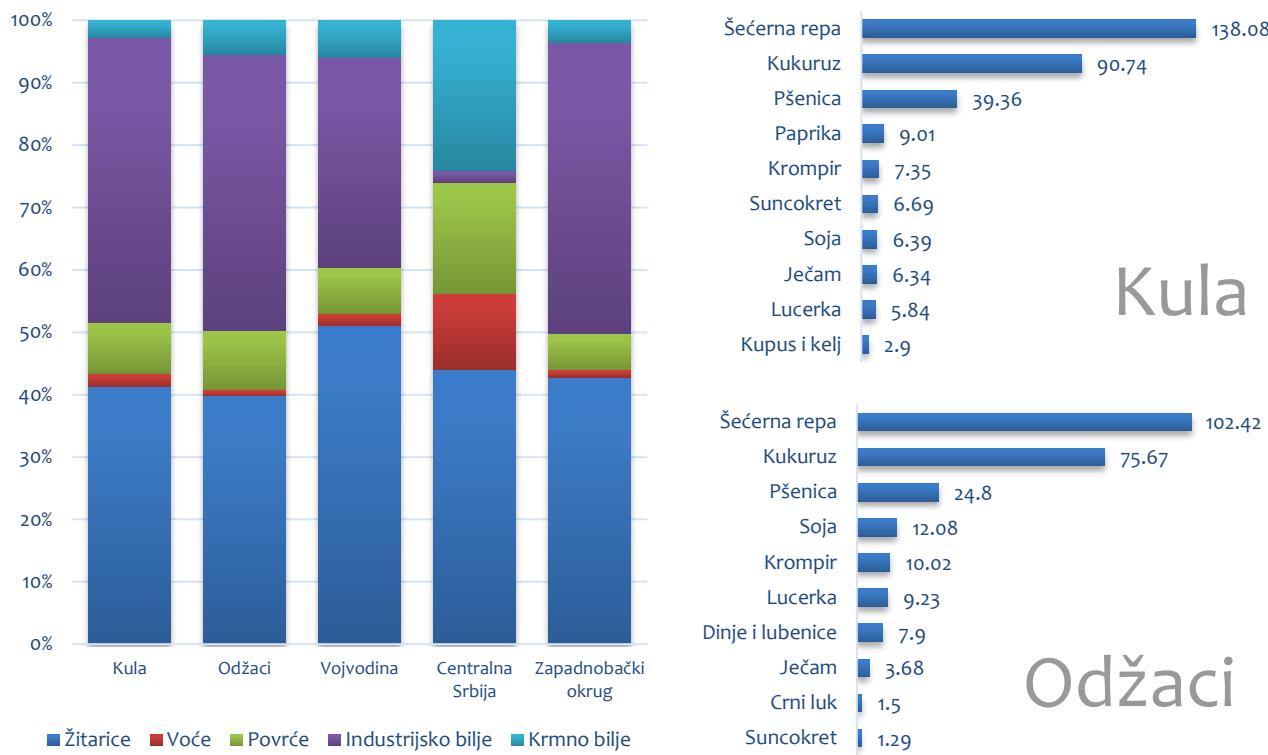
Konkurentnost sektora

Obradivo zemljište u Zapadnobačkom okrugu čini preko 97% ukupnog poljoprivrednog zemljišta. U Kuli je taj procenat i veći - 98.5%, dok je u Odžacima gotovo čitava poljoprivredna površina obradiva.

Zemljište u ovom delu Srbije, izgrađeno na lesu i lesnim terasima, visokog je proizvodnog kvaliteta (livadska crnica i karbonatni černozem sa izraženim slojem humusa), te je uglavnom pretvoreno u oranice. U opštini Kula preko 95% obradivog zemljišta čine oranice, dok je u Odžacima to nešto preko 90%.

Specifično za opštine Kula i Odžaci je da je udeo proizvodnje industrijskog bilja značajno veći i od onog u Srbiji i to na račun žitarica. Isto tako, veći je i udeo proizvodnje povrća.

Graf 25: Struktura poljoprivredne proizvodnje u posmatranim regionima (2001 – 2012) Graf 26 i 27: Najzastupljeniji proizvodi (u hiljadama tona)

Izvor: Republički zavod za statistiku

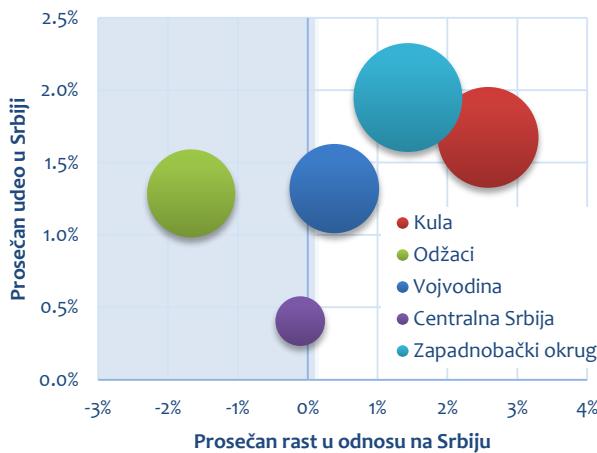
Kao i u čitavom Zapadnobačkom okrugu, i u ove dve opštine dominira proizvodnja industrijskog bilja. Sledi žitarice, a nije zanemarljiva ni proizvodnja povrća.

U obe opštine u proizvodnji dominiraju isti proizvodi. Iza industrijskog bilja slede žitarice i povrće.

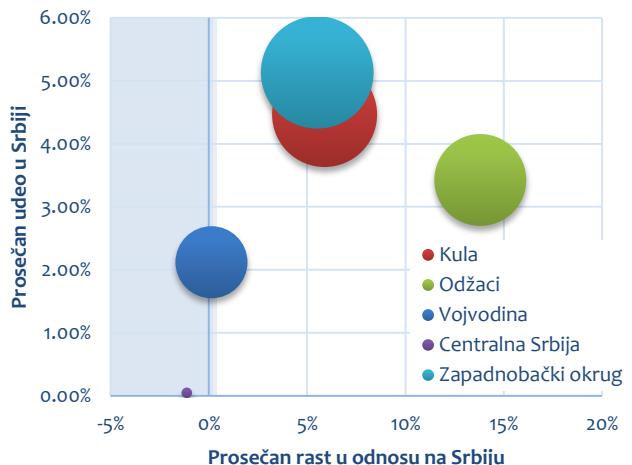
Žitarice i industrijsko bilje

Proizvodnja žitarica u obe opštine zaostaje za proizvodnjom industrijskog bilja, iako je ona najzastupljenija prema zasejanim površinama. 60% oraničnih površina u opštini Odžaci zasejano je žitom, dok je u Kuli taj procenat nešto manji - 52%. Sa ukupnim prinosom od skoro 77 hiljada tona u protekloj sezonu, proizvodnja žitarica u Odžacima je neznatno ispod proseka, dok je u Kuli ostvareni prinos za trećinu veći od prosečnog u Vojvodini.

Graf 28: Proizvodnja žitarica u posmatranim regionima (2001 – 2012)

Graf 29: Proizvodnja industrijskog bilja u posmatranim regionima (2001 – 2012)

Izvor: Republički zavod za statistiku

U proteklih deset godina proizvodnja žitarica najbrže raste u Kuli, dok u proseku po opštinama u Vojvodini beleži pad proizvodnje. Najviše je opala proizvodnja žitarica u Odžacima

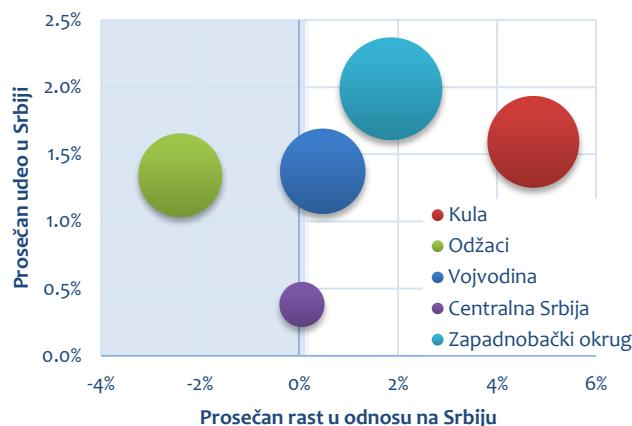
Najbrži rast proizvodnje industrijskog bilja u odnosu na Srbiju beleži opština Odžaci. Opština Kula je druga, kao i po proizvedenim količinama u Zapadnobačkom regionu, gde po prinosu industrijskog bilja ubedljivo dominira Sombor

Trend proizvodnje žitarica naglo je opao u 2012. kao posledica suše. Neki regioni beleži veći pad od drugih.

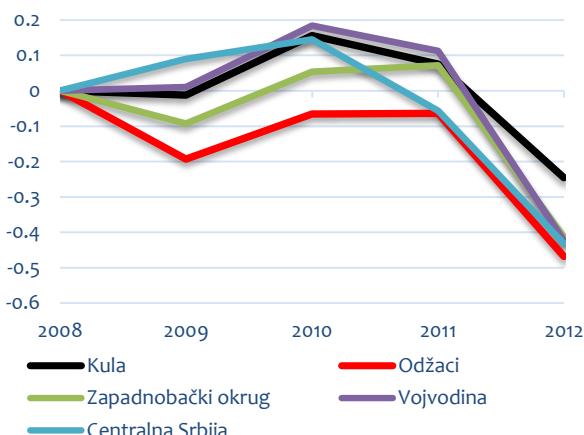
Opština Kula beleži nagli rast proizvodnje žitarica u sezoni 2010/11 zahvaljujući kome od beleži najveći rast u odnosu na posmatrani region u poslednjih šest godina. U Odžacima je proizvodnja od 2009. uglavnom konstantna, ali beleži najsporiji rast od 2007. godine. U 2012. proizvodnja žitarica u Odžacima najviše je opala u posmatranom periodu.

Najzastupljenija žitarica je kukuruz, koji je u obe opštine druga najzastupljenija poljoprivredna kultura. Prosečan godišnji prinos ove žitarice u Kuli prelazi 90 hiljada tona što je čak 13% više od proseka u Vojvodini, dok su Odžaci, sa nešto preko 75 hiljada tona neznatno ispod proseka. Odmah iza kukuruza je pšenica sa prinosom od 39.3 hiljade tona u Kuli, odnosno 24.8 hiljada tona u Odžacima.

Graf 30: Proizvodnja kukuruza u posmatranim regionima (2001 – 2012)

Graf 31: Trend proizvodnje kukuruza

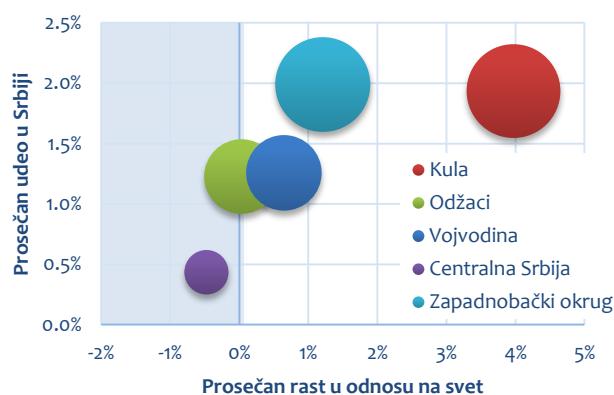
Izvor: Republički zavod za statistiku

Najbrže, u odnosu na Srbiju, raste proizvodnja kukuruza u Kuli. U protekloj deceniji, u odnosu na posmatrani region, jedino je u Odžacima zabeležen pad proizvodnje kukuruza

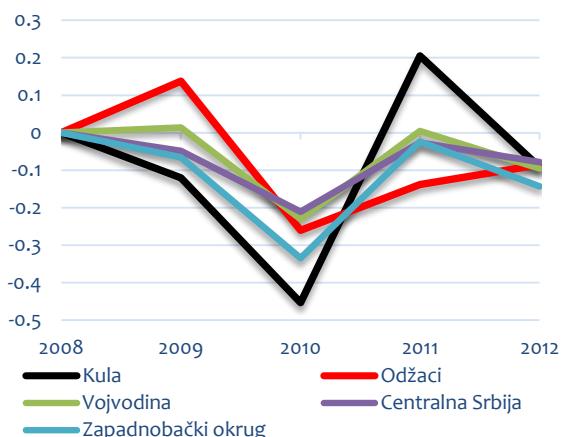
Iako je u poslednje vreme u čitavoj Srbiji trend pada prinosa kukuruza, proizvedene količine najviše se smanjuju u Odžacima, gde je u proteklih pet godina proizvodnja skoro prepolovljena. Najmanji pad proizvodnje zabeležen je u Kuli

Negativan trend proizvodnje kukuruza i praktično nulti trend proizvodnje pšenice, koji se beleži u Odžacima, dešava se na račun proizvodnje šećerne repe i povrća.

Graf 32: Proizvodnja pšenice u posmatranim regionima (2001 – 2012)

Graf 33: Trend proizvodnje pšenice

Izvor: Republički zavod za statistiku

Ubedljivo najbrže raste proizvodnja pšenice u Kuli. Rast prinosa ove kulture u Odžacima je na nivou cele Srbije

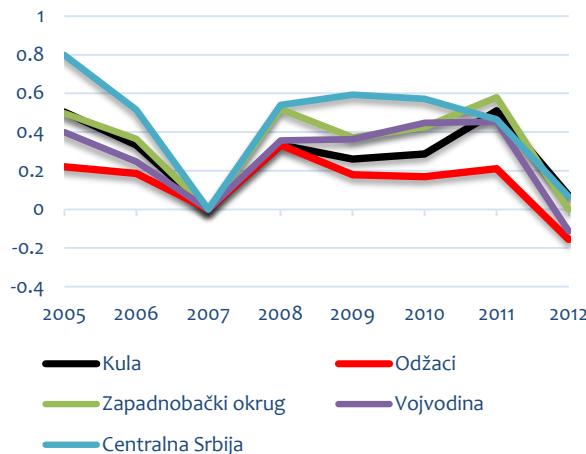
Najveće oscilacije u proizvodnji zabeležene su u Kuli. Naglo povećanje prinosa 2011. godine pratilo je nagli pad - što je proizvodnju Kule postavilo skoro na nivo Odžaka, koji beleži dvogodišnji rast proizvodnje

U obe opštine dominira proizvodnja industrijskog bilja i to: šećerna repa koja beleži uverljivo najveće prinose u posmatranim opštinama. Prosečan godišnji prinos ove kulture u Odžacima prelazi 100 hiljada tona, što je duplo više od prosečne opštine u Srbiji, dok u Kuli dostiže čak 138 hiljada tona.

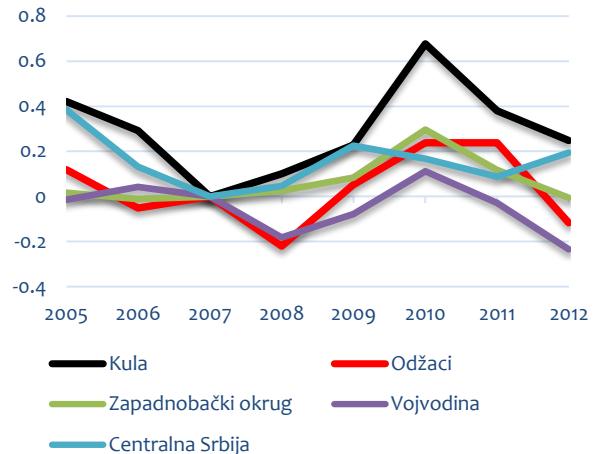
Industrijsko bilje, pre svega uljarice, najzastupljenije je u setvenoj strukturi posle žitarica na teritoriji čitave Vojvodine, pa i u ovom području. U Kuli je 21.2% obradivog zemljišta zasejano ovim kulturama, što je na nivou proseka Vojvodine, dok je u Odžacima taj procenat i veći, 28.7%.

U 2012. prinos industrijskog bilja u Vojvodini opao je oko 20%, dok u Centralnoj Srbiji beleži rast. Najveći pad proizvodnje zabeležen je upravo u opštini Odžaci, dok opština Kula, i pored pada koji je zabeležen drugu sezonu zaredom, i dalje dominira u posmatranom regionu.

Graf 34: Trend proizvodnje žitarica (2007 – 2012)

Graf 35: Trend proizvodnje industrijskog bilja (2007 – 2012)

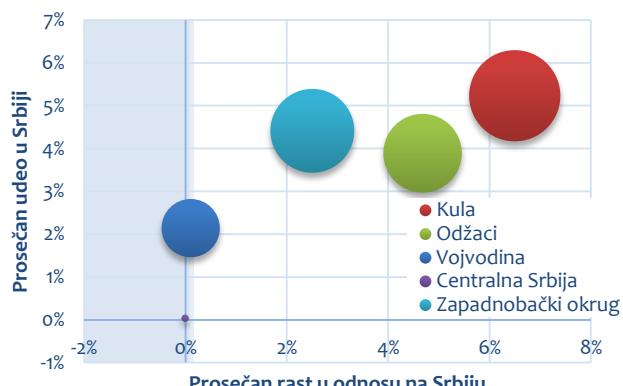
Izvor: Republički zavod za statistiku

Nakon pada prinosa u sezoni 2008/09, proizvodnja se u obe opštine stabilizovala. Kula beleži nagli rast 2011. godine, što je ovoj opštini omogućilo najveći rast u poslednjih 6 godina u odnosu na posmatrani region. Za isti vremenski period opština Odžaci zabeležila je najveći pad proizvodnje

Obe opštine beleže značajan rast proizvodnje poslednjih godina. Nakon naglog povećanja prinosa 2010. godine, proizvodnja industrijskog bilja u Kuli u protekle dve godine opada. Ipak, prošlogodišnji prinos je 25% veći od ostvarenog 2007. Maksimalan rast u odnosu na posmatranu godinu, u Odžacima je zabeležen u sezoni 2010/11 (23.8%), da bi usledio nagli pad. Prošle godine, u Odžacima je proizvedeno skoro 12% manje industrijskog bilja nego 2007. godine

Najzastupljeniji poljoprivredni proizvod u proizvedenim tonama u Zapadnobačkom regionu je šećerna repa. Protekle sezone, u opštini Kula je od ukupne poljoprivredne proizvodnje 48.2% činila šećerna repa. U Odžacima šećerna repa čini 41% poljoprivredne proizvodnje. Razlog tome je što je ova proizvodnja gobaritna (oko 15 puta više od pšenice i 7-10 puta od kukuruza), međutim - ukazuje na potrebu za angažovanjem brojne mehanizacije koje će repu transportovati od njive do fabrike.

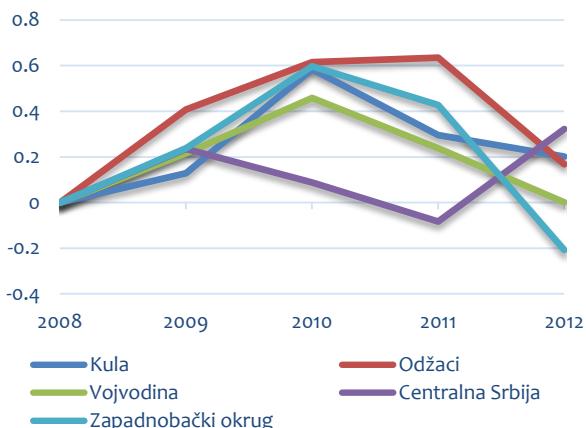
Graf 36: Proizvodnja šećerne repe u posmatrаниm regionima (2001 – 2012)

Izvor: Republički zavod za statistiku

Proizvodnja šećerne repe u Kuli raste brže u odnosu na Srbiju 6.5% u poslednjih 10 godina, dok je udio u proizvodnji Srbije nešto preko 5%. Odžaci u ukupnoj proizvodnji Srbije učestvuju sa manje od 4%, a proizvodnja takođe raste brže nego u Srbiji za 3.9%.

Graf 37: Trend proizvodnje šećerne repe

Proizvodnja je u poslednjih 5 godina najviše porasla u Centralnoj Srbiji, iako su količine u odnosu na posmatrani region minimalne. Izuzimajući proteklu sezonu kada su svi regioni osim Centralne Srbije zabeležili pad proizvodnje, proizvodnja u Odžacima je najviše porasla. Tako je 2011. u Odžacima proizvedeno čak 63.5% više šećerne repe nego 2008. U Kuli je rast od skoro 60% u odnosu na 2008. zabeležen 2010. godine od kada proizvodnja u ovoj opštini konstantno opada

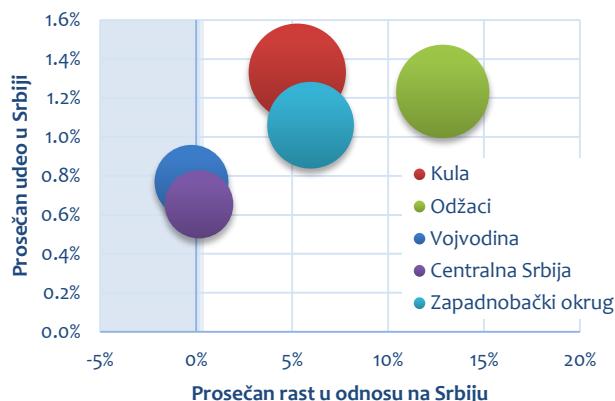
Ceo region je sirovinsko područje za nekoliko šećerana, pre svega za šećerane u Crvenki i Vrbasu, koje imaju tradiciju stogodišnju proizvodnju šećera. Dugi niz godina u vreme centralno-planske privrede, sirovinska područja šećerana su deljena po nepisanom pravilu tako da svako ima sirovinu u svom okruženju. Nakon privatizacije šećerana, ta podela više ne važi - iako se svaka šećerana trudi da maksimalno smanji visoke transportne troškove. Prema podacima iz šećerane Crvenka, poželjna površina sa repom za potrebe ove šećerane je 12.000 ha – odnosno, oko 600.000 t korena repe. Od 2004. godine prosečni prinosi po ha kod proizvođača od kojih šećerana otkupljuje su preko 50 t, a digestija između 15 i 16%.¹

Voće i povrće

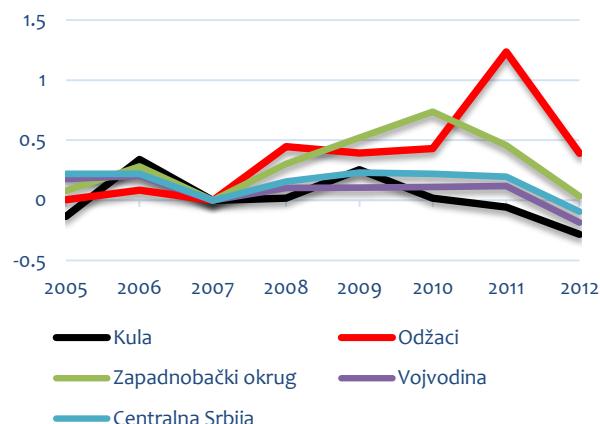
Posle oranica, najveći procenat obradive površine u opštinama Kula i Odžaci zasejan je povrtarskim kulturama. U Odžacima je pod povrćem 6.9% obradivog zemljišta, a u Kuli nešto manje - 6.5%. Prinosi povrtarskih kultura su slični u ove dve opštine i čak 40% iznad proseka u Vojvodini, pa i u čitavoj Srbiji.

¹ Dr Milan M. Petrović, Vek Crvenke

Graf 38: Proizvodnja povrća u posmatranim regionima (2001 – 2012)

Graf 39: Trend proizvodnje povrća (2007 – 2012)

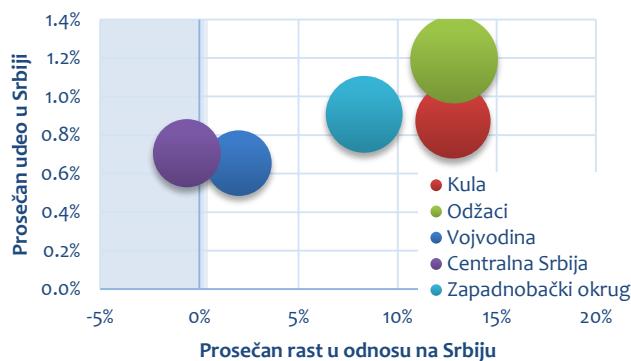
Izvor: Republički zavod za statistiku

U odnosu na Srbiju, proizvodnja povrća ubedljivo najbrže raste u Odžacima, skoro 12% brže od republičkog proseka. Iako se nominalno proizvodi najviše, rast proizvodnje povrća u Kuli je sporiji od proseka Zapadnobačkog okругa, dok je prosečna vojvodanska, kao i opština Centralne Srbije na nivou proseka.

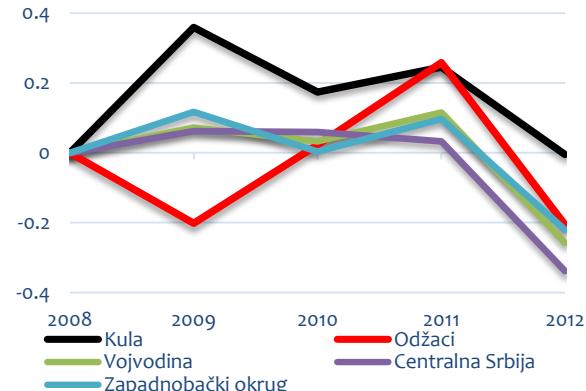
Nagli rast proizvodnje povrća u opštini Odžaci 2011. godine prati isto tako nagli prošlogodišnji pad. Proizvodnja povrća u Kuli konstantno opada od sezone 2008/09

Krompir je dominantno povrće i u Odžacima i u Kuli. U Kuli je do 2009. paprika bila dominantna povrtarska kultura, da bi sledeće sezona njena proizvodnja naglo opala, dok se proizvodnja krompira zadržala na dotadašnjem nivou što ga dovodi na prvo mesto po proizvodnji među povrćem, a odmah iza šećerne repe, kukuruza i pšenice u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji ove opštine. U Odžacima je krompir ubedljivo vodeća povrtarska kultura, a od vodeća tri proizvoda u poljoprivredi Odžaka deli ga soja, koja beleži četvrti najbolji godišnji prinos u ovoj opštini.

Graf 40: Proizvodnja krompira u posmatranim regionima (2001 – 2012)

Graf 41: Trend proizvodnje krompira

Izvor: Republički zavod za statistiku

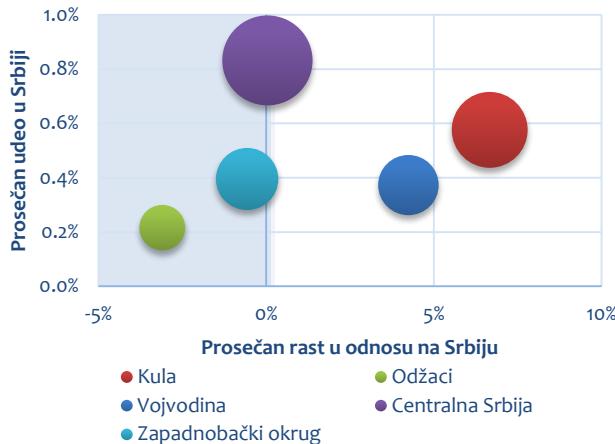
Najveći rast proizvodnje u odnosu na Srbiju beleži upravo ove dve opštine, s tim da proizvodnja u Odžacima raste nešto brže

Nagli dvogodišnji rast proizvodnje krompira u Odžacima prekinuo je isto tako nagli pad prošle sezone. Najmanji pad beleži Kula koja je jedina zadržala nivo proizvodnje iz 2008. godine

U strukturi obradivog zemljišta ubedljivo je najmanje zastupljeno voće. U Kuli se pod voćnjacima i vinogradima nalazi nešto ispod 1% obradivog zemljišta, dok je u Odžacima to svega 0.5%. I pored toga, uzimajući u obzir činjenicu da je proizvodnja ovih proizvoda opala u čitavoj Srbiji, obe opštine poslednjih godina beleži povećanje prinosa.

U Odžacima je 2009. godine proizvedeno skoro 60% više voća nego samo dve godine ranije, da bi u ukupan prinos u 2012. godini bio 24% manji nego 2007. Opština Kula beleži najveći rast proizvodnje voća u odnosu na posmatrani region i jedina je zadržala pozitivni rast prinosa u poslednjih šest godina. Sezona 2008/09 bila je najpovoljnija za voćarsku proizvodnju – kada je u Kuli proizvedeno duplo više voća nego 2007. godine. Od tada prinos u ovoj opštini konstantno opada i prošle godine je bio preko 40% manji nego u godini rekordnog prinosa.

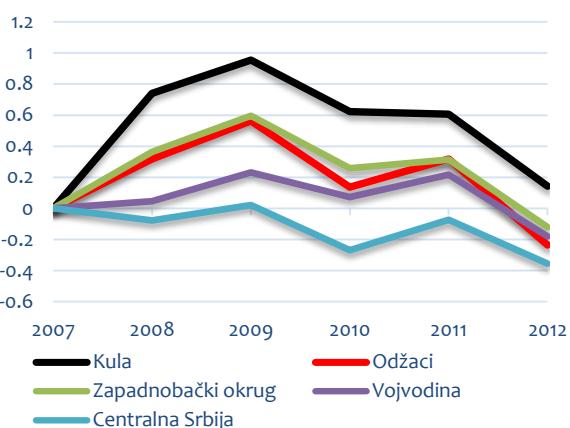
Graf 42: Proizvodnja voća u posmatranim regionima (2001 – 2012)

Izvor: Republički zavod za statistiku

Proizvodnja voća u Kuli uvedljivo najviše napreduje u odnosu na posmatrani region, dok najsporiji rast pokazuje proizvodnja voća u opštini Odžaci

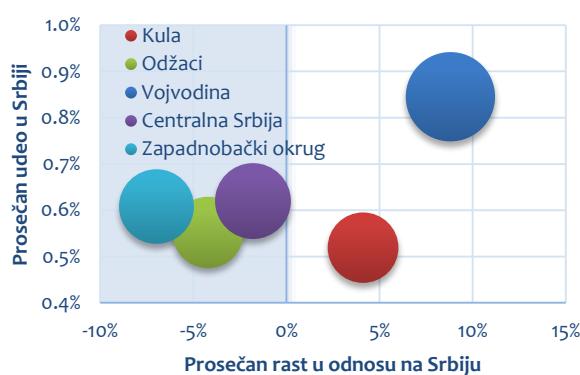
Graf 43: Trend proizvodnje voća (2007 – 2012)

Trend proizvodnje voća je uglavnom isti u posmatranim regionima. Ipak, najveći rast proizvodnje do 2009. godine beleži Kula što joj je omogućilo da i nakon trogodišnjeg pada koji je usledio zabeleži najveći porast proizvodnje od 2008. godine

Ni Odžaci ni Kula nemaju voćku koja je u prvih deset najzastupljenijih poljoprivrednih proizvoda u opštini. Jabuka je najzastupljenije voće u ovim opštinama.

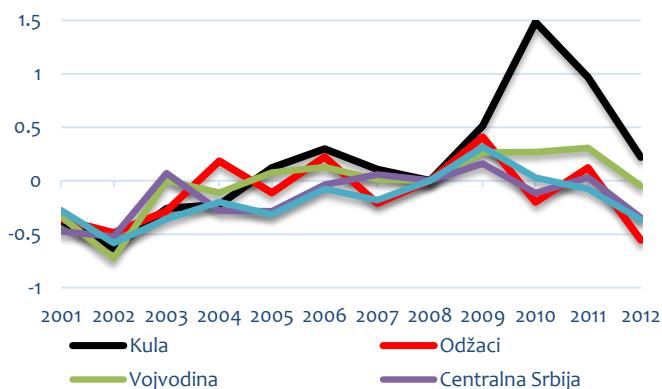
Graf 44: Proizvodnja jabuka u posmatranim regionima (2001 – 2012)

Izvor: Republički zavod za statistiku

Iako noimnalno manje proizvodi jabuka od Odžaka, Kula beleži brži rast. Od Odžaka, u okvru Zapadnobačkog okruga, sporije raste proizvodnja i u Somboru i u Apatinu. Najveću prosečnu proizvodiju u poslednjih 10 godina beleži Apatin čija proizvodnja najsporije raste

Graf 45: Trend proizvodnje jabuka

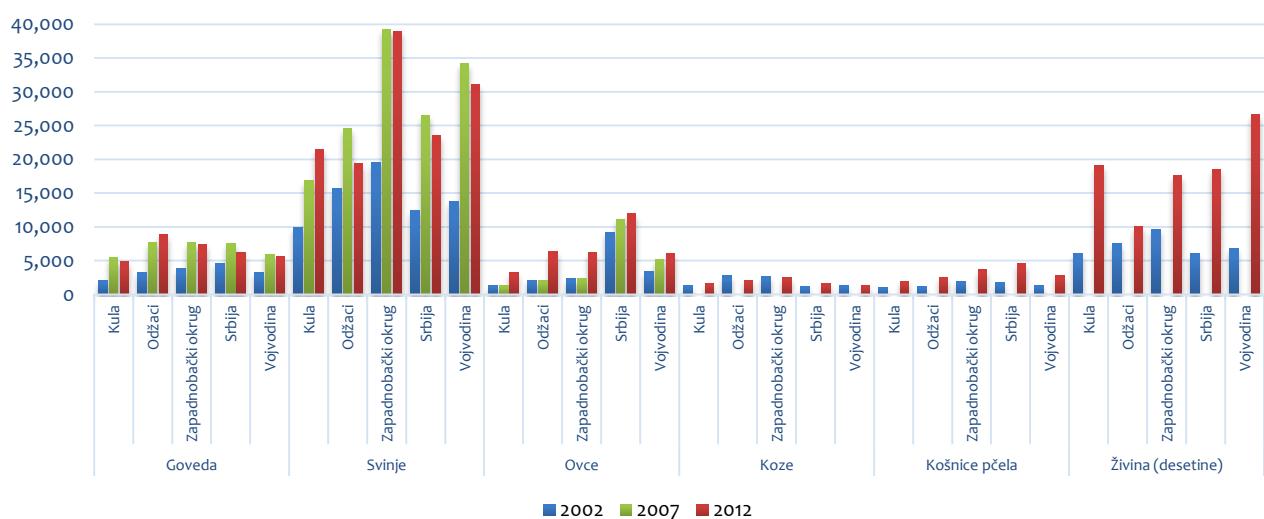

Svi posmatrani regioni, osim Kule, imaju negativan rast u odnosu na proizvodnju iz 2008. godine. Nagli rast proizvodnje jabuka u Kuli rezultirao je povećanjem prinosa od čak 150% za samo dve godine, 2010. da bi usledio nagli pad pa je 2012. proizvedeno svega 20% više nego 2008. godine. Proizvodnja jabuka u Odžacima je nestabilna. U poslednjih 5 godina proizvodnja je više nego prepolovljena

Stočarstvo

Stočarstvo nije na zavidnom nivou. U opštini Kula postoji jedna velika farma živine i nekoliko manjih farmi goveda. Najveći procenat goveda i svinja gaji se u individualnim gazdinstvima, bez organizovane proizvodnje. Poslednjih godina povećan je broj ovaca, ali je i dalje reč o ekstenzivnoj proizvodnji. U opštini Odžaci u poslednjih nekoliko godina povećana su ukupna ulaganja u stočarstvo zahvaljujući kreditima i merama za ruralni razvoj Ministarstva poljoprivrede 2005. i 2006. godine, pre svega u Deronjama – ali i povoljnim kreditima koje je obezbedila Agencija za mala i srednja preduzeća i Fond za razvoj, a iskoristio ih veliki broj individualnih proizvođača. Zahvaljujući tome, povećan je i ukupan broj grla stoke u opštini i na području opštine postoji nekoliko proizvođača mleka koji kontinuirano napreduju, bez obzira na probleme u sektoru. Najveći proizvođač mleka u Odžacima ima 180 krava. Ukupan broj krava muzara u ovoj opštini smanjen je sa 12,000 – 14,000 na 8,000. Broj farmi se povećava i zbog prednosti koje stočari imaju prilikom zakupa državnog zemljišta, pa neki od poljoprivrednika ulaze u sektor stočarstva samo da bi obezbedili pristup državnom poljoprivrednom zemljištu.

Graf 46: Stočni fond u posmatranim regionima

Izvor: Republički zavod za statistiku

U Kuli i Odžacima, kao i u ostatku Srbije, najviše se gaje svinje i živina. U poslednjih 10 godina procentualno je najviše porastao broj živine u Kuli, dok se u Odžacima najviše povećao broj ovaca.

Konkurentnost proizvoda

Analiza urađena u ovom delu Studije ima za cilj da na osnovu analize konkurentnosti bazirane na tri osnovna i 12 izvedenih kriterijuma, odredi gde su opštine Ožaci i Kula po konkurentnosti određenih proizvoda u Srbiji - ali i gde je Srbija u odnosu na svoje konkurenente. Kriterijumi koji su uzimani u obzir, i koji se daju u aneksu u detaljima, jesu sledeći:

1. Udeo u proizvodnji (ako je udeo veći, pretpostavka je da za to postoje razlozi i da je konkurentnost proizvoda veća)
 - a. Udeo Srbije (u EU, u Novim zemljama članicama, u CEFTA zemljama)
 - b. Udeo Odžaka i Kule (u Vojvodini, u Srbiji)
2. Udeo Srbije u trgovini proizvodima (u odnosu na EU, u odnosu na Nove zemlje članice, u odnosu na CEFTA zemlje)
3. Trendovi u proizvodnji (u obzir su uzeti trendovi u poslednjih pet godina sa logikom da ukoliko je trend bolji od konkurenata, onda se i konkurentnost povećava)
 - a. Srbije (u EU, u Novim zemljama članicama, u CEFTA zemljama)
 - b. Odžaka i Kule (u Vojvodini, u Srbiji)
4. Iskustva NZČ u prepristupnom periodu i posle ulaska u EU

Cilj analize nije identifikovati jedan proizvod koji je najbolji, nego ukazati (kroz detaljnu analizu) kreatorima politike, privrednicima, poljoprivrednicima i investorima, gde se pojedine proizvodnje u Srbiji nalaze na listi globalne konkurenčnosti i kakvi su trendovi u pojedinim prizvodnjama.

Neki od osnovnih zapažanja dobijenih analizom i intervjuiima sa zainteresovanim u opština Odžaci i Kula, ali i na nivou Srbije jesu:

Žitarice – Srbija ima pozitivne i bolje trendove od konkurencije, kao i najveći udeo u proizvodnji i trgovini; opština Kula prati ove trendove, dok Odžaci imaju negativne trendove, ali je jako pozitivno da su oni na račun rasta proizvodnje šećerne repe i povrća

- Vojvodina je, uz zemlje CEFTA, imala najveći prosečan godišnji rast proizvodnje žitarica u odnosu na glavne konkurente. Pozitivna kretanja u proizvodnji žitarica, pre svega zahvaljujući većoj proizvodnji kukuruza, nisu bila karakteristična samo za Vojvodinu i Srbiju. Slični trendovi prisutni su i u CEFTA regionu, NZČ, i na nivou cele EU (rast je bio prisutan, ali je manji nego na nivou sveta).
- U opštini Odžaci 60% oraničnih površina zasejano je žitaricama, dok je u Kuli taj procenat nešto manji, 52%.
- Sa proizvodnjom od 77 hiljada tona u 2012, proizvodnja žitarica u Odžacima je na neznatno ispod proseka, dok je u Kuli ostvarena proizvodnja za trećinu veća od prosečne u Vojvodini.
- Žitarice dominiraju izvozom Srbije, a Srbija dominira izvozom žitarica u CEFTA. Udeo izvoza žitarica iz Srbije čini 67% ukupnog izvoza žitarica na nivou CEFTA zemalja.
- Učešće žitarica u ukupnoj vrednosti proizvodnje u Srbiji je ubedljivo najveće od svih evropskih zemalja (Srbija preko 34%, EU – 11.4%).
- Vojvodina u proizvodnji pšenice u Srbiji učestvuje sa oko 60%. Kula i Odžaci u proizvodnji pšenice u Vojvodini učestvuju sa po 2.2%
- Vojvodina ostvaruje više prosečne prinose pšenice po ha od proseka Srbije (za 11%), zemalja CEFTA (za 17%), NZČ (za 11 %) i sveta (za 27%), dok su kod kukurza prinosi veći od Srbije (za 13%), zemalja CEFTA (za 16%), NZČ (za 21 %) i sveta (za 10%), ali su prosečni prinosi u Mađarskoj viši za 10%, a u EU15 čak za 67%.
- Sve NZČ (osim Mađarske) ostvarile su rast proizvodnje pšenice nakon članstva u EU, dok su sve ostvarile porast rasta proizvodnje kukuruza, ali pre zbog pozitivnih cenovnih trendova.
- Prosečni rast izvoza pšenice u periodu 2006. – 2011. pokazuje da izvoz iz Srbije raste čak 164% brže od prosečnog svetskog rasta izvoza
- Izvoz kukuruza u Srbiji je povećan za pet puta u odnosu na 2007. godinu
- Udeo proizvodnje kukuruza Kule i Odžaka u Vojvodini je po oko 3% (2.8 i 3.3)
- Srbija je na 15 mestu u proizvodnji kukuruza u svetu i na 6 mestu po izvozu 2011. godine
- Prosečan godišnji prinos ove žitarice u Kuli prelazi 90 hiljada tona, što je čak 13% više od proseka u Vojvodini, dok su Odžaci, sa nešto preko 75 hiljada tona neznatno ispod proseka.

Industrijsko bilje – ima pozitivne trendove i najznačajnije udele u Srbiji. Odžaci i Kula su u svemu bolji od Srbije, osim u suncokretu

- Srbija proizvodi soju na značajnim površinama, tako da je 15. proizvođač u svetu i čini čak preko 40% proizvodnje EU. Proizvodnja beleži konstantan trend rasta od 5% počevši od 2007. godine
- Proizvodnja soje u Odžacima raste brže nego u drugim opštinama u Vojvodini
- Prosečan prinos soje u Vojvodini od 2,6 t/ha jedan je od većih u Evropi, i to za 10% od proseka CEFTA, i 25% veći od NZČ.
- Prosečno Srbija izvozi šećer u vrednosti od preko 150 miliona USD godišnje
- Prosečan udeo proizvodnje šećerne repe u Kuli je 5%, a Odžaka 4% u proizvodnji Vojvodine
- Proizvodnja šećerne repe je najzastupljenija proizvodnja industrijskih kultura (po proizvedenim tonama) u Kuli i Odžacima
- proizvodnja šećerne repe u Kuli i Odžacima je u veoma blagom porastu u poslednjih 10 godina u odnosu na prosečnu u Srbiji

- Proizvodnja ulja od suncokreta u Srbiji iznosi prosečno oko 15 hiljada tona, dok prosečna stopa rasta proizvodnje suncokretovog ulja Srbiji od 2008-2011 je 12%, što je znatno bolje u odnosu na konkurente
- Srbija godišnje izveze suncokret u vrednosti od 8,4 miliona \$, a suncokretovo ulje u vrednosti od 69,4 miliona \$.
- Proizvodnja suncokreta opada i u Kuli i u Odžacima
- U opštini Kula najznačajniji rast u od 2001. do 2012. godine ima proizvodnja duvana i uljane repice.

Voće – Dok u najvećem broju voćarskih proizvodnji Srbija ima pozitivne trendove, a koje su, ako ne bolje - ono makar na nivou konkurenata, dotle ona u Kuli i Odžacima nije prepoznatljiva i prema nivou proizvodnje i trendovima se ne može se reći da daje signal nekog značajnijeg preorientisanja na ove profitabilnije poljoprivredne kulture

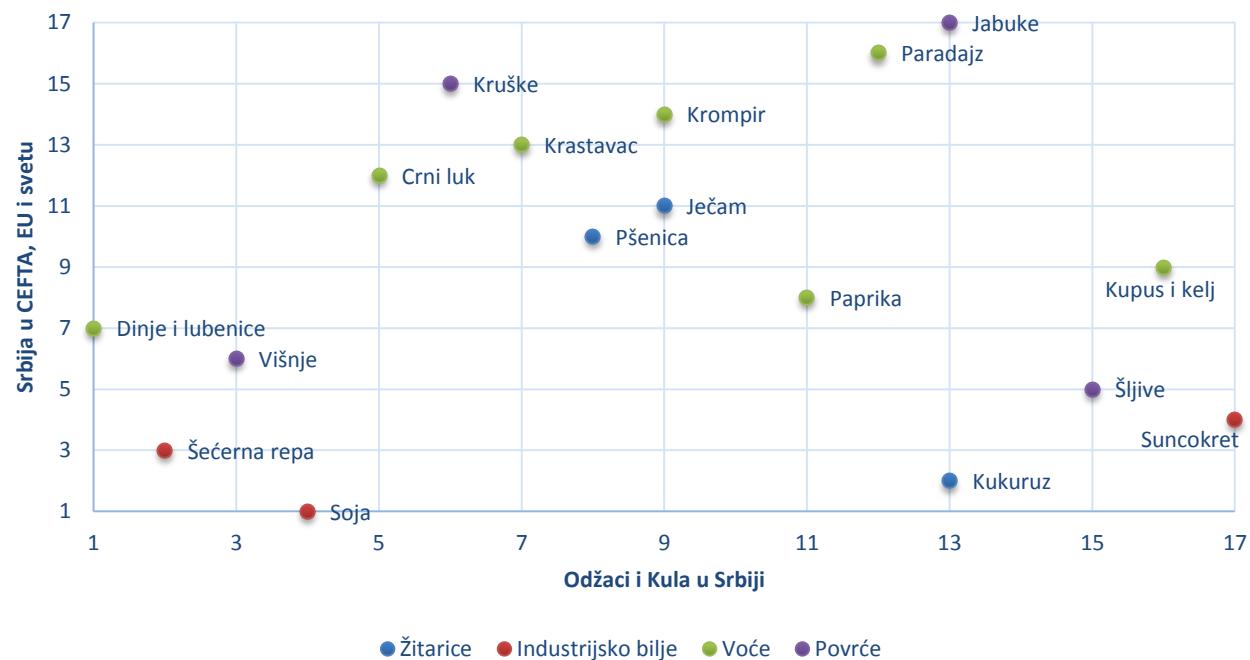
- Od 2006. godine u Vojvodini su podignute ULO hladnjače ukupnih kapaciteta preko 40.000 t.
- Prosečan godišnji prihod Srbije od izvoza jabuke u periodu 2007 -2011 je skoro 30 miliona \$. Do 2005. godine, Srbija je bila uvoznik jabuka, 2011. godine Srbija izvozi 4 puta više jabuka nego 2009.
- Prosečna godišnja stopa rasta proizvodnje jabuke u Vojvodini iznosi 3,8%.
- Iako su jabuke voće koje zauzima najveće površine i u Kuli i u Odžacima, udeo ovih opština u ukupnoj proizvodnji jabuka u Srbiji kreće se oko 0,5%. To je voće čijom proizvodnjom Odžaci najviše učestvuju u ukupnoj proizvodnji Srbije, dok Kula ostvaruje veći udeo u proizvodnji višanja, krušaka, oraha i kajsija.
- Trend rasta proizvodnje jabuke u Kuli i Odžacima je pozitivan, ali zaostaje za rastom ove proizvodnje u Vojvodini
- Prosečna godišnja stopa rasta proizvodnje krušaka u Vojvodini iznosi 0,51%. Dinamika proizvodnje u Vojvodini zaostaje za Poljskom, gde je prosečna godišnja stopa rasta proizvodnje 18%.
- Rast proizvodnje kruške u Kuli je preko 30% ali mora se imati u vidu mala početna proizvodnja. Prinos u 2012. godini iznosio je nešto preko 1,800 tona, dok je pre 10 godina proizvedeno svega 120 tona.
- Srbija proizvodi oko 75 hiljada tona breskve godišnje (među prvih 25 proizvođača svetu) i ova proizvodnja raste sa stopom od preko 10% godišnje, a Vojvodina ima veće prosečne stope rasta (13%).
- Rast proizvodnje breskve u Odžacima je preko 30%, ali je ukupna proizvodnja veoma mala (manje od 40 tona 2012. godine).
- trend proizvodnje višnje u Kuli je značajan. Zasad višnje u Novoj Crvenki sa svojom proizvodnjom utiče da opština Kula ima značajan udeo i rast u odnosu na druge opštine

Povrće – Srbija nije značajan proizvođač povrća, niti su to Odžaci i Kula - osim u proizvodnji graška i paprike u Kuli i proizvodnja dinja i lubenica u Odžacima.

- Srbija od 2007-2011 prosečno godišnje izveze 16 hiljada tona krompira, što donosi prihod od preko 2,3 miliona dolara
- Vojvodina ostvaruje više prosečne prinose krompira po ha od proseka Srbije (za 25,73%) i zemalja CEFTA (za 19,20%). Prinosi Vojvodine niži su od proseka NZČ (za 18,88 %) i značajno niži od EU15 (skoro 2,5 puta)
- Vojvodina ima negativnu prosečnu stopu rasta proizvodnje krompira od oko 2%
- Udeo proizvodnje krompira u Kuli je 3%, a u Odžacima 4%. U Vojvodini i ova proizvodnja ima pozitivan trend rasta
- Iskustva NZČ sa proizvodnjom crnog luka nakon članstva u EU bila su različita. Uglavnom je kod većine zemalja zabeležen porast prinosa i smanjenje površina
- Proizvodnja luka u Vojvodini raste po prosečnoj stopi od 3,4% godišnje, što je na nivou prosečnog rasta u svetu, ali više od rasta Srbije i NZČ.
- Sve zemlje CEFTA, osim Makedonije, su neto uvoznice crnog luka. Iako 33,6% ukupnog izvoza čini luk iz Srbije, pokrivenost uvoza izvozom u Srbiji je jedva nešto više od 18%.

- Proizvodnja crnog luka zastupljena je sa oko 2,5% prpizvodnje u Kuli i isto toliko u Odžacima u vojvođanskoj proizvodnji i u obe opštine trend proizvodnje je pozitivan
- Srbija je neto uvoznik paradajza. Negativni saldo trgovinske razmene paradajza u 2011. godini iznosio je 11,4 miliona EUR. Srbija prosečno godišnje izveze 4,86 hiljada tona paradajza u vrednosti od 2,2 miliona dolara. Rusija je glavni kupac srpskog paradajza sa 55% ukupnog izvoza, a posle Rusije dolaze Bugarska, BiH, Crna Gora i Rumunija. Najveći uvoz paradajza je iz Makedonije za 13,6 miliona dolara i Turske za oko 2 miliona dolara
- Proizvodnja paradajza u Kuli predstavlja 4% proizvodnje u Vojvodini i ima trend rasta 20%. U Odžacima proizvodnja paradajza stagnira, a ona čini 2% vojvođanske proizvodnje
- Značajnije su proizvodnje graška i paprike u Kuli i proizvodnja dinja i lubenica u Odžacima. Može se reći i da je proizvodnja belog luka, krompira i boranije značajnija u Odžacima u odnosu na prosek Srbije
- Proizvodnja paprike u Kuli (Ruski Krstur) čini 17% proizvodnje u Vojvodini i 6 % u Srbiji. Međutim, u samoj opštini nema značajnijeg rasta proizvodnje u proteklih 10 godina. Veliki trend povećanja u obe opštine ima industrijsku paprika, ali zbog izrazito niske početne proizvodnje u 2001. godini, ova i neke druge kulture su izostavljene iz računanja ukupnog trenda rasta industrijskog bilja.

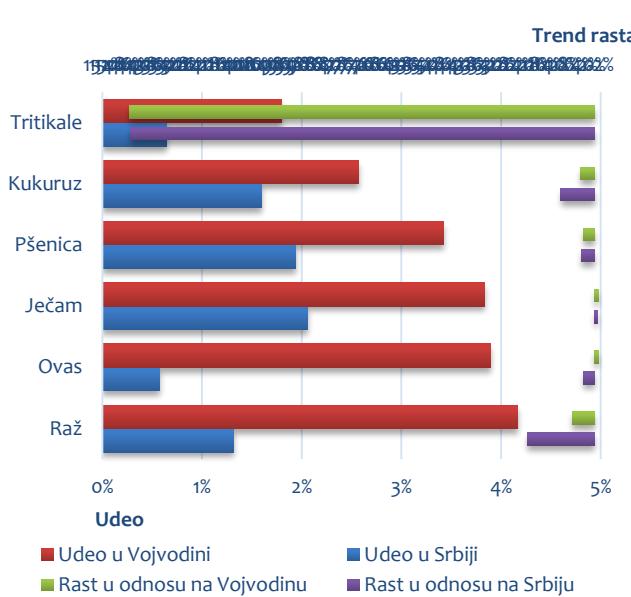
Graf 47: Rangiranje proizvodnje Odžaka i Kule u odnosu na Srbiju i Srbije u odnosu na CEFTA zemlje, EU i svet

Izvor: Republički zavod za statistiku

Industrijsko bilje ima najbolju poziciju, naročito šećerna repa i soja, dok su najslabiji izgledi za voće i povrće, naročito jabuke i paradajz

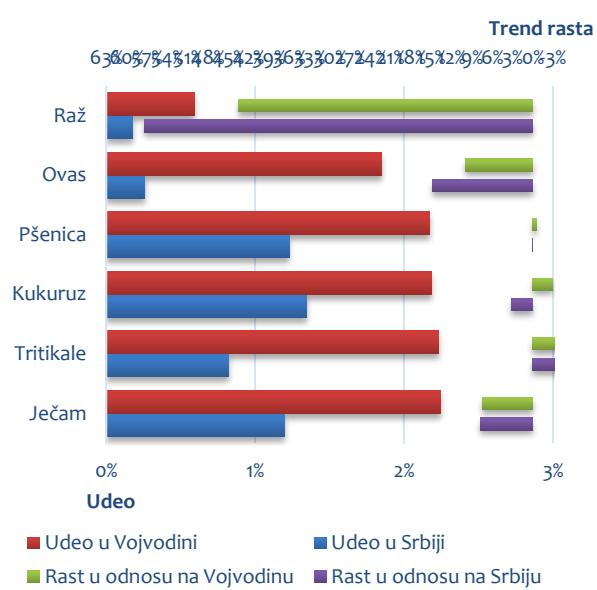
Graf 48: Udeo i trend proizvodnje žitarica u Kuli (2001 – 2012)

Izvor: Republički zavod za statistiku

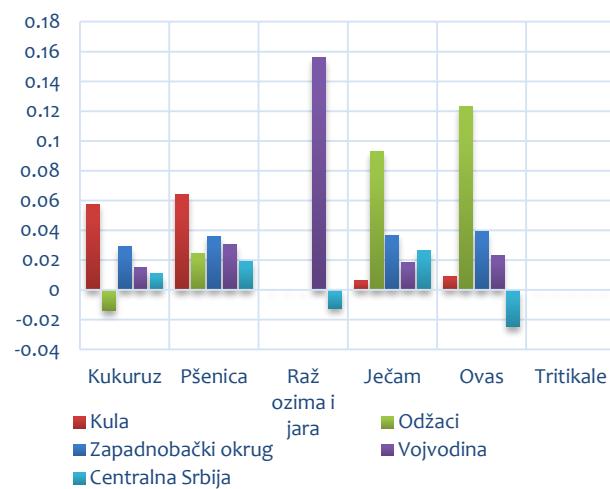
Najveći udeo u proizvodnji Vojvodine ima ovas, dok je na nivou Srbije to ječam. U odnosu na oba posmatrana regiona najbrže raste proizvodnja kukuruza

Graf 49: Udeo i trend proizvodnje žitarica u Odžacima (2001 – 2012)

Odžaci najviše učestvuju u proizvodnji kukuruza u Srbiji, a ječma u Vojvodini. Najbrže raste proizvodnja ovsu

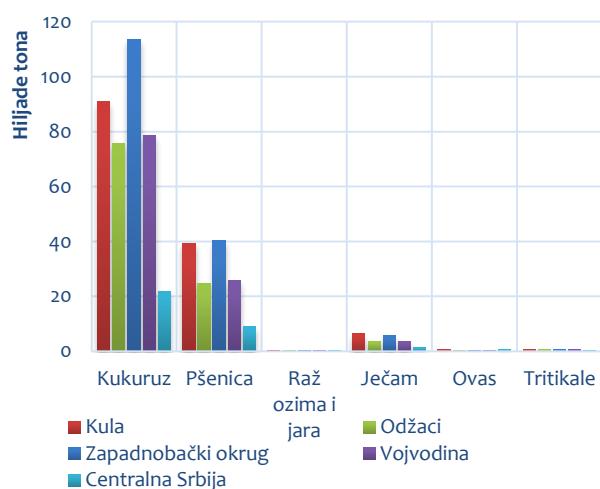
Graf 50: Prosečan trend proizvodnje vodećih kultura žitarica (2001 – 2012)²

Izvor: Republički zavod za statistiku

Ubedljivo najbrži rast proizvodnje pšenice i kukuruza u Kuli, a ovasa i ječma u Odžacima

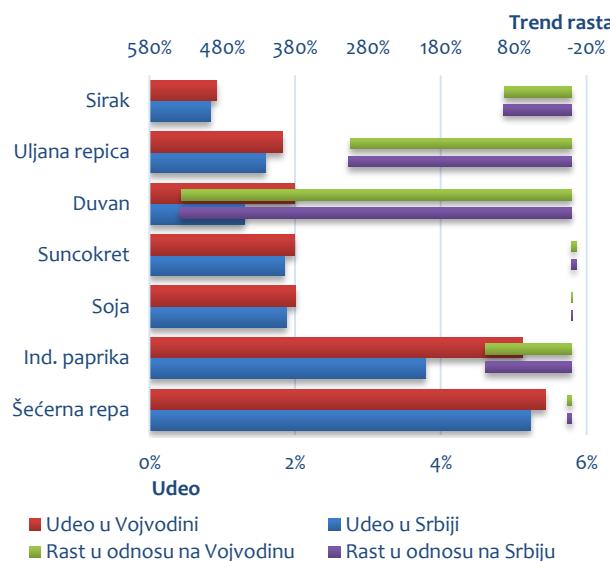
Graf 51: Prosječna proizvodnja vodećih kultura žitarica (2001 – 2012)

Kula i nominalno najviše proizvodi posmatrane žitarice, dok su Odžaci ispod proseka Vojvodine

² U opštini Kula zapravo najbrži raste proizvodnja tritikale, dok je u Odžacima to raž. Međutim, godišnja proizvodnja ovih proizvoda je zanemarljiva pa su izuzeti iz analize.

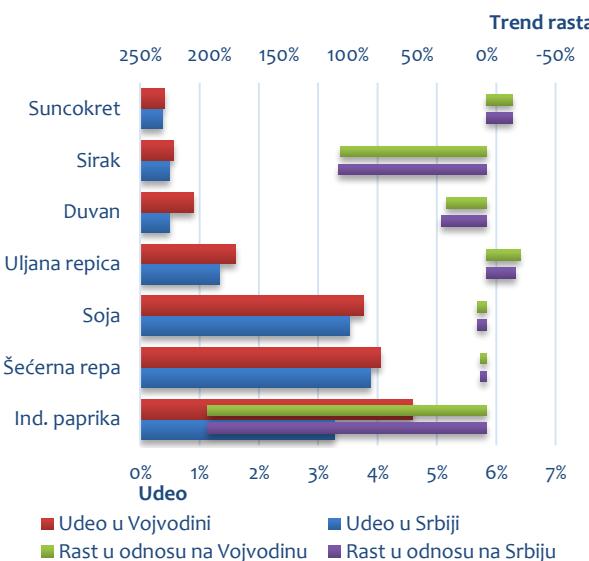
Graf 52: Udeo i trend proizvodnje industrijskog bilja u Kuli (2001 – 2012)

Izvor: Republički zavod za statistiku

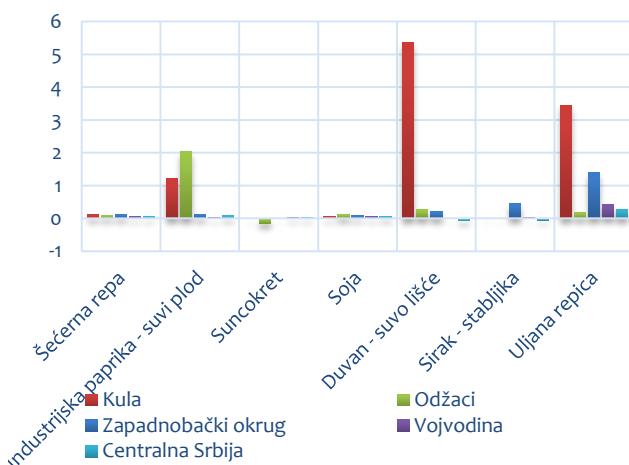
Najveći udeo u proizvodnji Kula ostvaruje u proizvodnji šećerne repe, dok najbrže raste proizvodnja duvana

Graf 53: Udeo i trend proizvodnje industrijskog bilja u Odžacima (2001 – 2012)

Najveći udeo u Srbiji Odžaci ostvaruju u proizvodnji šećerne repe, dok je u Vojvodini to industrijska paprika, čija proizvodnja i najbrže raste

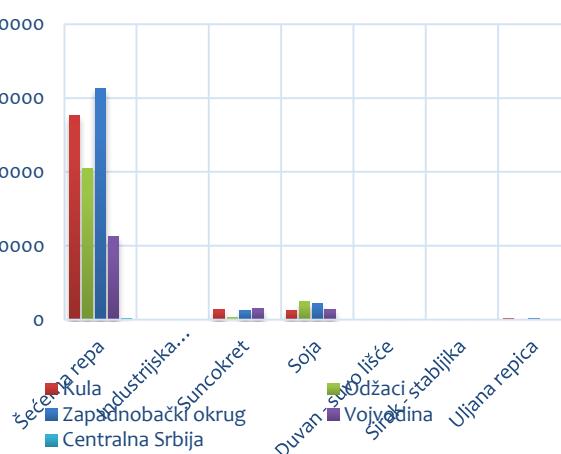
Graf 54: Prosečan trend proizvodnje vodećih kultura industrijskog bilja (2001 – 2012)³

Izvor: Republički zavod za statistiku

Proizvodnja šećerne repe najbrže raste u Kuli, a soje u Odžacima. Proizvodnja suncokreta opada u obe opštine

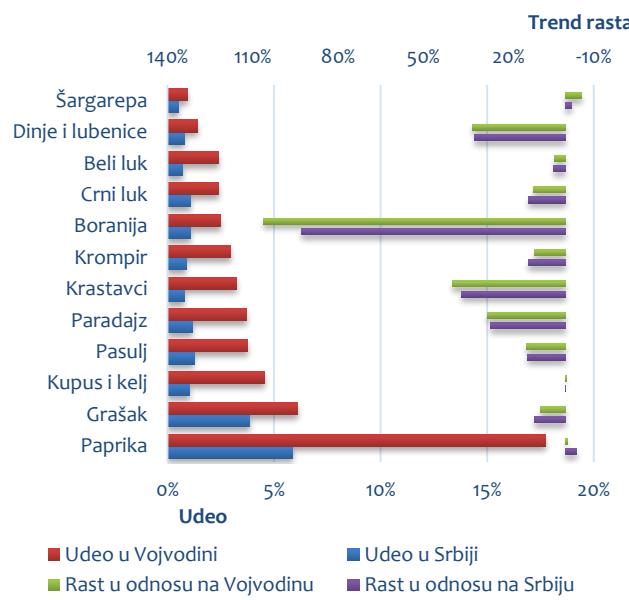
Graf 55: Prosečna proizvodnja vodećih kultura industrijskog bilja (2001 – 2012)

Ubedljivo najzastupljenija poljoprivredna kultura je šećerna repa. Ipak, u Zapadnobačkom okrugu uvedljivo najveće količine šećerne repe proizvode se u Somboru. Kula dominira u proizvodnji suncokreta, a Odžaci u proizvodnji soje.

³ U Kuli uvedljivo najbrže raste proizvodnja duvana, dok je u Odžacima to slučaj sa industrijskom paprikom. Ipak, zbog malih proizvedenih količina, rast od 200% u slučaju Odžaka i više od 5 puta u Kuli ne predstavlja realnu sliku i zbog toga su ovi proizvodi izostavljeni iz analize.

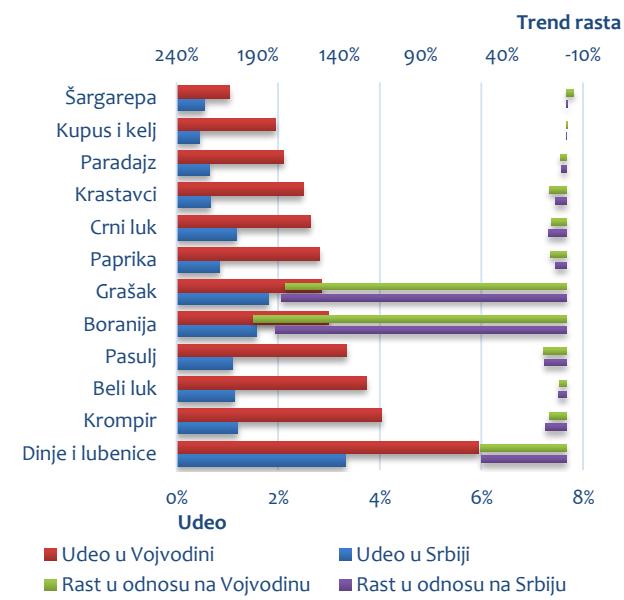
Graf 56: Udeo i trend proizvodnje povrća u Kuli (2001 – 2012)

Izvor: Republički zavod za statistiku

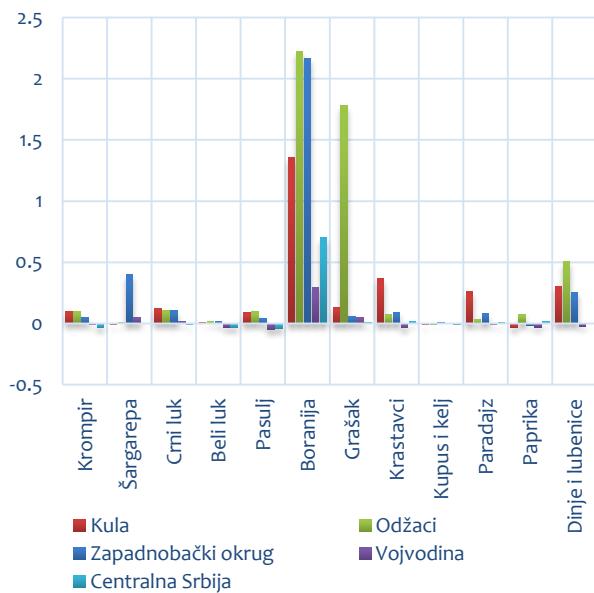
Najveći udeo Kula beleži u proizvodnji paprike, dok najbolji trend rasta proizvodnje ima boranija

Graf 57: Udeo i trend proizvodnje povrća u Odžacima (2001 – 2012)

U proizvodnji Vojvodine i čitave Srbije Odžaci najviše učestvuju proizvodnjom dinja i lubenica, dok najbolji trend pokazuju boranija i grašak

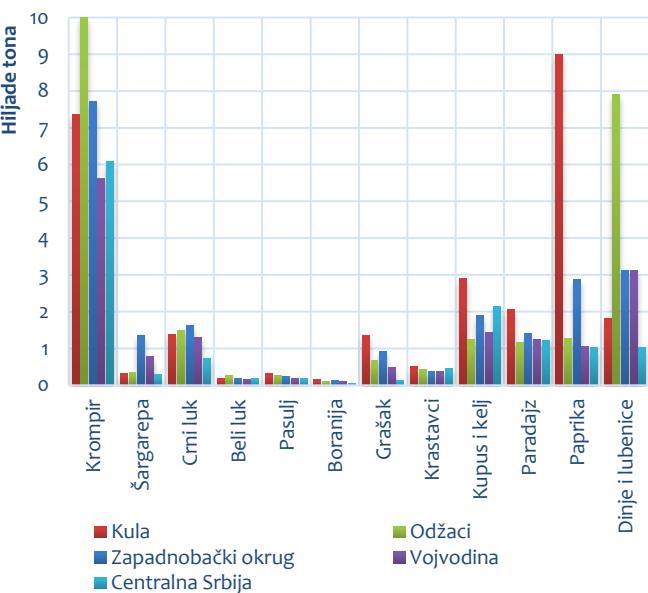
Graf 58: Prosečan trend proizvodnje povrća (2001 – 2012)

Izvor: Republički zavod za statistiku

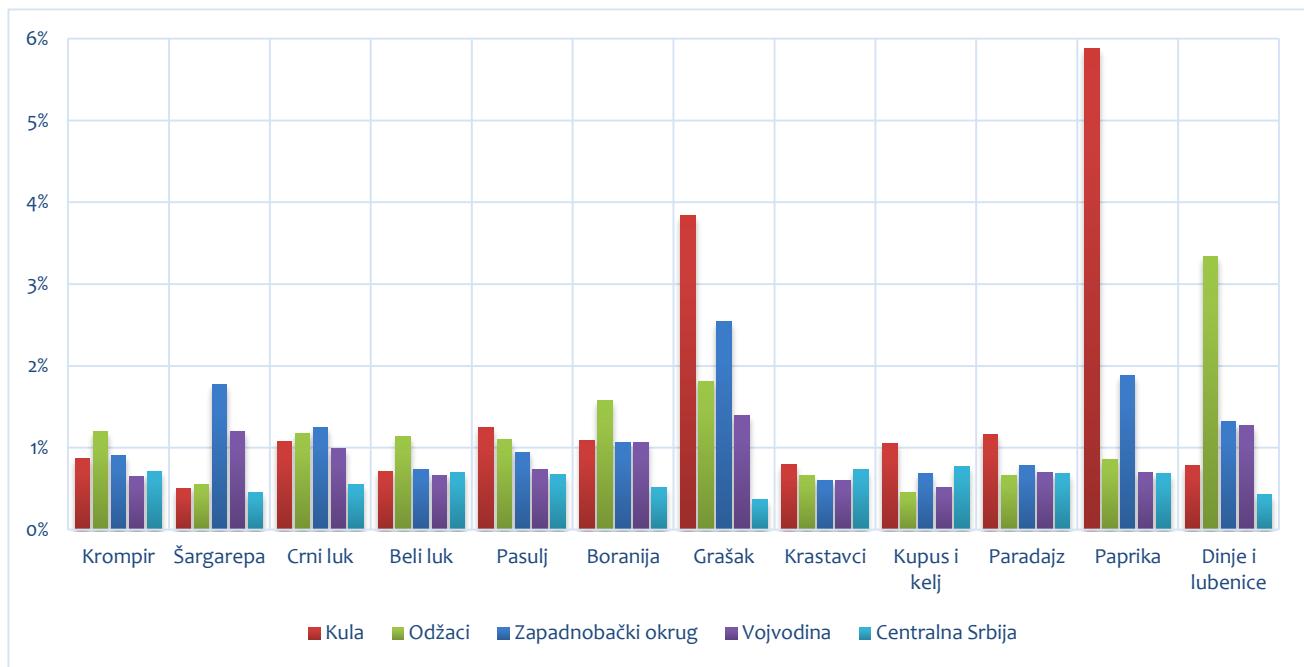
U Kuli najbrže rastu prinosi krastavca, a u Odžacima dinja i lubenica

Graf 59: Prosečna proizvodnja povrća (2001 – 2012)

U Odžacima se od povrća najviše gaji krompir i dinje i lubenice, a u Kuli paprika i krompir

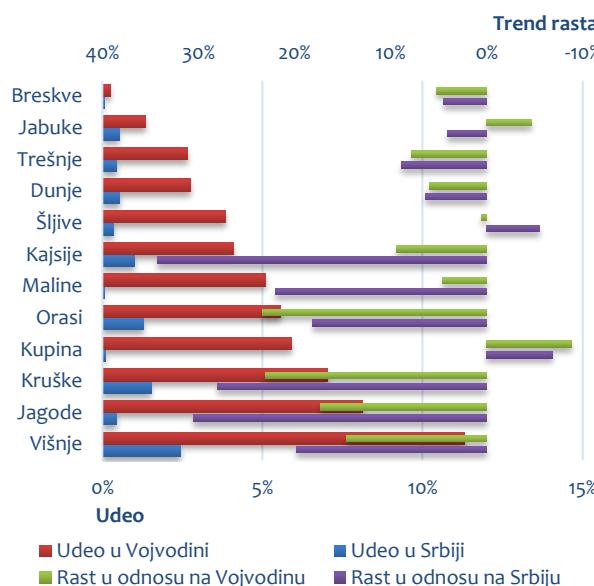
Graf 60: Udeo posmatranih regiona u proizvodnji povrća u Srbiji (2001 – 2012)

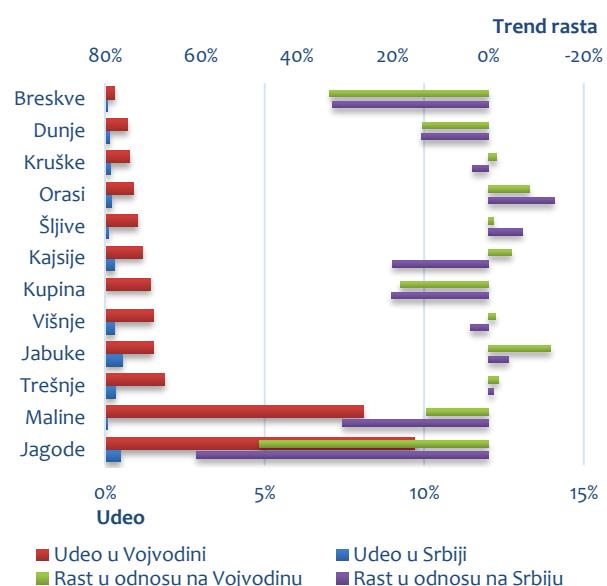
Izvor: Republički zavod za statistiku

U proizvodnji povrća u Srbiji Kula ubedljivo najviše učestvuje proizvodnjom paprika i graška, dok Odžaci najveći doprinos daju proizvodnjom dinja i lubenica

Graf 61: Udeo i trend proizvodnje voća u Kuli (2001 – 2012)

Graf 62: Udeo i trend proizvodnje voća u Odžacima (2001 – 2012)

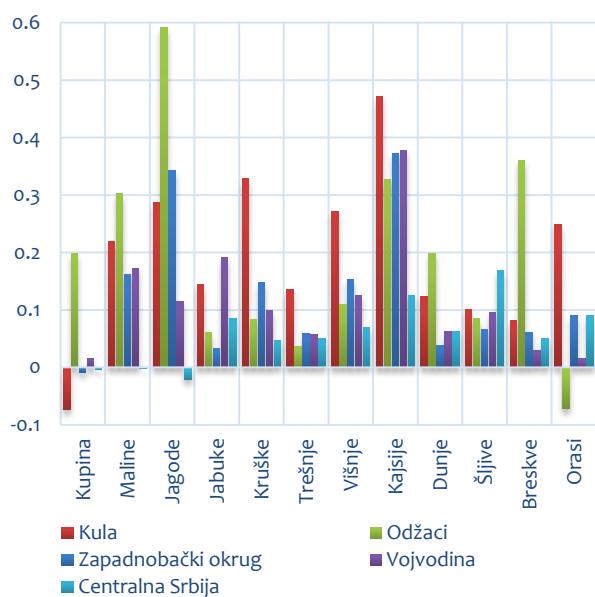

Izvor: Republički zavod za statistiku

Najveći udeo Kula beleži u proizvodnji višanja, dok najviše raste proizvodnja kajsija u odnosu na Srbiju, dok u odnosu na Vojvodinu najbrže raste proizvodnja oraha i krušaka

Odžaci najviše učestvuju u proizvodnji jagoda u Vojvodini, dok je u Srbiji to jabuka. Jagode beleži i najveći rast proizvodnje

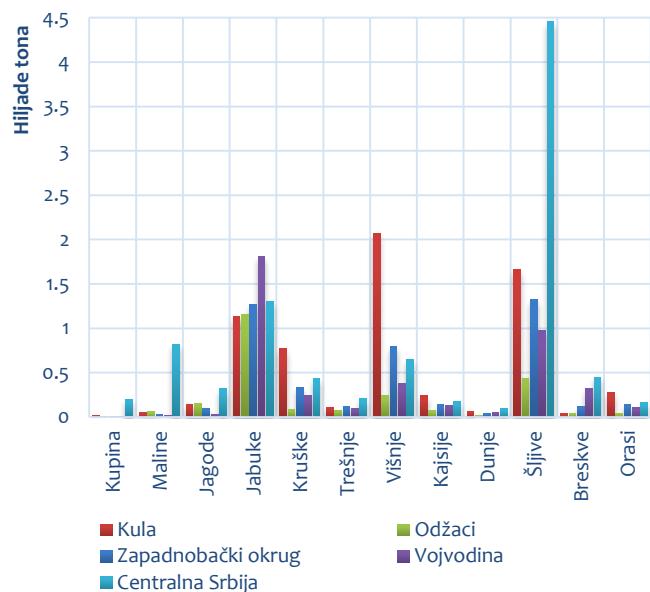
Graf 63: Prosečan trend proizvodnje voća (2001 – 2012)

Izvor: Republički zavod za statistiku

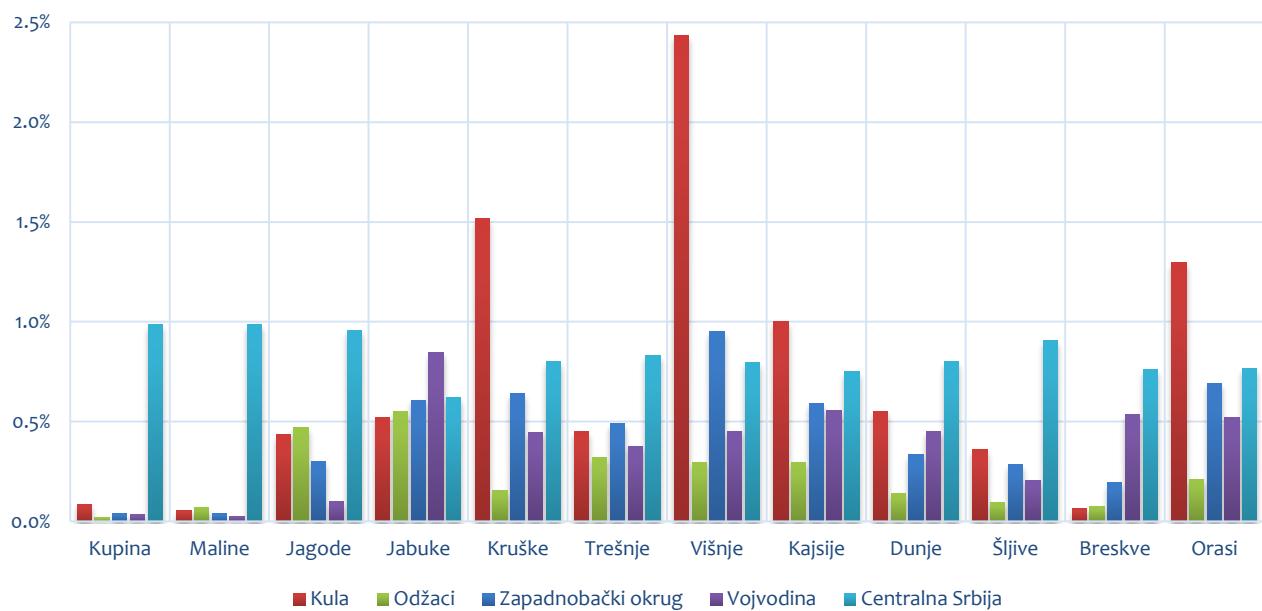
Najbrži rast proizvodnje kajsija beleže svi regioni osim Odžaka, gde ubedljivo najviše raste prinos jabuka

Graf 64: Prosečna proizvodnja povrća (2001 – 2012)

U Odžacima najveći prinos u protekloj deceniji beleže jabuke, dok je u Kuli to višnja

Graf 65: Udeo posmatranih regiona u proizvodnji voća u Srbiji (2001 – 2012)

Izvor: Republički zavod za statistiku

Višnja je proizvod čijom proizvodnjom Kula najviše učestvuje u prinosu Srbije. Slede je kruške i orasi. Kula najviše doprinosi proizvodnjom jabuka i jagoda

IV.2. Konkurentnost duž tržišnog lanaca

Tržišni lanac u Srbiji je kratak najčešće završava na lokalnoj pijaci, komšiluku ili kod nakupca, i najvećim delom se obavlja u sivoj zoni. Pred privredom i kretorima politike stoji izazov kako ga produžiti, legalizovati, kako uključiti malog proizvođača u moderan tržišni lanac. Ove karakteristike tržišnih lanaca su tipične za zemlje u tranziciji, koje su pod stalnim uticajem promena pravila igre. Promene se ogledaju u novim mestima prodaje i distribucije (otvaranjem supermarketa i organizovanjem dobavljača za njihove potrebe), uspostavljanju zahtevnije regulative bezbednosti, uspostavljanju legalnih tokova, koje uključuje i plaćanje poreza, gašenju velikih proizvodnih i preradnih kapaciteta u državnom vlasništvu i ohrabruvanju privatnih inicijativa, nesigurnosti otkupa, variranju cena, pronalaženju novih tržišta i sl. Ovi tranzicioni procesi se dešavaju više spontano, nego što su dirigovani od strane kreatora politike. Očekivanja su da će se približavanjem zemlje EU, oni morati da znatno budu ubzani.

Brojni su izazovi sa kojima se suočavaju proizvođači u Kuli i Odžacima. Promene koje donosi povećanje konkurenčije usled liberalizacije trgovine i priključenja Srbije Evropskoj uniji će umnogome promeniti njihovo poslovno okruženje. **Zato oni treba da budu u stanju da se prilagode novim uslovima** i da u njima budu konkurentni, a kreatori politike treba da im olakšaju prilagođavanje na novo okruženje. Kada je reč o prilagođavanju duž tržišnog lanaca, u osnovi, bez obzira na sektor ili proizvod, najvažniji izazovi u predstojećem periodu su:

- **Uključivanje malih proizvođača** u moderne tržišne lance
- **Povećanje konkurenčije na nivou prerade** kroz stvaranje atraktivnog okruženja za investiranje,
- **Uvođenje standarda**

Bolja povezanost koja će uključiti male proizvođače u moderni tržišni lanac

Zadruge i udruživanje mogu da budu jedan od najefikasnijih načina organizovanja poljoprivrednika, koji po pravilu dovodi do produživanja tržišnog lanca, uključivanja malih proizvođača i povećanja konkurentnosti. Ovo je činjenica koja je jasna svakom poljoprivredniku u Odžacima i Kuli, jer mu je to toliko puta ponovljeno od strane Ministra, donatora, stručnjaka - da su stvorena ogromna očekivanja od zadruga i udruženja i da maltene poljoprivrednik samo treba da se udruži i - svi problemi su rešeni. S druge strane, mnoga pravna lica su toliko odmakle u karikiranju i zloupotrebi ideje zadrugarstva da više liče na sve drugo osim na ono što bi po definiciji zadruga trebalo da bude. U malom broju slučajeva zadrugu osnivaju poljoprivrednici koji imaju jasan cilj da udruženi mogu da urade nešto bolje nego što to mogu kao pojedinci. Jednostavno, u Srbiji postoji veliko nepoznavanje suštine zadržnog procesa. Prema podacima Agencije za privedne registre, u Kuli i Odžacima je veliki broj aktivnih privrednih društava registrovan kao poljoprivredne zadruge. Bez detaljnije analize teško je reći koja od njih su zaista zadruge. Na početku tranzicije, preduzetni pojedinci su registrovali "privatne" ili "porodične" zadruge, jer su prepoznali mogućnosti i prostor koji je nastao raspadanjem socijalističkih zadruga i preuzeli njihovu ulogu - s tim da je to dovelo do jačanja i bogaćenja određenih preduzetnih pojedinaca i do slabljenja i siromašenja većine malih poljoprivrednika koji danas, nakon dvadeset godina trajanja ovog procesa, nemaju motiva, snage ni šanse da udruživanjem nešto promene. Svemu ovome treba dodati i činjenicu da su već formirana udruženja kompanija ili zadruga koja drže veliki procenat tržišta i koja uvek mogu da ispregovaraju nižu cenu inputa i višu prodajnu cenu, koja prevazilazi benefit koji zadruga može da ostvari. Zbog toga se mnogi proizvođači odlučuju da budu kooperanti kod već postojećih preduzeća-zadruga nego zadrugari u zadrugama sa malim prometom, kakve su sve na početku.

Tabela 2: Zadruge u Kuli i Odžacima

ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA POLJA KULA	ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA POLJOMARKETING LALIĆ
ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA AGRO PEĐA SIVAC	ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA AGROZVEZDA, ODŽACI
ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA RODIĆ LIPAR	ZEMLJORADNIČKA ZADRZGA AGROANIS ZA PROIZVODNNU PROMET ROBA I VRŠENJE USLUGA, DERONJE
ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA KORION, LIPAR	ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA PAN-KLAS, ODŽACI

ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA AGRO-MV, SIVAC	ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA SALANTA-KOOP DERONJE
ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA SOKOLAC LIPAR	ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA 8.MART BAČKI BRESTOVAC
ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA KULJANKA, KULA	ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA AGROBOTANIKA DERONJE
OPŠTA ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA LUCERKA, KULA	ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA BRESTOVO - BAČKI BRESTOVAC
ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA PERŠI MAJ RUSKI KRSTUR	ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA RESTITUCIO IN BAČKI BRESTOVAC
ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA ORAČ SIVAC	ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA AGRODERONJE DERONJE
ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA DUKAT, RUSKI KRSTUR	ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA PARABUĆ RATKOVO
ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA VRULJA SIVAC	ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA JEDINSTVO, ODŽACI
ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA NOVO CRVENKA	ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA POLJOKOOP LALIĆ
ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA AGROKULA KULA	OPŠTA ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA KASAR BAČKI GRAČAC
ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA VRULJA SIVAC	ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA BELLA ZEMLJA BOGOJEVO
ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA MLADI ZEMLJORADNIK CRVENKA	BAČKI DUKAT zemljoradnička zadruga Odžaci
	ZEMLJORADNIČKA ZADRUGA AGROLIKA, BAČKI GRAČAC

U Srbiji postoji velika varijacija nekomercijalnih udruženja, bilo da su ona organizovana kao predstavnička koja zastupaju određene interese ili određenu grupu proizvođača ili kao interprofesionalna udruženja koja zastupaju interes svih učesnika u jednom tržišnom lancu (mlekarstvo, maline, jabuke...). Teritorijalno posmatrano, nekoliko njih pokriva celu zemlju, a najveći broj ih je regionalnih ili lokalnih. Kako god bili organizovani, oni imaju zacrtane ciljeve, a koji su najčešće: zastupanje interesa poljoprivrednika prema Vladi, unapređenje uslova poslovanja, pružanje stručne pomoći i podrške poljoprivrednicima (informacije o porezima, pravnim pitanjima, socijalnoj politici itd), saradnja sa donatorima, drugim udruženjima i institucijama i sl. Ipak, određeni broj udruženja još uvek nema jasno prepoznate ciljeve i često se mešaju uloge nekomercijalnih organizacija poljoprivrednika (u koje spadaju udruženja) i komercijalnih (u koje spadaju zadruge). Takođe, često su ciljevi udruženja nerelano postavljeni i očekivanja su velika, pa se mnoga udruženje vrlo brzo po formiranju gase ne uspevajući da ispunе svoju ulogu. Tako je, na primer, u Srbiji od 724 udruženja upisanih u Registar neaktivno čak 409 udruženja.

Bilo kako bilo, poljoprivrednicima bi osnovna preporuka bila da se udružuju, bilo u poslovne asocijacije u tipu zadruga (ili pak deoničarskih društava) ili u interesne asocijacije – udruženja. S druge strane kreatorima politike u Odžacima i Kuli osnovne preporuke bi bile:

- Ne manipulisati udruženjima, nego ih videti kao partnere
- Koristiti dobro EU fondove i što pre ući u EU
- Stvoriti uslove za razvoj udruživanja i podržavati ih

Udruženje proizvođača paprike „Capsicum annum“ iz Ruskog Krstura ima u svom članstvu 75 proizvođača koji proizvode papriku na oko 70 ha. Najveći proizvođač među njima ima poizvodnju na 13 jutara. Članovi udruženja se bave proizvodnjom paprike pretežno tipa: kurtovske kapije „Slonovo uvo“, babure, paradajz paprike, industrijske paprike. Proizvodnja rasada se obavlja u plastenicima, a proizvodnja na otvorenom polju. **Udruženje ne okuplja sve proizvođače paprike u Ruskom Krsturu gde se paprika gaji na oko 300 ha.**

2011. godine ABC hladnjača je otkupila 2400 t, a paprika se prodaje i nakupcima, ali i drugim prerađivačima kao što su „Eliksir“, Darkom i Irig. Najveći problem proizvođača je podizanje procenta prve klase, jer ona ovek ima siguran plasman. Plasman druge i treće klase paprika za peradu je veliki problem zbog problema u funkcionisanju lokalne fabrike i nedostaka drugih prerađivačkih kapaciteta. Prvenstvena uloga udruženja je pregovaranje kod zajedničke kupovine inputa, osiguranja useva ali najznačajnije aktivnosti su promocija paprika iz Ruskog Krstura putem organizovanja Dana krsturske paprike u avgustu svake godine.

Šta mogu opštine Odžaci i Kula da urade da podrže udruživanje svojih poljoprivrednika?

U područjima kao što su opštine Odžaci i Kula, gde dominiraju usitnjeni posed i mali proizvođači, udruživanje u zadruge i udružanja je od izuzetne važnosti. Međutim, proces udruživanja nije nimalo lak i zadrugari i oni koji žele da se udruže se suočavaju sa brojnim problemima. Zato mnogi donatori i mnoge opštine na razne načine podržavaju inicijativu poljoprivrednika za udruživanjem. S jedne strane, potrebno je proces uduživanja ubrzati, ali, isto tako, loši primeri ovaj proces usporavaju. Zato prilikom odlučivanja o podršci udruživanju (bilo u formi zadruge ili udruženja) treba biti jako obazriv i vrlo pažljivo odabratи načine i vreme trajanja podrške. Opštinski interes je da postoje jake zadruge i udruženja u regionu i upravo zato su česti primeri podrške opštine u osnivanju i funkcionisanju udruženja poljoprivrednika. Postoje uspešni primeri podrške, ali još češće neuspešni. Ta podrška se najčešće ogleda u sledećem:

- Edukacija o udruživanju i funkcionisanju udruženja, bilo kroz razne stručne ekskurzije ili predavanja
- Podrška registrovanju udruživanja
- Obezbeđivanje bespovratnih ili kreditnih sredstava za izgradnju skladišnog ili preradnog prostora za zadruge
- Dodeljivanje prostorija, bilo onih za sedište zadruge/udruženja, bilo onih u kojima bi prodavali svoje proizvode, kako u matičnoj opštini ili u nekom većem gradu gde postoji tržište
- Oslobađanje komunalnih i ostalih opštinskih taksi

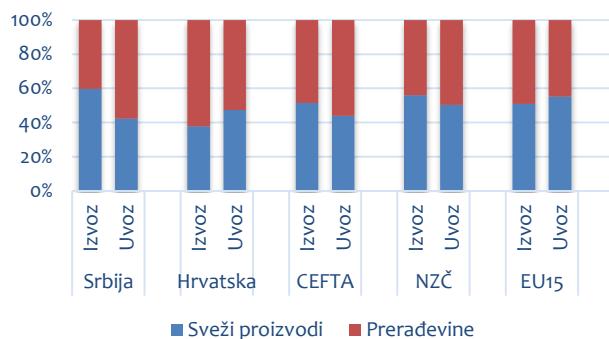
Opština Odžaci je, zajedno sa poljoprivrednim proizvođačima, osnovala Opštinsko udruženje poljoprivrednika koje ima 80 članova i koje je filter ideja ka lokalnoj samoupravi, sekretarijatima, ministarstvima. Udruženje ulaskom u proces dokapitalizacije Veletržnice obezbeđuje tržište svojim povrtarima i voćarima.

Osnovna greška koju se javlja prilikom podrške udruživanju jeste nestrpljenje i kratkoročani plan podrške. Za razvoj udruženja ili zadruge potrebno je nekoliko godina, pa i čitava decenija stalnog učenja i unapređenja procesa donošenja odluka i neralno je očekivati da se rezultati postignu u jednoj ili nekoliko godina. Isto tako, nestručnost u obezbeđivanju podrške i nestručna edukacija često utiču da se ne razume sama uloga udruživanja i funkcionisanje udruženja. Takođe, nestručnost dovodi da toga da se zadrugari udružuju vođeni motivom dobijanja donacije ili pak nerealno postave očekivanja i ciljeve.

Povećanje konkurenčije na nivou prerade

U Srbiji postoji velika konkurenčija na nivou primarne proizvodnje, a mala na nivou prerade. Srbija nije uspela da značajno razvije sektor prerade hrane. Jedan od osnovnih razloga za to jer nije uspela (ukoliko je želela) da privuče strane direktnе investicije u prehrambenu industriju usled raznih razloga: privatizacija koja je prednost davala domaćim kompanijama, neispunjavanja izvoznih standarda EU za veliku grupu proizvoda, nepredvidljivosti politike podrške, neizgardenih institucija, nepoznavanje stvarne konkurentnosti usled visoke carinske zaštine i sl. Jednostavno, nisu stvoreni uslovi kako bi velike kompanije koje proizvode hranu investirale u Srbiju, kao što su to radili u Poljskoj i Mađarskoj, gde je preko 70% preradnih kapaciteta u poljoprivredi prešlo u ruke stranih kompanija. Zato se danas poljski i mađarski proizvodi nalaze u supermarketima širom sveta, u svetskim ili sopstvenim brendovima, dok proizvoda iz Srbije nema u evropskim supermarketima.

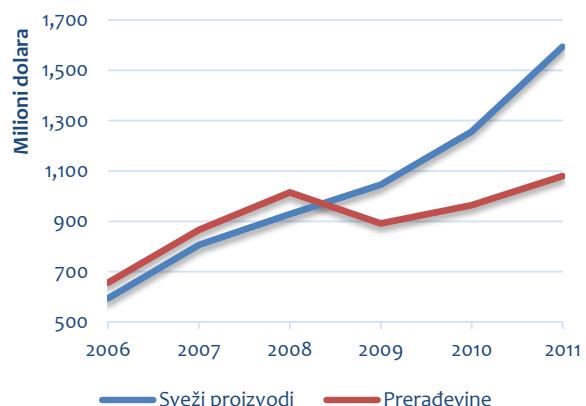
Graf 66: Izvoz svežih proizvoda i prerađevina iz izabranih zemalja

Izvor: UN Comtrade

Skoro 60% ukupnog izvoza Srbije su neprerađeni proizvodi, najviše u posmatranim zemljama. Sa druge strane, jedino Hrvatska uvozi više prerađevina od Srbije

Graf 67: Rast izvoza svežih proizvoda i prerađevina iz Srbije

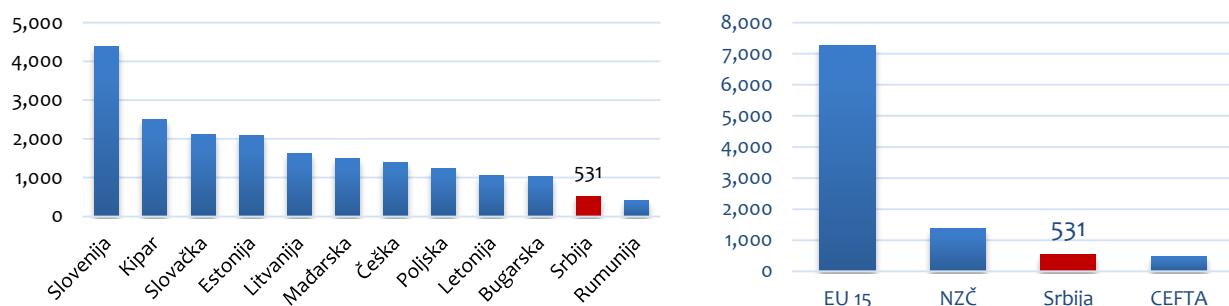

Pad izvoza prerađevina u 2009. godini doprineo je činjenici da je 2011. svežih poljoprivrednih proizvoda izvezeno 32% više nego preradenih

U Srbiji, najveći broj investicija u prehrambenu industriju se realizovao kroz privatizaciju devedesetih godina ili u prvim fazama posle demokratkih promena i to na način da su u procesu privatizacije uglavnom učestvovali domaći investitori. Dodatna specifičnost je ta da se prerađivači, umesto da sirovine nabavljaju ugovaranjem sa poljoprivrednicima, često odlučuju za sopstvenu proizvodnju. Štaviše, i najveći retileri se odlučuju za ovakav pristup, tako da svoje prodavnice snadbevaju sa svojih govedarskih, svinjogojskih ili voćarskih farmi prerađenim u sopstvenim fabrikama. Ovaj proces je, naročito karakterističan za sektor proizvodnje mesa, kod koga je prisutna velika varijacija u ceni i visoki zahtevi za standardima. Tako, najveće trgovačke kompanije u Srbiji i Hrvatskoj imaju i najveće farme za proizvodnju mesa. Ovakvim stavom oni obezbeđuju siguran pristup sirovinama sa relativno konstantnijim cenama za svoje preradne kapacitete i prodavnice. Međutim, na ovaj način oni smanjuju tržište poljoprivrednicima jer ih izuzimaju iz najvećih prodajnih lanaca. Pored ovih trgovачkih kuća, i druge kompanije se odlučuju da same podižu vellike farme, a ne da ulažu u otkup od farmera. Na ovaj način se vraćamo na prvobitni sistem koji je funkcionalisan u bivšoj Jugoslaviji - gde su kompanije vertikalno povezane u netržišni lanac (cene se ne određuju u potpusti tržišno, unutar povezanih kompanija) - samo što vlasnik nije država nego pojedinac. Jedino što sada ne postoji organizovan sistem zadruga koje bi otkupljivale od manjih proizvođača.

Sa prosečnom vrednošću izvoza od 531 USD po hektaru tokom 2011, Srbija se nalazi na začelju po veličini izvoza po obradivoj površini u Evropi. U poređenju sa ostalim novim zemljama članicama EU, pa čak i CEFTA partnerima (nema smisla porebiti se sa Holanijom, Danskom, Francuskom, Belgijom i drugim starim zemljama članicama EU koje ostvaruju po nekoliko hiljada USD izvoza po hektaru), samo nekoliko zemalja (BiH, Albanija, Crna Gora, Moldavija i Rumunija) ostvaruju lošije izvozne rezultate. Dodatno, rast izvoza od skoro 20% godišnje je manji ili na nivou rasta koji ostvaruju ostale NZČ. **Suficit u trgovini poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima nije posledica velikog izvoza nego malog uvoza usled niskog standarda i visokih carina.** Kada bi Srbija imala potrošnju povrća, čokolada, vina, sireva i drugih artikala koji se po pravilu svuda uvoze, ne bismo imali suficit. Izuzetno mali izvoz po hektaru u najvećoj meri je posledica nedostatka preradnih kapaciteta.

Graf 68 i 69: Izvoz poljoprivrednih proizvoda po jedinici obradive površine (\$/ha)

Izvor: UN Comtrade

Posledica zaostajanja u odnosu na konkureniju u rezultatima je pre svega posledica nesprovodenja reformi u agrobiznis sektoru i malog ulaganja, kako od strane privatnog, tako i javnog sektora, naročito malog ulaganja u preradne kapacitete.

Ukoliko Srbija želi da poveća vrednost proizvodnje i izvoz poljoprivrednih proizvoda moraće da privuče investicije u preradne kapacitete koji će biti spremni da ulažu u organizovanje tržišnog lanca, a čija bi osnova bili produktivni i konkurentni primarni proizvođači. Da bi se to uspelo potrebno je eliminisati barijere za investiranje koje se tiču ukupne poslovne klime, bez obzira na sektor (prava vlasništva, birokratke procedure, poresko oruženje, garantovanje ista prava za sve, konkurentan obrazovani sistem, pravna sigurnost...), ali i one koji se direktno tiču sektora proizvodnje hrane, kao što su stabilizacija cena, otvorenost tržišta, poštovanje ugovora male vrednosti, smanjivanje sivog tržišta, sprovođenje zakona o bezbednosti hrane isto prema svim učesnicima, predvidivost u subvencionisanju...).

Ukoliko Srbija uspe da kreira takvo poslovno okruženje za privlačenje investicija u preradne kapacitete (bilo stranih ili domaćih), opština Odžaci i Kula će biti značajno lakše u njihovim namerama. **Ipak to ne znači da oni ne treba ništa da rade; naprotiv - one tek tada moraju da pokažu da su uspešnije i konkurentnije u odnosu na druge opštine.**

Šta mogu opštine Odžaci i Kula da urade da privuku investitore u preradne kapacitete i unaprede ove procese, detaljno je obrađeno u pogлављу V.2?

Uvođenje standarda

Da bi neka zemlja mogla da izvozi svoje proizvode u EU i druga tržišta, oni moraju biti barem istog kvaliteta i trenutne i moraju biti proizvedeni u skladu sa procedurama proizvodnje koje su obavezne za proizvođače na tom tržištu. Ti standardi u proizvodnji i prodaji su najčešće osnovni standardi koje propisuje OIE, EPPO ili CODEX ALIMENTARIUS, a sprovodi STO, a samo određeni broj regulativa koje se dodatno primenjuju samo na području EU ili pak kompanije koje posluju u EU, zahtevaju neki svoj privatni standard. Po pravilu, ukoliko se u potpunosti sprovode sva pravila STO, nije ni teško biti u skladu sa dodatnim EU regulativama, kao što su regulative vezane za sledljivost u proizvodnji, obeležavanje životinja, dobrobiti životinja, obavezne kontrole i vođenje baza podataka, dodatni zahtevi za kvalitet proizvoda, kao i poseban set regulativa vezanih za zaštitu životne okoline od poljoprivrednog zagađenja.

Da bi neki prozvođač mogao da stavi proizvod na tržište on mora da ispunjava standarde koji se zahtevaju za to tržište. Standardi za domaće tržište nisu isti kao i oni za izvozno. Odgovori na pitanja kada, kako i u kojoj meri uvoditi, po pravilu, politički nepopularne reforme a koje treba da doprinesu većim zahtevima za bezbednost hrane i smanjenja sivog tržišta, u najvećoj meri definišu brzinu razvoja poljoprivrede jedne zemlje koja želi da bude deo EU. U Srbiji dominiraju mali proizvođači čiji je trošak uvođenja standarda velik i često neisplativ. S druge strane, velikim proizvođačima je često nepohodna regulativa/standard da bi mogli da izvoze. Ovaj sukob definiše brzinu i kvalitet reformi u poljoprivredi. U Srbiji se pokušavaju pronaći rešenja koja bi zadovoljila obe strane, često stvarajući još veće nepravde i neregularnosti. **Rešenje ovog problema nije donošenje Zakona da bi se zadovoljila EU i onda njegovo ne primenjivanje, niti je rešenje da se uvodi regulativa koja će se selektivno primenjivati samo prema onim grupama za koje je primenjivanje politički prihvatljivo.**

Šta mogu opštine Odžaci i Kula da poboljšaju nivo standarada svojih poljoprivrednika?

Povećanjem kupovne moći potrošača, moguće ostvariti podizanje kvaliteta proizvoda čime bi se postigla bolja cene lokalnih proizvoda. Podizanje kvaliteta je moguće zaštitom proizvoda (Brend, GI, PDO..) čime proizvod dobija dodatu vrednost. Uvođenje savremenih metoda proizvodnje (integralne, organske, biodinamičke...) takođe podiže vredost proizvoda i čini ga traženijim na novim tržištima. Opštine Odžaci i Kula treba da identifikuju da li imaju proizvođače i proizvode koji imaju ovakve karakteristike i da njih vide kao nukleuse oko kojih bi se širio broj ovih proizvođača i povećavala proizvodnja.

Podrška uvođenju standarda u poljoprivredu proizvodnju (EU standardi, GGap, IPM, IFS; BRS; HALAL; KOSHER; GOST...) je mera koja bi trebalo da ima prioritet u podršci. U poslednjih nekoliko decenija značajno se povećava tražnja kupaca za proizvodima koji su specifični ili zbog toga što su jedinstveni ili zato što su proizvedeni na način koji garantuje i više od osnovnih standarda o bezbednosti proizvoda ili sa zaštićenom geografskom oznakom porekla. Zbog toga poljoprivrednici širom sveta pokušavaju da dobiju dodatne vrednosti iz svojih proizvoda brendiranjem ili uvođenjem dodatnih standarda.

Da bi neki proizvod zadovoljavao pomenute standarde, potreban je naporan rad na razumevanju geografske zaštite, implementaciji, organizovanju sistema kontrole, promociji i ostalim aktivnostima. Takođe, povezivanjem sa ostalim sektorima i aktivnostima (kao što je ugostiteljstvo ili turizam), ostvaruje se dodatna vrednost, a samim timi bolji položaj poljoprivrednika i regionala.

V. Kako unaprediti konkurentnost

V.1. Bolje koristiti opštinske resurse

Državna agrarna politika se definiše u Ministartvu poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede i ne postoji direktna zakonska nadležnost opštine nad definisanjem ili sprovođenjem državne agrarne politike, osim u delovima vezanim za upravljanje poljoprivrednim zemljištem. Međutim, postoji jasna potreba i želja da se obezbedi razvoj poljoprivrede u svojoj opštini ili regionu. Zato opština, kao prvi izabrani organ vlasti najbliži poljoprivrednicima ima važnu ulogu u razvoju poljoprivrede i uloga opštinske uprave treba da bude usmerena u četiri pravca:

- Stvaranje uslova pogodnih za investiranje u poljoprivrednu proizvodnju i preradu, tj. privlačenje investitora
- Priprema za bolje korišćenje sredstava ministarstava i EU fondova
- Unapređenje kapaciteta lokalne uprave da na što kvalitetniji način odgovori nadležnostima koje ima opština
- Obezbeđivanje podrške poljoprivrednicima u okviru svojih mogućnosti

Pored toga što nemaju nadležnosti, opštine u Srbiji imaju skromne budžete. Zato postoji stalni sukob između želja i mogućnosti. Želje su definisane potrebama koje su velike, dok su mogućnosti ograničene budžetom - koji je po pravilu skroman. Zato je važno da se maksimizira učinak. Da bi se to uradilo važno je:

- **Strateško** definisanje podrške poljoprivredi / ruralnom razvoju
- **Institucionalno** definisanje podrške poljoprivredi / ruralnom razvoju
- **Programsko** definisanje podrške poljoprivredi / ruralnom razvoju
- **Definisanje budžeta** za sprovođenje
- Izgradnja **kapaciteta za sprovođenje**

Strateško definisanje podrške poljoprivredi/ruralnom razvoju

Razvoj zajednice, bila ona država ili opština, ne se dešava sam od sebe, isto kao što je i nazadovanje posledica delovanja ljudi unutar zajednice i njihove nespremnosti da odgovore izazovima - bilo onim kreiranim sopstvenim činjenjem ili nametnutim spolja. Upravo zato zajednica mora stalno da istražuje svoje dobre i loše strane i da planski radi na njenom unapređenju. Strategije razvoja opštine nastaju s tim ciljem.

Strateško definisanje podrške poljoprivredi ima za cilj da usmeri zajedničke aktivnosti, mere i budžet na one ciljeve koji su u dotičnoj opštini prioritet - tako da one daju najveći efekat. Ukoliko je strategija samo forma koja je nametnuta od strane donatora, zakona ili političke propagande, a mere koje se sprovode iz budžeta nisu u skladu sa strateškim ciljevima, tada strategije postižu negativan efekat, jer su oni na koje se ona odnosi zぶnjeni i/ili pogrešno usmereni. Strateški dokumenti su korisni ukoliko su: i) napravljeni kroz široku raspravu i ako je u njihovoj izradi učestvovao veliki broj zainteresovanih; ii) ukoliko su realistični u implementaciji; iii) ukoliko sadrže konkretnе mere, budžet i načine implementacije; i iv) ukoliko su prihvaćeni kao vlasništvo lokalne vlasti koja treba da je sprovodi. U suprotnom, strategije, studije, programi će biti kratkog veka i njihova upotreba vrednost će nestati čim ispune cilj političke promocije.

Opštine u kojima su nadležnosti, ljudski i materijalni resursi ograničeni ne moraju da se povode za trendovima koji se nameću od strane različitih organizacija za donošenje strategija za poljoprivrednu i ruralni razvoj, nego mogu da razvoj definišu putem šireg strateškog razmišljanja kroz strategije ekonomskog, ili još bolje, održivog razvoja. **Optine Kula i Odžaci su upravo primjeri dobre prakse strateškog promišljanja kroz postojeće strategije održivog razvoja.**

Tabela 3: Definisanje razvoja poljoprivrede u okviru strategija za održivi razvoj u Kuli i Odžacima

Kula		Odžaci
Strategija održivog razvoja opštine Kula Sigurno i toplo u srcu Bačke		Strategija lokalnog održivog razvoja opštine Odžaci
2009 – 2019 24.10.2013. započeta revizija Strategije za period 2014 – 2020		2010 – 2015
Strateški cilj	Unaprediti kapacitete i organizacionu strukturu za podršku razvoja poljoprivedne proizvodnje	Unaprediti proizvodnju i plasman u poljoprivrednu proizvodnju
Rezultati	Iskorišćen poljoprivredni potencijal Agarni budžet	Unaprediti razvoj ratarstva, povrtarstva, voćarstva, ribolova i stočarstva Povećana konkurentost poljoprivrednih proizvođača
Aktivnosti	Formirati poljoprivredni savet, kao telo koje bi se permanentno bavilo problemima i razvojem poljoprivrede Formirati bazu podataka o poljoprivrednim proizvođačima (površina koju obrađuju, broj grla stoke, stanje objekata...) Afirmisati udruživanje poljoprivrednika u cilju zajedničkog nastupa na tržištu i investiranja u skladišne i prerađivačke kapacitete Obezbediti konstantnu edukaciju poljoprivrednika i razmenu iskustava sa poljoprivrednicima iz regionala Definisati zone za izmeštanje postojećih i izgradnju novih farmi i skladišnih kapaciteta Formirati poljočuvarsku službu Urediti poljske puteve Izgraditi prepoznatljivost u poljoprivrednoj proizvodnji i afirmisati specijalizaciju proizvodnje (formirati brand) Definisati mere i programe podrške malim i srednjim poljoprivrednicima Subvencionisanje kamatne stope za kredite namenjene kupovini nove mehanizacije Subvencionisati kupovinu veštačkog đubriva Regresirati kupovinu priplodnog materijala u cilju poboljšanja genetskog materijala Obezbediti planiranje i kontrolu trošenja sredstava agrarnog budžeta	1.1. Napraviti analizu potrebnih kapaciteta za preradu i skladištenje (hladnjake, mlinove, sušare, mlekare) 1.2. Napraviti analizu stanja i mogućnosti unapređenja proizvodne mehanizacije i tehnologija 1.3. Realizacija programa zaštite, uređenja i korišćenja poljoprivrednog zemljišta opštine Odžaci 1.4. Organizovati specijalizovane skupov-sajmove proizvođača 1.5. Rekonstruisati pijace u naseljima opštine 2.1. Razviti program edukacije i savetovanja za proizvođače (standardi i nove tehnologije) 2.2. Stimulisati udruživanje proizvođača

Očigledno je da kreatori politike u Kuli i Odžacima nisu upali u zabunu koja je česta u Srbiji u kojoj vladaju dva pristupa razvoju poljoprivrede na lokaluu:

- **"Agrarni" pristup**, koji vidi poljoprivredu kao čuvara sela i osnovu uporišta seoskog života. Ovaj pristup naglašava multifunkcionalnost poljoprivrede, istorijsku raznolikost sistema obrade zemlje i glavnu ulogu koju je poljoprivreda imala u prošlosti. U ovakvom pristupu poljoprivrednici su meta podrške ruralnog razvoja, delom kako bi im pomogli očuvati tradicionalne poljoprivredne prakse, pejzaže i staništa, a delom kako bi se prilagodili promenama, iskoristili nove mogućnosti i odgovorili na promene očekivanja društva.
- **Pristup "lokalnog razvoja"** koji se fokusira na raznolikosti ruralnih aktivnosti i učesnika u ruralnom razvoju i priznaje, prihvata činjenicu da poljoprivreda sada čini relativno mali ideo u proizvodnji i zapošljavanja. Ovaj pristup vidi ruralna područja kao društveno - ekonomski sisteme s raznim ljudskim i prirodnim resursima, koji ne poseduju samo jedan (poljoprivredu), nego više pokretača promena. Kod ovakvog pristupa kreatori su uglavnom "neutralni" prilikom propisivanja rešenja i strategije i poljoprivrednike predstavljaju samo kao jednu od zainteresovanih grupa s jednakim pravima u takmičenju za razvoj resursa.

Iako se sve više prepoznae smanjenje uloge poljoprivrede i važnost urbano-ruralnih veza, to se još uvek ne sporovodi u praksi. **Zbog toga su primeri Kule i Odžaka u vidu definisanja poljoprivrede i ruralnog razvoja kroz strategije održivog razvoja (koje su zapravo kompromis između dva pomenuta pristupa) primeri dobre prakse.** Kreatori politike u Kuli i Odžacima ne bi trebalo da podlegnu pritiscima zahteva donatora i nacionalnih programa i politika da izdvoje poljoprivredu i ruralni razvoj iz celokupnog razvoja teritorije i ekonomije. Strategija održivog lokalnog razvoja pokriva sve zahtevane strategije, a fokus je potrebno prebaciti na implementaciju strategije kroz definisanje konkretnih programa i akcionih planova za razvoj specifičnih oblasti.

U Odžacima je 2012. doneta Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća i preduzetništva opštine Odžaci 2012–2020, koja je upravo konkretan primer promišljenog starteškog planiranja. Lokalni ekonomski razvoj i ruralni razvoj nisu tretirani kao dva zasebna procesa. Lokalni ekonomski razvoj je proces kojim lokalne vlasti stvaraju uslove za privatni sektor koji bi doveli do privrednog rasta i zapošljavanja. Lokalni ekonomski razvoj u ruralnim sredinama jeste okosnica ruralnog razvoja, a razvoj malih i srednjih preduzeća je preduslov razvoja.

U Kuli takođe postoje dva strateška dokumenta koja detaljnije osmišljavaju socijalnu komponentu razvoja, a to su Strategija socijalne zaštite i Lokalni akcioni plan za unapređenje položaja izbeglih i interno raseljenih lica.

Institucionalno definisanje podrške poljoprivredi/ruralnom razvoju

Uspostavljanjem institucija koje će obavljati poslove iz oblasti poljoprivrede, opštinska uprava doprinosi njenom razvoju tako što: (1) služi opštini, (2) pruža servis višim instancama vlasti; i (3) služi korisnicima – proizvođačima, prerađivačima i potrošačima. Nije presudno na koji će se način služba organizovati. Presudan je kvalitetan servis koji omogućava brzu, aktivnu i efikasnu reakciju na zahteve institucija i građana. Najčešći načini institucionalnog organizovanja jesu kroz: (1) člana veća ili drugog pojedinca zaduženog za poslove poljoprivrede; (2) odeljenje u opštini nadležno za poslove poljoprivrede; (3) formiranje nezavisne Agencije za ruralni razvoj/poljoprivrednu; (4) rešavanje pitanja poljoprivrede i ruralnog razvoja kao razvojnog pitanja u Regionalnoj razvojnoj Agenciji.

Opštine Kula i Odžaci imaju različit institucionalni pristup poljoprivredi i ruralnom razvoju. Opština Odžaci se opredelila za „agrarni pristup“ formiranjem Direkcije za poljoprivrednu 2012. godine. Pored Direkcije za poljoprivrednu, određenim pitanjima poljoprivrede i ruralnog razvoj bavi se i Kancelarija za lokalni ekonomski razvoj. Opština Kula tretira poljoprivrednu kao deo lokalnog razvoja i pitanja poljoprivrede rešava kroz Agenciju za razvoj, koja u opštini funkcioniše neprekidno 12 godina.

Institucionalno definisanje podrške mora da bude usmereno na procedure i aktivnosti koje će efikasno implementirati ciljeve i pitanja razvoja i poljoprivrede i sela, ali u okviru celokupnog ekonomskog i socijalnog razvoja. To se može postići formiranjem novih institucija, ali i kombinujući postojeće institucije i nadležnosti. **Ključni elemenat su kvalitetni ljudski resursi. Iskustvo je pokazalo da treba voditi računa da se nadležnosti institucija ne preklapaju, te da imaju konkretne poslove i zaduženja, jer je čest slučaj velikog broja „navijača“ u oviru institucija, a mali broj onih koji vode proces i efikasno obavljaju servis.**

Tabela 4: Nadležnosti institucija u opštini Kula

	Kula
Skupština opštine	<ul style="list-style-type: none"> - Usvaja godišnji program zaštite uređenja i korišćenja poljoprivrednog zemljišta opštine Kula - Donosi odluku o sprovođenju javnog nadmetanja za zakup poljoprivrednog zemljišta u državnom vlasništvu - Brine se o sprovođenju zakona o poljoprivrednom zemljištu
Savet	<ul style="list-style-type: none"> - u opštini Kula nije imenovan savet za poljoprivredu
Član Veća zadužen za poljoprivredu	<ul style="list-style-type: none"> - u opštinskom veću nema člana koji je zadužen za poljoprivredu
Pomoćnik predsednika zadužen za privredu	<ul style="list-style-type: none"> - U opštini Kula osoba zadužena (u saradnji i koordinaciji sa Agencijom za razvoj opštine Kula) za pregovore sa postojećim i potencijalnim investitorima. Podrazumeva se da savetuje predsednika u vezi sa poljoprivredom.
Razvojna agencija	<ul style="list-style-type: none"> - Agencija za razvoj opštine Kula, koja ima višegodišnje iskustvo u saradnji sa poljoprivrednim proizvođačima (pomoći oko konkurisanja za poljoprivredne kredite i subvencije, saradnja sa udruženjima, organizovanje javnih skupova na temu poljoprivrede, pisanje projekata). Agencija nema osobu koja se u okviru svog radnog mesta isključivo bavi poljoprivredom, međutim ima tehničkih i ljudskih kapaciteta da u skorijoj budućnosti preuzme zadatke vezane za razvoj poljoprivrede u opštini.
Kancelarija za ekonomski razvoj	<ul style="list-style-type: none"> - Agencija za razvoj opštine Kula (trenutno svrstana u red ustanova) vrši sve zadatke koje KLER obavlja u drugim opštinama.
Direkcija za poljoprivredu	<ul style="list-style-type: none"> - U okviru Zavoda za izgradnju funkcioniše poljočuvarska služba osnovana sa ciljem unapređenja zaštite, uređenja i korišćenja poljoprivrednog zemljišta, broji 14 izvršilaca
Poljoprivredna stručna služba	<ul style="list-style-type: none"> - Opština Kula nema sopstvenu poljoprivrednu stanicu (stručnu službu), on spada pod ingerenciju PSS Vrbas

Programsko definisanje podrške poljoprivredi i ruralnom razvoju

Brojne su mere podrške poljoprivredi. Cilj je da se definisanim merama postigne što je moguće veći ekonomski i socijalni efekat uz očuvanje ili unapređenje životne okoline, a da se izbegnu mere koje će imati samo političke efekte.

Mere koje stoje na raspolaganju da se ovo postigne su brojne: podrška tržištu, investicijama, kreditima, promocija proizvoda, unapređenje kapaciteta proizvođača ...

Tabela 5: Mere podrške poljoprivredi i ruralnom razvoju

Moguća mera	Opis	Trenutna i potrebna zastupljenost u Odžacima i Kuli
Podrška tržištu	<ul style="list-style-type: none"> • Ima značajan politički efekat i je najčešći oblik podrške opštine • Imaju značajno veći efekat kada se primenjuju na lokalnu nego na nivou cele zemlje • Primeri: kupovina poljoprivrednih proizvoda, distribucija stoke, distribucija semena, distribucija sadnica, premija za određene proizvode, premija za inpute i sl. 	<ul style="list-style-type: none"> • Nije zastupljena u Kuli i Odžacima • Izbeći uvođenje bez detaljnih analiza o efektima mera • Imati na umu da se lako uvode u kriznim situacijama, a da ih je veoma teško ukinuti kad više nemaju efekata ili imaju negativne efekte
Strukturalna podrška (podrška investicijama)	<ul style="list-style-type: none"> • Najvažniji tip podrške koji treba da bude osnova svakog lokalnog programa podrške poljoprivredi i ruralnom razvoju • Jedna od najefikasnijih mera za povećanje konkurenčnosti poljoprivrednika • Korisnici bi trebalo da se selektuju na transparentan način i da uslov za dobijanje podrške bude materijalno učešće u većem iznosu od opštinskog od strane korisnika • Ova mera treba da bude orijentisana i na pojedince, ali i na grupne korisnike 	<ul style="list-style-type: none"> • Nije zastupljena direktno za poljoprivredu, ali postoji kao podrška investitorima a ta podrška podrazumeva set mera (olakšica) koje investitori dobijaju ukoliko zaposle određeni broj radnika, a njena veličina i način zavisi od njihovog broja novozaposlenih radnika • Težiti da se uvedu preko podrške udruženjima, što je jedan od načina da

Moguća mera	Opis	Trenutna i potrebna zastupljenost u Odžacima i Kuli
	<ul style="list-style-type: none"> • Tri vrste strukturalne podrške: distribucija opreme niže vrednosti korisnicima; opština u određenom procentu pomaže proizvođača da kupi opremu; partnerstvo između korisnika, opštine i ministarstva • Najbolji primeri: opština dodeljuje gradjevinsko zemljište, oslobođa plaćanja određenih dažbina i raznih taksi, donator ili Ministarstvo daje bespovratna sredstva a korisnik ulaže svoju ideju, rad i novac. 	se smanji administrira je ali i izgubi kontrola
Kreditna podrška	<ul style="list-style-type: none"> • Mera podrške kreditima je naročito opravdana ukoliko služi za privlačenje dodatnih sredstava, a ne samo kao mera koja će da omogući povoljnije uslove • Postoje tri tipa ove podrške: obezbeđivanje direktnih kredita sa javnim sredstvima, subvencionisanje kamata, uspostavljanje garancijskog fonda • Mogući pravaci: osnivanje Garancijskih agencija za podršku poslovnim projektima za ulaganja u poljoprivredu, osnivanje Fonda za subvencionisanje kredita. 	<ul style="list-style-type: none"> • U Odžacima uvedena 2013 (subvencionisanje kamata za kratkoročene kredite) kao osnovna i jedina podrška iz agrarnog budžeta • U Kuli se planira uvođenje ove mere, ali za sada ne postoji • Biti obazriv sa uvođenjem ovih mera i stalno insistirati na kvalitetnim instrumentima obezbeđenja
Poljoprivredna i ruralna infrastruktura	<ul style="list-style-type: none"> • Opravdana i korisna mera koja treba svakoj opštini da bude apsolutni prioritet • Veliki izdatak za opštine, pa je bitno uspostaviti dobre kriterijume i pravilno sagledati potrebe za infrastrukturom. • Poželjno je da ova mera privuče i motiviše investiture, zato je najbolje predvideti zajedničko ulaganje sa privatnim sektorom ili pronaći kofinansijere. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ne postoje u institucionalnom okruhu i kao mere podrške ruralnom razvoju i poljoprivredi, nego kroz druge opštinske i aktivnosti opština • Treba težiti uvođenju ove mera u saradnji sa Ministarstvima, pokrajinskim sekretarijatima, donatorima da bi se ostvario sinergijski efekat
Podrška udruživanju	<ul style="list-style-type: none"> • Korisna mera - pogotovo u opštinama gde dominiraju usitnjeni posedi i mali proizvođači • Interes opštine je da postoje jake zadruge i udruženja • Primeri podrške opština udruživanju se češće neuspešni nego uspešni. • Rezultati ove mera mogu postati vidljivi tek posle više godina • Najčešće greške kod udruživanju jeste nepostojanje dugoročnog plana podrške, nestručnost u obezbeđivanju podrške i edukaciji, udruživanje vođeno motivom dobijanja donacija. 	<ul style="list-style-type: none"> • Opština Kula redovno subvencioniše aktivnosti udruženja na osnovu opštinskog konkursa, što se prema tome odnosi i na udruženja koja se bave poljoprivredom... ali su u pitanju mali iznosi
Podrška brendiranju proizvoda i uvođenju standarda	<ul style="list-style-type: none"> • Mera koja bi trebalo da ima prioritet ukoliko opština ima proizvode koji su prepoznati od potrošača. • Ovom merom se podiže kvalitet lokalnih proizvoda, a samim tim i njihova cena. • Jedan od dobrih načina podzanja vrednosti proizvoda je i uspostavljanjem lokalnog znaka koji će biti dobro promovisan. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kula i Odžaci nemaju sredstva namenjena podršci promovisanju regionalnih proizvoda, brendiranju ili uvođenju standarda
Promocija i potrošnja	<ul style="list-style-type: none"> • Značajna i opravdana mera koja može da se sprovodi na opštinskom, regionalnom i državnom nivou. • Potrebno je definisati specifične proizvode kraja i raditi na kvalitetu i kontinuitetu proizvodnje i na promovisanju ovih proizvoda. • Opština može da promoviše glavni poljoprivredni proizvod svoga kraja, iako nije specifičan proizvod, i na taj način da promoviše sebe. • Preporučuje se zajednički nastup privatnog i javnog sektora. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kula i Odžaci nemaju sredstva namenjena za mere promocije
Obuka, edukacija i trening	<ul style="list-style-type: none"> • Edukacija poljoprivrednika nije u osnovi u nadležnosti opštine 	<ul style="list-style-type: none"> • Korisna i treba je nastaviti i proširiti ali i dugoročno planirati, evaluirati i zasnovati je na procenama potreba

Moguća mera	Opis	Trenutna i potrebna zastupljenost u Odžacima i Kuli
	<ul style="list-style-type: none"> Ova mera i aktivnost opštine može biti opravdana jer je edukacija efikasan i najbrži način za unapređenje određenog sektora. Ovo je popularna mera koja se uglavnom sprovodi bez jasnog plana Potrebno je da opština ima dugoročan plan edukacije zasnovan na potrebama proizvođača. U nekim sektorima edukacija je značajnija nego u ostalim, kao što je udruživanje, pristup EU fondovima, dostupnost tržišnih informacija, novi načini proizvodnje, ruralni razvoj. 	
Ruralni razvoj i diverzifikacija aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> Ruralni razvoj obuhvata široku lepezu aktivnosti, od rada na infrastrukturni do diverzifikacije aktivnosti na selu. Opština treba da prepozna specifičnosti ruralnog područja u odnosu na gradsko i da ima dugoročni plan razvoja seoske zajednice Podrška ruralnom razvoju bi trebalo da bude usmerena ka programima koji su nastali kao inicijativa lokalne zajednice i krajnjih korisnika. Opštine uglavnom sprovode mere ruralnog razvoja u dva pravca, u pravcu izgradnje ruralne infrastrukture i u pravcu diverzifikacije privredovanja. Uloga opštine u diverzifikaciji je da ohrabri, finansijski pomogne, ali i promoviše kulturne i socijalne specifičnosti kraja. 	<ul style="list-style-type: none"> Agencija za razvoj u Kuli pruža (besplatne) konsultantske usluge prilikom konkurisanja i pisanja projekata za Udruženja sa teritorije opštine, što podrazumeva pomoć udruženjima i u malim selima opštine (tipa: udruženje žena, udruženje paprikara, preduzetnika itd...), organizuje manifestacije lokalnog karaktera (žene u akciji, sajam ziminice) – ako se sve to može računati kao mera podrške ruralnom razvoju

Budžet za implementaciju

Opština Kula nema posebno izdvojen i definisan budžet za poljoprivrednu. Ipak postoji namera da se u budžetu 2014. izdvoje namenska sredstva za poljoprivrednu.

U opštini Odžaci prvi put je 2013. izdvojen budžet za poljoprivrednu. Značajan deo sredstva namenjen je plaćanju zaposlenih koji poljoprivrednicima pružaju informacije, pomoć ili savet, kao i administriraju podršku poljoprivrednicima, koja je pretežno namenjena subvencionisanju kamata za kratkoročne kredite do 200.000 dinara.

Za većinu aktivnosti u poljoprivredi koje opština sprovodi ili želi da sprovodi potrebna su sredstva koja se mogu obezbititi ili od strane ministartva, donatora, opštine ili privatnika. Sigurno da se najznačajnija sredstva obezbeđuju iz privatnih izvora ulaganjima samih poljoprivrednika, bilo iz sopstvenih prihoda ili kreditnih zaduženja.

Agrarni bužet Ministartva poljoprivrede je najznačajniji fond sa preko dve stotine miliona eura raznih vidova subvencije i zato je potrebno pronaći odgovora na pitanje "Kako da što više para iz ovog fonda dođe u moju opštini ili moj region?" Edukacijom o potrebi registrovanja, investiranja, primeni novih tehnologija, sticanja novih znanja, ali i pružanja podrške na lokalnom nivou poljoprivrednicima prilikom sprovođenja ovih aktivnosti, na najbolji način će se iskoristiti opštinska sredstva namenjena za poljoprivrednu, ali u isto vreme i privući značajnija sredstva Ministarstva poljoprivrede. Činjenica da su opštinska sredstva u Kuli i Odžacima limitirana, a da opštinska uprava ima mnoogo veće potrebe za finasiranjem nego što ima realno mogućnosti, pa je potrebno pažljivo birati projekte koji će biti finasirani od strane opštine. Projekte koji:

- Će imati najveći efekat na ekonomsku, socijalnu i zaštitu životne okoline, a ne samo političku korist
- Koji će oslikavati potrebe lokalne zajednice, a ne biti vođeni ili uslovljavani sa centralnog nivoa
- Će ostvariti najveći sinergijski efekat, tj. uspeti da se privuku sredstva Ministarstava, donatora ili privatnih investicija
- Neće imati samo kratkoročnu dobit, nego biti u skladu sa dugoročnom vizijom definisanim strategijom razvoja opštine, tj. neće biti "ad hoc" projekti, nego dugoročno planirani

Kapacitet za implementaciju

Da bi trenutni zaposleni u opštinskoj poljoprivrednoj upravi mogli da odgovore potrebama koje će zahtevati nova uloge opštinske uprave, neophodno je predvideti unapređenje kapaciteta - prvenstveno kroz treninge i edukaciju.

Zaposleni u lokalnoj poljoprivrednoj upravi moraju biti sposobljeni za pripremu projekta i sve ostale aktivnosti koje će opština imati u implementaciji IPA projekta (IPARD, Međugrađana saradnja...). Takođe je neophodna bolja upućenost u zakone koji se sprovode na lokalnom nivou. Jedna od značajnih aktivnosti u pravcu povećanja kapaciteta opštinske uprave je i unapređenje informisanja o mogućnostima i uslovima za korišćenje fondova Ministarstva i donatora i načinima kao ih učiniti što dostupnijim krajnjim korisnicima. Lokalne samouprave moraju poboljšati kapacitete zaposlenih u pripremi tendera i to posebno: (i) pripremu i pisanje dobrih uslova za projektne zadatke uključujući jasno šta treba da bude isporučeno, rezultate i evaluaciju, (ii) ugovaranje i kontrolu i upravljanje ugovorima (iii) praćenje i evaluaciju. U većini slučajeva zaposleni neće biti u stanju da napišu dobar predlog projekta za IPARD, ali bi oni trebalo da budu u mogućnosti da napišu dobre uslove nekom ko za njih može da izvrši ove usluge, kao i sposobni da nadgledaju proces i kontrolisu njegov kvalitet.

V.2. Privući investitore

Lokalni privredni razvoj treba da predstavlja organizovani proces koji razvijaju lokalne privredne vlasti zajedno sa svojim lokalnim partnerima (drugim državnim i javnim ustanovama, preduzećima i njihovim udruženjima i civilnim sektorom) u cilju stvaranja boljeg poslovnog okruženja. Povoljna poslovna klima znači više mogućnosti za osnivanje i rast privatnih preduzeća i za rast zapošljavanja. **Lokalni razvoj treba da se zasniva na principu da bogatstvo i bolji kvalitet života u lokalnim zajednicama ne stvaraju državne ili opštinske vlasti, već privatna preduzeća.**

Poljoprivreda i ruralni razvoj su jedan od važnih, sastavnih činilaca dobrog dela privredne aktivnosti u Odžacima i Kuli, zbog velikog broja ljudi koji direktno ili indirektno zavisi od nje. Ne samo zbog toga, nego i zbog činjenice da poljoprivreda u opštinama Kula i Odžaci ima potencijal da proizvede više i donese više bogatstva, ali i da dovede do većeg zapošljavanja. Greška je očekivati da to zapošljavanje može da dođe u primarnoj proizvodnji, gde je konkurenčija sve veća i žešća. **U opštinama Kula i Odžaci novo zapošljavanje u poljoprivredi može da dođe najpre ulaganjima u prerađivačku industriju.**

Privlačenje investicija u prerađivačku industriju

Razvoj lokalne zajednice je nezamisliv bez privrednog rasta. Privredni i poljoprivredni rast zavisi od mnogo činjenica. Na mnoge od njih lokalna zajednica ne može da utiče - ipak, ona poseduje svoje instrumente uticaja na lokalnu poslovnu klimu. Tako, danas kada je povećana mobilnost kapitala i kada se on lako seli sa jednog mesta na drugo u potrazi za povoljnijim uslovima privređivanja, **važno je da opštine postanu konkurentne u stvaranju primamljive poslovne klime.** Ovo takmičenje ima svoja pravila definisana ne samo zakonima, nego i potencijalima i iskustvu učesnika na strani ponude (opštine i države), ali i potrebama onih na strani potražnje (privrednika, bilo domaćih ili stranih, od kojih se očekuju investicije). Ukoliko žele da privuku investiture, opštine Odžaci i Kula moraju da znaju odgovore na važna pitanja i da stalno unapređu svoj kapacitet za njegovo privlačenje. Neki od osnovnih odgovora i aktivnosti dati su u nastavku.

Gde su potencijali za ulaganje?

Investicije u prerađivačku industriju mogu biti u proizvodnju sirovina za prerađivačku industriju, industrijske kapacitete za preradu, ali i u veleprodaju i maloprodaju prehrambenih proizvoda. Takođe, investitori mogu ulagati u standardizovane poljoprivredne proizvode kojima se trguje na berzi. Investicije mogu da se realizuju na nekoliko načina: 1. domaća kompanija ili organizovani proizvođači obavljaju određene poslove za investitora u skladu sa unapred dogovorenim uslovima i po dogovorenim standardima. Celokupna proizvodnja je u nadležnosti domaće kompanije, a investitora interesuje samo proizvod po propisanim standardima. 2. moguće je da se investicija izvrši kroz saradnju u formi ugovorene poljoprivredne

proizvodnje u kojoj investitor koordiniše, pomaže i kontroliše proizvođača. Treći način ulaganja je kad investitor ulazi, većinski ili manjinski, u vlasničku i upravljačku strukturu preduzeća. Ukoliko se radi o stranom investitoru, onda se ovaj način naziva direktno ulaganje (foreign direct investments - FDI) ili međunarodno preuzimanje (cross-border mergers & acquisitions – M&A).

Kada potencijal za ulagaje posmatramo po tipu investicija praktično je moguće identifikovati tri tipa ulaganja:

1. **Greenfield i braunfeld investicije** u preradne i proizvodne kapacitete koje dolaze kao:
 - Strane direktnе investicije od strane velikih i srednjih kompanija koje imaju pristup EU i drugim tržištima, kapitalu, i imaju znanje o organizovanju i unapređenju tržišnih lanaca
 - Investicije domaćih kompanija koje imaju iskustva u organizovanju tržišnog lanca u poljoprivredi
2. **Investicije u preradne kapacitete koje dolaze od strane domaćih proizvođačkih grupa** bio da su one organizovane kao zadruge, udruženje zadruga, udruženja proizvođača
3. Povećanje kapaciteta i nivoa standarda **postojećih objekata** prerađivačke industrije

Koliko opština može da utiče na dolazak, pretežno stranih, investitora u prerađivački sektor?

Opština svojim nadležnostima i kreiranim poslovnim okruženjem za razvoj privrede u velikoj meri utiče na odluku o investiranju, ali tek pošto su se investitor odluči za zemlju koju želi da ulaže. On posmatra uslove za gradnju koju mu opština nudi, ali pre toga on mora da pronađe odgovore na brojna pitanja na koje opštine ne mogu direktno da utiču - već su nadležnost centralnog nivoa vlasti, kao npr: politička stabilnost, makroekonomski stabilnost, poreska politika, politika doprinosa i naknada za rad, pravna sigurnost, kvalitet i poštovanje zakona, nivo korupcije, postojeća infrastruktura, funkcionalnost bankarskog sektora... Potencijalni investitor u poljoprivredu i prerađivačku industriju isto tako gleda: kakve su i kolike subvencije poljoprivrednicima, koliko je stabilna agarna politika, kolike su carine danas, a kolike će biti budućnosti, kako su sređene poljoprivredne zemljišne knjige, kakva je tržišna infrastruktura (robne berze, javna skladišta, barter platforme), da li stranci imaju mogućnost da kupuju zemljište, kako je uređen sistem bezbednosti hrane, da li ima mogućnost izvoza svih proizvoda i na koja tržišta... Pored svega toga, odluka stranog investitora ne zavisi samo od uslova poslovanja u Srbiji nego i od poslovanja u „konkurenckim zemljama“.

Na sve ovo gore navedeno opština može jako malo da utiče, pa samim tim malo može da utiče i na to da li će se određeni investitor odlučiti upravo za Srbiju. Međutim, kada se odluči, tada potencijalni investitor pažljivo bira mesto svog poslovanja, uzimajući u obzir brojne mogućnosti koje mu se pružaju od raznih opština i prilagođavajući ih svom poslovnom planu. Tada investitor traži mesto i partnere u opštinskim strukturama. Uslovi koji utiču na dolazak investitora se mogu grupisati u tri osnovne grupe:

1. Geografsko-infrastrukturnalni

Sigurno da će investitor da gleda koliko je potencijalna lokacija udaljena od tržišta inputa i finalnih mesta prodaje, kako je razvijena infrastruktura, koliko je udaljena od glavnih puteva, kakva je generalno mogućnost za korišćenje vodovodne, kanalizacione, elektro, telefonske mreže i sl.

2. Ljudski kapaciteti (raspoloživost kapitala, radne snage i ostalih servisa)

Kvalitetna radna snaga, ali isto tako i mogućnosti za njihovo školovanje i doškolovanje, pristupačnost ostalih servisa (banaka, dobavljača, malih radionica, smeštajnih kapaciteta i sl.), kao i opšti standard kulture i življjenja, imaju značajnu ulogu u odluci o mestu investiranja.

3. Partnerstvo opštine

Ovo je grupa uslova na koju opština može najviše da utiče, jer ispunjavanje tih uslova jeste njena osnovna aktivnost. Partnerstvo opštine i preduzetnika podrazumeva da opština, pored dobrodošlice, preduzetniku obezbeđuje: lokaciju za izgradnju, efikasne komunalne sisteme koji ga neće sprecavati u daljem poslovanju, cenovno konkurentne dažbine, informacije i sl. Investitor koji od početka ostvari partnerski odnos sa opštinom, zasnovan na jasnim zakonom regulisanim pravilima i obostranom uvažavanju, u velikoj meri

spreman da ulaže upravo u toj opštini. Ovo partnerstvo, pored gorenavedenih osnovnih uslova koje opština treba da obezbedi, može da uključi i neke dodatne podsticaje.

Analizirajući sve ove uslove za investiture, kako one određene državnim činjenjem ili nečinjenjem, tako i onim opštinskim, shvata se koliko je ovo jedan složen proces. Štaviše, i ako se kreiraju konkurenčni uslovi, to opet ne znači da će investor da uloži svoja sredstva u opštini. Tako cela država može imati ispunjene desetine i stotine uslova bitnih za investitora, a da nema samo jedan koji je tom specifičnom investitoru bitan (carinu na određeni proizvod, nepoznanicu budućih troškova usled korupcije, nemanje pristupa EU fondovima, ili kod investicija u preradne kapacitete najčešće „taj jedan“ uslov u Srbiji je mogućnost organizovanja tržišnog lanca). Zato se ponekad postavlja pitanje da li ima smisla ulagati i ovako skromna opštinska sredstva u privlačenje investicija.

Da li ima smisla ulagati sredstva i napore u vreme krize finansijske krize?

Privlačenje investicija zahteva značajna sredstva kako za unapređenje opštinske administracije, tako i za uređenje industrijskih zona, promociju.... **Međutim, ma koliki bili troškovi, ne treba nikada postavljati pitanje da li treba ulagati u uslove za privlačenje investicija. Pitanje koje treba postaviti jeste kako optimizovati ta ulaganja, kako u pogledu troškova samog izvođenja i izgradnje kapaciteta, tako i realnih predviđanja potreba.**

Iako još uvek traje finansijska kriza, koja je uticala na to da se u značajnoj meri smanje opštinski budžeti s jedne i broj investitora s druge strane, ipak ovo jeste vreme za ulaganje i pravi trenutak za kreiranje poslovnog okruženja za privlačenje investicija u preradne kapacitete za poljoprivredu. Argumenti koji ukazuju na ovo i koje opština treba da koristi prilikom razgovora sa investitorima jesu:

- Poljoprivreda jeste bila pogodjena krizom, ali nikako u meri u kojoj je to bilo u drugim sektorima. Povećanje cene hrane iz 2008. i 2010. godine, uticalo je da su poljoprivrednici i kompanije uključene u agrobiznis imale nekoliko dobrih poslovnih godina.
- Okruženje u poljoprivredi je stabilnije
 - Liberalizacija je završena
 - Tržište inputa (đubriva, semena, zaštitnih sredstava) i opreme je u potpunosti razvijeno
 - Relativno dobro razvijeno tržište poljoprivrednih kredita, gde preko 80 hiljada poljoprivrednika ima kreditnu istoriju stariju od sedam godina
- Vojvodina je uvek imala poljoprivrednike koji znaju da obrađuju zemljište. Uvođenjem više tržišnih zakonitosti, oni su jako napredovali poslednjih godina, više su specijalizovani nego pre pet i deset godina, oni bolji ostvaruju prinose koji su na nivou onih u EU
- Tržišni lanci su ili dobrim delom uspostavljeni ili u fazi uspostavljanja, ali svi imaju veliki prostor za proširenje i naročito produženje
- Veći broj malih i srednjih prerađivačkih kapaciteta koji neće moći da izdrži konkurenčiju, te traži strateške partnere ili ulaganja. Najveći deo njih već ima organizovano sirovinsko snabdevanje
- Svest poljoprivrednika je u velikoj meri promenjena u pravcu razumevanja tržišnih zakonitosti
- Otvara se mogućnost za korišćenje fondova EU namenjenih poljoprivredi
- Vojvodina ima potencijala za razvoj koji se ogleda u:
 - Oko 300 hiljada hektara državnog zemljišta koje se trenutno daje u rentu najboljem ponuđaču a u dogledno vreme će se naći na tržištu prodaje
 - Velikim vodnim potencijalima i mogućnošću za navodnjavanje u najvećem delu površine

Specifične prednosti opština Odžaci i Kula za investiranje u preradne kapacitete i poljoprivredu jesu:

- Verovatno najkvalitetnije zemljište u Vojvodini sa mogućnošću navodnjavanja. Izgrađena kanalska mreža za navodnjavanje i odvodnjavanje u koju se poslednjih godina investira kroz čišćenje i rehabilitaciju
- Porodične zadruge koje imaju značajne zemljišne kapacitete koje je moguće lako organizovati u proizvodnju

- Veliki broj proizvođača s iskustvom proizvodnje na malom posedu koji može da se iskoristi za organizovanje lanca organske poljoprivrede
- Bačku Sivac sa 3,5 hiljade hektara u državnom vlasništvu čiju privatizaciju treba iskoristiti za privlačenje prerađivačkog kapaciteta značajnog za region
- Dobra geografska lokacija
 - Šire područje je centar prerađivačke industrije u Vojvodini sa uljarama, šećeranama, mesnim industrijama...)
 - Dobre logističke lokacije za tržište EU: blizina Hrvatske i Mađarske; na Dunavu se nalazi Luka „Dunav-Bogojevo“, koja je strateški locirana uz granični prelaz sa Republikom Hrvatskom, na kojoj se ukrštaju tri mogućnosti saobraćaja: drumski, železnički i rečni. U blizini Luke „Dunav-Bogojevo“ nalazi se 200 ha slobodnog zemljišta pogodnog za izgradnju Međunarodnog regionalnog logističkog centra
- Opština Odžaci je jedna od retkih opština u Srbiji na čijoj je celokupnoj površini izvršena obnova premera i komasacija.
- Postojanje fabrike za preradu povrća, koja je decenijama oblikovala proizvođače koji su proizvodili visokvredne proizvode za preradu u ABC

Na šta opština treba da se fokusira?

U jugoistočnoj Evropi u proteklih 15 godina preovlađuju investicije iz susednih zemalja i može se reći da su susedi i zemlje EU najveći investitori. Prema svetskom izveštaju o investicijama (World investment report) u 2012., strane direktnе investicije u zemljama jugoistočne Evrope su pale za 41 %. Ovakav pad investicija je veoma loš signal za region, jer je to drugi pad nakon krize. U 2011. došlo je do privremenog oporavka, te su ukupne investicije dosegle 4,2 milijarde \$. Pre krize, zemlje ovog regiona su napravile značajan napredak u privlačenju investicija (sa 2,1 milijarde \$ u 2002. na 13,3 milijardi \$ u 2008.). Ovaj trend je bio posledica ekonomskog oporavka nakon ratova, bolja investiciona klima i započeti procesi SAA s EU. Pored toga, atraktivnost za ulaganje povećavali su i relativno niski troškovi radne snage, blizina EU tržišta a naročito proces privatizacije državnih preduzeća. Najviše stranih investicija u regionu privukle su Albanija i Hrvatska. Ovi podaci odnose na sve strane investicije, a ne samo na one u prehrambenu industriju. Međutim, poruka i pouka koja se može izvući iz njih su da je Srbija na početku i tokom svoje duge tranzicije propustila mnoge šanse, a naročito one koje su mogle doneti ulaganja u prehrambenu industriju. Neto priliv direktnih stranih investicija u sektorima poljoprivrede i prehrambene industrije Srbije je izuzetno skroman (0,7 do 1,6 % ukupnih ulaganja u zemlji). Najveća strana ulaganja u Srbiji su bila kroz dve privatizacije - Philip Morris, Salford.

Opštine ne bi trebalo da upadnu u zamku koju je kreirana kroz nacionalnu politiku: fokusiranje na jednog velikog stranog investitora kojeg će neko poslati baš u našu opštinu, te će on uložiti novac u fabriku i zaposliti sve nezaposlene. Šanse da se tako nešto desi u prehrambenoj industriji su zaista malo verovatne. Postoji velika konkurenca u regionu, ali i u Srbiji. Na kraju, postoji konkurenca i između Kule i Odžaka, ali i svih drugih opština u okruženju.

Treba imati na umu i to **da je u Srbiji je u proteklim godinama došlo do konsolidacije pojedinih industrija (mleko, šećer...) i da je malo verovatno neko novo ulaganje.** Zato se treba fokusirati na sektore koji imaju veći potencijal za ulaganje, kao što je sektor proizvodnje energije od poljoprivrednih ostataka ili proizvoda, prerade žitarica, voća i povrća. Ipak, nikako ne treba unapred otpisati nijedan sector, niti jednog investitora.

Poslednjih godina dolazi i do koncentracije veletgovine prehrambenim proizvodima, te je ulazak u njih ograničen za nove igrače na tržištu. Primeri i dešavanja u sektoru poslednjih godina pokazali su da **interes investitora postoji samo za već poznate brendove** a manje za proizvodne pogone. U 2012. i 2013. godini pojačana je aktivnost spajanja i preuzimanja prehrambene industrije, ne samo u regionu nego i u celoj EU.

Privlačenje investicija treba da se fokusira na:

- **Konsolidovanje i organizovanje proizvođača** u regionu - što nije lako (dualni karakter proizvođača – mali broj velikih i veliki broj malih, tradicionalna sumnjičavost oko saradnje proizvođača, zastarela

tehnologija kod većine proizvođača, ograničeni zemljišni resursi, nedostatak kapitala za ulaganja...)

- **Podršku organizovanim proizvođačima** kroz investicije u poboljšanje proizvodnje, skladišne kapacitete i prerađivačke kapacitete kako bi s konkretnom ponudom mogli da ulaze u ugovaranje, joint venture ili druge oblike strateških partnerstava s kompanijama iz prehrambenog sektora
- **Direktnu, ciljanu komunikaciju s potencijalnim investitorima** koje treba tražiti među kompanijama u Srbiji, u susednim državama i regionu
- **Promociju lokalnih potencijala i proizvoda**

Tabela 6: Faktori koji utiču na mogućnost privlačenja strateških partnera

Glavni resursi	Raspoloživost, dostupnost i troškovi resursa kao što su radna snaga, kapital, prirodni resursi
Obim proizvodnje	Raspoloživost sirovine
Nivo proizvodnje	Nivo proizvodnih tehnologija, prihvatanje novih tehnologija
Pregovaračka snaga	Stepen uticaja i mogućnosti da se vodi proces donošenja odluka i pregovorima sa snabdevačima, kooperantma, itd
Organizaciona struktura	Harmonizacija glavnih aktivnosti i standarda od upravljanja logistikom, ljudskim resursima na različitim lokacijama do kontrole snabdevača i monitoringa proizvodnje
Infrastruktura	Fizička infrastruktura (luka, putevi, telekomunikacije...) poslovna infrastruktura (industrijske zone...)
Uslovi nabavke	Raspoloživost sirovine, uslovi i cena nabavke, nivo tehnologije kod lokalnih proizvođača
Uslovi tržišta	Veličina lokalnog, regionalnog tržišta, rast tražnje, preferencije potrošača
Stepen specijalizacije	Nivo specijalizovanosti i prepoznatljivosti regiona i njegovih proizvođača za određenim proizvodom ili servisom
Geografska pozicija	Određuje dostupnost, veličinu tržišta, pristup inputima i tržištima prodaje...

Koliko je važna promocija?

Promocija jeste važna. Investitori, bilo oni strani, domaći ili postojeći treba da budu upoznati sa potencijalima opštine, kao i postojećim prednostima koje opština ima da ponudi na tržištu privlačenja investicija u preradne kapacitete u poljoprivredi.

Najbolji način promocije da se to uradi je da se stvari poslovna klima koja će biti atraktivna za investitore i da oni sami prenose svoja pozitivna iskustva. Kada se ta klima stvari, onda lokalne vlasti treba da razvijaju i sprovode delotvornu strategiju odnosa sa javnošću kojom će, s jedne strane, informisati što je moguće veći broj potencijalnih investitora, o pogodnostima dolaska u njihovu lokalnu zajednicu, a sa druge - na odgovarajući način, kada se primeti zainteresovanost pratiti i pomagati im duž celog procesa. Ova dva procesa jesu povezana, ali zahtevaju potpuno različite veštine.

Razni su načini kako se promocija može vršiti, od unajmljivanja profesionalnih agencija, kako to rade mnoge razvijene opštine, pa do osnivanja PR službi unutar opština, koje bi se više bavile promovisanjem opštine nego opštinske vlasti. Postavka, informativne, redovno ažurirane, web strane koja će pružiti prve neophodne informacije investitorima o postojaju ili nepostojanju industrijskih zona, nivou dažbina, kapacitetima radne snage i sl. je potpuno neophodan način ophođenja prema investitorima. Učešće na sajmovima, izrada brošura o uspešnim primerima opštinskih firmi i uslovima za investiranje, kao i ponudi potsticaja i ostalim specifičnostima i pogodnostima koje opština nudi investitorima. **Važno je znati da nestručna promocija može da ima potpuno suprotan efekat.**

VI. Aneks

Tabela 7: Ocene proizvoda na osnovu postavljenih kriterijuma (broj pluseva označava ocenu)

	Trend			Udeo					
	Kula	Odžaci	Srbija	Kula u Srbiji	Odžaci u Srbiji	Srbija u CEFTA	Srbija u NZČ	Srbija u EU	Srbija u svetu
Kukuruz	++++	+++++	++	+++	+	+	+	+	+
Pšenica	++++	++++	++	++	+++	++	++++	++++	++
Ječam	++++	+++	++	++	++	+++	+++++	++++	+++
Šećerna repa	+++	++	+	+	++	+	++	+++	+
Suncokret	+++++	+++++	+	++	+++++	++	++	++	+
Soja	++++	++	+	++	++	+	+	+	++++
Krompir	+++	++	+++++	++++	+	+++	+++++	++++	++++
Crni luk	++	+	++++	+++	++	++++	+++	++++	++++
Krastavac	+	+++	++++	+++++	+++	++++	++++	+++	+++++
Kupus i kelj	+++++	+++++	++++	++++	+++++	++	+++	+++	++
Paradajz	++	++++	++++	++++	++++	+++++	++++	+++++	+++++
Paprika	+++++	++++	+++	+	+++	+++++	++	++	+++
Dinje i lubenice	+	+	+++++	+++++	+	++++	+	+	+++
Jabuke	++	++++	+++	++++	++++	+++++	+++++	+++++	++++
Kruške	+	+++	+++++	+++	++++	++++	++++	+++++	+++++
Višnje	++	+	+++	+	++++	+++	+++	++	++
Šljive	+++	++	++	+++++	+++++	++	++	++	++

Tabela 8: Rangiranje proizvoda prema postavljenim kriterijumima

	Trend			Udeo					
	Kula	Odžaci	Srbija	Kula u Srbiji	Odžaci u Srbiji	Srbija u CEFTA	Srbija u NZČ	Srbija u EU	Srbija u svetu
Najbolji	Kruške	Dinje i lubenice	Šećerna repa	Paprika	Dinje i lubenice	Soja	Soja	Soja	Suncokret
	Krastavac	Crni luk	Suncokret	Višnje	Kukuruz	Šećerna repa	Kukuruz	Dinje i lubenice	Šećerna repa
	Dinje i lubenice	Višnje	Soja	Šećerna repa	Krompir	Kukuruz	Dinje i lubenice	Kukuruz	Kukuruz
	Višnje	Soja	Šljive	Ječam	Crni luk	Suncokret	Šljive	Suncokret	Šljive
	Paradajz	Šećerna repa	Pšenica	Pšenica	Šećerna repa	Pšenica	Šećerna repa	Šljive	Višnje
Najlošiji	Crni luk	Krompir	Kukuruz	Soja	Ječam	Kupus i kelj	Paprika	Paprika	Kupus i kelj
	Jabuke	Šljive	Ječam	Suncokret	Soja	Šljive	Suncokret	Višnje	Pšenica
	Šljive	Ječam	Višnje	Kruške	Pšenica	Višnje	Višnje	Kupus i kelj	Paprika
	Krompir	Kruške	Paprika	Kukuruz	Paprika	Krompir	Crni luk	Šećerna repa	Dinje i lubenice
	Šećerna repa	Krastavac	Jabuke	Crni luk	Krastavac	Ječam	Kupus i kelj	Krastavac	Ječam
	Soja	Paprika	Paradajz	Paradajz	Višnje	Kruške	Paradajz	Crni luk	Krompir
	Pšenica	Jabuke	Krastavac	Krompir	Jabuke	Crni luk	Kruške	Pšenica	Soja
Najlošiji	Kukuruz	Pšenica	Crni luk	Jabuke	Paradajz	Dinje i lubenice	Pšenica	Krompir	Jabuke
	Ječam	Paradajz	Kupus i kelj	Kupus i kelj	Kruške	Krastavac	Krastavac	Ječam	Crni luk
	Kupus i kelj	Kupus i kelj	Kruške	Dinje i lubenice	Kupus i kelj	Paprika	Ječam	Kruške	Kruške
	Suncokret	Kukuruz	Dinje i lubenice	Šljive	Suncokret	Paradajz	Krompir	Jabuke	Paradajz
	Paprika	Suncokret	Krompir	Krastavac	Šljive	Jabuke	Jabuke	Paradajz	Krastavac

Izrada ove publikacije realizovana je uz pomoć Evropske Unije. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost **SEEDEV DOO** i ni u kom slučaju ne odražava stavove Evropske Unije.

Partners

A. Starčevića 5, 32237 Lovas
Tel: +385 32 525 096
opcina-lovas1@vk.htnet.hr
www.lovas.hr

Trg dr. Franje Tuđmana bb, 32249 Tovarnik
Tel: +385 32 524 944
ured.za.medunarodnu.suradnju@vu.t-com.hr
www.tntl.hr

Trg Nikole Iločkog 13, 32236 Ilok
Tel: +385 32 592 950
gradska-služba-ilok@vu.t-com.hr
www.ilok.hr

Lenjinova 11, 25230 Kula
Tel: +381 25 722 220
rzdrnja@so-kula.com
www.kula.rs

Knez Mihajlova 24, 25250 Odžaci
Tel: +381 25 5 743 211
protokol@odzaci.rs
www.odzaci.rs

A project implemented
by the Municipality of Gradište
Trg hrv. velikana 5, 32273 Gradište
Tel: +385 32 841 270
opcina-gradiste@vk.htnet.hr
www.gradiste.hr

A project implemented
by NALED
Makedonska 30/VII, 11000 Belgrade
Tel: +381 11 337 3063
naled@naled-serbia.org
www.naled-serbia.org

Delegation of
the European Union
to the Republic of Croatia
Trg žrtava fašizma 6,
10000 Zagreb
Tel: +385 1 4896 500
Fax: +385 1 4896 555

Delegation of
the European Union
to the Republic of Serbia
Avenija 19a, Vladimira Popovića 40/V,
11070 New Belgrade
Tel: +381 11 3083 200
Fax: +381 11 3083 201

